

kollektif

ekososyalist dergi | ağustos 2012 | sayı: 14

12|14

[...]

Bizden önceki kuşaklar tarafından sağlanmış eşi benzeri olmayan özgürlükleri adalet, yeniden bölüşüm ve müşterek çıkarlarımızın korunması için değil ihtiyacımız olmayan herhangi bir şey satın almanın verdiği dopamin etkisini arttırmak için kullandık. Dünyanın en yaratıcı zihinleri, insanlık koşullarının iyileştirilmesinden tüketimin verdiği keyfin azalmasına karşı etkili uyarıcılar geliştirmekle meşgul oldular. Tüketici kapitalizminin karşılıklı bağımlılıkları bizler farkında olmadan tek yaşayan gezegen gibi görünen bu gezegene karşı komplo kurmamıza yol açtı. Rio de Janeiro'daki başarısızlık hepimizindir.

Bu durum aynı zamanda aşağı yukarı biyosferin korunmasına yönelik çok taraflı çabaların da sonunu çiziyor gibi görünüyor. Şimdiye kadar tek başarılı olan anlaşma - ozon tabakasına zarar veren gazlarının azaltılmasını hedefleyen Montreal Protokolü - 1992'deki ilk Dünya Zirvesi'nden yıllar önce tamamlanmış ve uygulanmıştı. Bu değişik bir siyasi dönemin, Thatcher ve Reagan'ın iktidarda olduğu vakitlerde bile daha büyük bir iyilik için piyasalara müdahalenin lanetli sayılmadığı bir dönemin son ürünüydü. O günden beri tartışılan herşey sadece daha zayıf, uygulanamayacak anlaşmalara veya anlaşmamalara yol açtı.

Bu küresel sistemin ve gittikçe anlamsızlaşan yıllık toplantılarının yokolması veya azalması bile demek değil. Dünya Zirvesi ve benzerlerinin başarısız olmasına izin veren hükümetler bu sonuçlar için hiçbir sorumluluk üstlenmedikleri gibi 20 yıldır hiçbir işe yaramayan bir sistemle ilgili sorunlu birşey olduğu konusunda tamamen bihaber görünüyorlar. Herhangi bir siyasi sonucu olmayacağını bildiklerinden, medyanın geri kalan herkes ve herşey gibi tüketimci bir ıvır zıvırda kalakalmış olduğundan emin olarak, gelecek kuşakların onların bıraktığı pislikle mücadele etmek zorunda kalacağını bilincinde olarak ve bu sürece katkılarının unutulacağından emin olarak yürüyüp gidiyorlar. (Ve bir de üzerine bizlere sorumluluk hakkında ders veriyorlar.)

[...]

Küresel anlaşmalardan ümidi kesmek veya - daha açık olarak söylemek gerekirse - bu anlaşmaların doğa ile ilişkimizi ciddi bir biçimde değiştirebileceği inancından vazgeçmek kelimenin tam anlamıyla rahatlatıcı. Bu onyıllardır süren öfke ve üzüntüden uzaklaşmak demek. Bu herhangi bir etkimizin olamayacağı bir yerden uzaklaşıp en azından sesimizin duyulabileceği bir yere doğru dönmek demek. Ama aynı zamanda bir dizi başka şeyi bırakmak anlamına geldiği için büyük bir üzüntüye de neden olabilecek bir yol demek.

Hayalet uçaklar, güdümlü füzeler, küresel piyasalar ve trilyon dolarlık banka kurtarma operasyonları için mucizeler yaratan dünya hükümetlerinden belirtilenler için harcadıklarının onda birini yaşayan gezegenimizi kurtarmak için enerji ve doğal varlıklar için harcamalarını istemek çok mu ileri gitmek oluyor? Üzgünüm ki anlaşılabilir öyle."

George Monbiot / 25 Haziran 2012

Bu yazının orijinal tam hali <http://www.monbiot.com/2012/06/25/end-of-an-era/> adresinde yayınlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

Jargonun Sahiciliği, Sahiciliğin Jargonu

2 • Paraşerme, Utancın Payı

Fevzi Özlüer

4 • Kürtaj Kimin Kararı

Ecehan Balta

6 • Rio Artı Sonrası Küresel İsyân Zamanıdır!

Devin Bahçeci

8 • Stockholm +40'ın Ardından:Yeşil Paradigmanın Muhasebesi

Ahmet Eren Öztürk

11 • Kamikaze Kapitalizmi Projesi Olarak Yeşil Ekonomi

Ethemcan Turhan

13 • Özelleştirilen Şiddet Tekeline Karşı Meşru Müdafaa Hakkı

Cömert Uygur Erdem

15 • Bir Hes İşçisinin “Kaza” Sonucu Ölümü

Alptekin Ocak

17 • Brezilya'nın Kalkınma Telaşının Tam Ortasında İşçi Direnişleri

Noah Friedman - Rudovsky

19 • Quebec'te Öğrenciler Neoliberal Saldırıya Direniyor

Hakan Koçer

21 • Kentsel Müşterekleri Yaratmak

Begüm Özden Fırat

25 • Tadına Doyulmaz Tarlabası Usulü Dayanışma Fırında

Ufuk Ahıska

27 • Planlı Ekonomik Küçülme Uygulanabilir ve

Arzu Edilen Bir Çözüm Mü?

Alevgül H. Şorman

31 • Ekonomik Küçülmenin Ahval ve Şeraiti:

Başka Bir Küçülme Mümkün mü?

Arif Cem Gündoğan

33 • Ekonomik Küçülme: İster Sevin, İster Sevmeyin

Serge Latouche

35 • Suezawa: Nükleer Enerji Japonya'nın Büyüme Krizidir

Röportaj:Doğu Eroğlu

41 • Büyümemek veya Ölmek mi?

John Bellamy Foster

45 • Bellamy Foster'a Yanıt: Değişim için Yapıcı bir Diyalog

Ted Benton

47 • Marksizm ve Ekolojik İktisat:

Kızıl ve Yeşil bir Ekonomi Politige Doğru

Arif Cem Gündoğan

49 • Kaybedecek Zaman Yok: Ekolojik Devrim Hemen Şimdi!

Stefo Benlisoy

52 • Toplumsal Mücadelenin Tüm Eyleyenlerine Çağrımızdır!

Hande Atay

53 • Karaburun Bilim Kongresi Bildiri Özetleri

ek

ISSN 2146-9288

ekoloji kolektifi derneği adına sahibi: h. hande atay

sorumlu yazı işleri müdürü: cömert uygur erdem

dergi editörü: ethemcan turhan, fevzi özlüer

kapak foto: tayfun ahmet çekim

arka kapak: derya ülker

tasarım konsept: harman saner çakmak • samet zeydan

tasarım uygulama: emin barış tarım, bilal kolbükten

yönetim yeri: inkılap sok. 26/4 kızılay/ankara

<http://kolektifdergisi.wordpress.com>

www.ekolojistler.org • ekolojikolektifi@yahoo.com

telefon/ faks (0312) 425 77 64

yayın tarihi: Ağustos 2012

yayın türü: yerel süreli yayın

basım yeri: korza yayıncılık, büyük sanayii 1. cad. 95/1 iskitler/ankara

tel: (0312) 342 22 08

Jargonun Sahiciliği Sahiciliğin Jargonu

Elif Bulut

Sınır kapısının dışındaki savaş bize ne zaman sızdır diye endişe ediyordu. Kendi ülkesindeki savaşı görmemek için, “hadi oyna da beni sevdiğini görelim” diyordu. Aklından tuttuğu sayılar sadece sayı değildi. İki bin yasa çıkartmakla övünüyordu. Bir duble yol gibiydi hayatımız. Sürekli bir şeridi kapalı ama üç gidiş üç geliş. “Git, gel” ve “yat, kalk” talimatlarını sismik bir ahenkle süslüyordu. Yeni Osmanlı rüyasında hiç kürt, hiç alevi, hiç eşcinsel ve hiç yoksul yoktu. İmtiyazsız, sınıfsız...hepimiz küldük ve kül kalacaktık. Ölü sevici bir hissiyat ortasında dimdik ayakta duruyorduk. Tam ortadan yarılırken, acı yok acı yok diye bağırıyorduk.

Bir savaşın ortasındaydık. Örgüt, strateji, taktik, ilerleme, siyasal zemin, hamle, atılım, gerilim, kriz prim yaptı sanıp geleceği senede bağlıyorduk. Bir arada duramamanın verdiği trajedi, gerilim; durmanın adı ise krizdi. Kedi yumağına sarılmış gibi heyulayı kuyruklu yıldız sandık. Kışın soğuk ve yazın sıcak olan bir muson ülkesinde yaşamaya alıştık. Kendi çekmecelerimiz gibi düzenli olsun istedikçe hayat, teğellediğimiz kağıtlara kazılı bir çekilişte üç bilen şanslı olmaya adandık. İlk paragrafın dramı, ikinci paragrafın gazabından korudu bizi. Ki üçüncü paragrafta kapı açtık.

Üçüncü paragraf.

Hikmet Uyar

Paraşerme, Utancın Payı

Fevzi Özlüer

Ufuk çizgisinden çukur çizgisine yolculuk: gözün gördüğü uzamdan, uzamın gördüğü göze doğru bir seyahat. Rio Zirvesi'ne katılan Başbakan, yoksulları gözetmeyen bir kalkınmanın kalkınma olamayacağını söylüyordu. 22 Haziran tarihli konuşmasında: “Bundan iki yüz yıl öncesine ek olarak İklim değişikliği, açlık, susuzluk, çevre kirlenmesi gibi sorunların insanlığın önündeki önemli sorunlar olduğunu; hırsın, açgözlülüğün dünyasının geleceğe bir dünya bırakmayacağını” söyleyip, sözü teğet geçiyordu. Türkiye'ye uçak indikten bir süre sonra Samsun'un Canik ilçesini sel bastı. Dere yatağındaki TOKİ konutlarında yaşayan 13 kişi öldü. Takvim, 4 Temmuz'u gösteriyordu. Seli tüm hükümet, bir görünmez kaza olarak gördü. 2009 yılında İstanbul Ayamama Deresi taşkınında ise Başbakan, “derenin intikamı ağır olur, dere yataklarına yapılaşmaya izin vermeyeceğiz”, diyordu. Ama üç yıl sonra, 2012'de, Canik'te dere yatağında yapılan TOKİ bloklarını seller alıyordu. Daha bir hafta önce teğet geçilen sözlerin bedeli hep böyle ağır oluyordu. Güzel söz söyleme sanatçıları toplandılar. Dediler ki, “Rio Zirvesi bu görünmez ve hızı giderek artan sellerden mağdur yoksul ülke halklarıyla doluydu. Kimse bir şey söyleyemedi. İklim değişikliğiyle her gün artan onlarca sel felaketine karşı ortak kararlar alınamadı.” Ama

yurda dönen heyet, aşırı yağmurların Rusya'ya hareketine sevindi. Rusya'yı sel vurduğunda, “bakın gördünüz mü bir tek bizim ülkemizde olmuyor” denildi. İklim değişikliğini bir takdiri ilahi saydık. Kapıcıların alt katlarda oturmasını dert ettik. Ama iklim değişikliğini konuşamadık. Çözümü serbest piyasanın mahir ellerine, bir görünmezliğe iteledik. Söylem inşacılarının denetimsizliğinde bir ülkenin yolcuğunu seyrettik. Ülkemin egemen siyaseti, Rio'dan aldığı gazla yeşil ekonomiye sökün edecekti. Yoksulları düşünen değil, düşünen yoksulların arttığı bir dünya çukur çizgisinde belirecekti.

Geçmiş biriktiren nesnelere temsiliyle var olmak, temsil edilen nesnelere biriktirmenin fırtınasına kurban ediliyor.

Afetlerin hukuk aracılığıyla piyasa değerine kavuştuğu ve İstanbul'u kurtaracağı iddia edilen kanun tam da o günlerde yayınlanmıştı. Sel gitti, Çamlıca tepesi tartışması kaldı. Her bir vadinin göbeğine dikilen, yeni yaşam alışkanlıklarının temsili olarak pazarlanan TOKİ tartışmaları unutturuldu. Hafızadan bizim payımıza ise İstanbul'u fetheden Başbakan'ın yeni cami projesi gündeme girdi. Çamlıca tepesine cami yapmak istediğini açıkladı Başbakan. İstanbul'un her yerinden görünmeliydi bu cami. Tüm bu düşüş hikâyesi arasında, bir çukur-

dan daha yükseğe sıçramak, tarihe bir eser çakmak içindi tüm bu çaba. Çamlıca Tepesi'ne kimin ibadet yapmaya gideceği önemli değildi, kentle uyum, tarihsel bellek, eskinin içindeki yeniyi arama tartışmaları hep boş laftı. Önemli olan, nesnelerin egemen kılındığı bir dünyanın büyük bir resmini çizmekti. Bu düşünüş hikayesi altında, dikine yükselen bir metafor gibi coğrafyadan kopma iddiasındaki dönüşümün kentleri aynı zamanda ilgaya giriştiği geçmişe direncin eksenini de çiziyordu. Geçmişe direnç bir gelenek olarak dilleniyo. Bu dönüşüm “Bir yanıla düşünüş bir yanıla sahiplenme; bir yanıla geçmişten kopuş diğer yanıla geçmişe tahakküm.” Bir taklit üslubunun peşin ve tartışmasız bekçileri için “muhafaza etmek”, aynı zamanda geçmiş topyekûn silerek, kendi bildikleri bir tarihi tasarlamak demektir. Cami yapmak ya da yapmamak değildi tartışma; bu fırtınanın içinde kaybolmaktan korkanların fetihçi olarak nişanlanacağı bir Babil kulesi inşa etmekte mesele. Kendi adından gayrısı yalandı.

Bir peygamberin telaşesini anlamak için ya tüm bir dünya peygamberleşecek ya da Nuh'unu yitirmiş bir gemiye bineceğiz.

Şimdilik Nuhsuz bir gemiye biriktirmekle var oluyoruz. Her türden, her cinsten, her varlıktan bir takım yanımıza alıp yola çıkmanın hazırlığını yapıyor gibi dünya hali. Pespaye bir tükeniş öyküsü anlatılırken, “dünya yok oluyor aman, yoksullar ölüyor, savaşlar başlıyor, yaşam kirlendi” denirken hep bir ağızdan “daha fazla biriktirin” diye bağırarlara kulak kabartmamız isteniyor. Dünya malı dünyada kalır, diyenler dünya malından kendilerine bir gök kafes inşa ediyor. Temsil ettiği resmin gölgesinde dinlenmemiz isteniyor. Büyüyen çıgıllıklara bakıp utancın sofrasından bir lokma almayı ise hor görüyorlar. Nuh olma payesini kendinde gören bu akıl, büyük kurtarıcı büyük yıkımların “büyük eserlerini” tarihe not düşüyor. Belki de sorulması gereken soru şu: “Bugün büyük kurtarıcı arayan bir insanlık resmimiz var mı?” Büyük kurtarıcı olmaya aday her zaman vardır. Yoksa “kurtarıcı” dediğimiz, denizcilerin rüyalarına aldığı siren kayalıkları mıdır?

Yirmi birinci yüzyılın ruhunu verecek olan şey geçmişten yeniden kazanmaktır.

Ancak Nuh peygamberin olmadığı bir dünyanın kentsel yıkım fırtınası altında yirmibirinci yüzyıl ruhuna Nuh üfleme belki de gözün gördüğü uzama bir kapı demeyecektir. İşte bu nedenle hareket, dünya denilen gemiyi seyretmek için değil; gemimize aldığımız dünyaya sökün eylemeyedir. Göç eyleyip yerleşmeyedir.

Nuhsuz bir gemide nefes almaya çalışıyoruz. Nefes alırken önce “Utancı” soluyabilmeliyiz. Herkesin bir ötekinin açlığını düşünerek sofradan almadığı son lokmayı, sofraya ayıracak utancımızı. Yani “Para şerme”yi, utancın payına sofradan düşen lokmayı almamız yanımıza.

Göbek bağımızı sonra, dipdiri bir şehri geçmişle beslemesi için. Kanaviçe ile işlenmiş sürmeli bakışlar korkuyu değil, sevgilinin saçını doyursun diye. Gıldan'dan aldığımızı yeniden dünyaya verecek olan, dilimizi almamız, Anamızın dilini; Unutulsun istenilen tüm anaların dillerini. Kesbık kabuğuna sarılmış ninniler ve tekerlemeler üflesin istediğimiz saça nazar gelmesin diye. Muskalık gibi taşımamız sonra tenimizin rengini, cinsimizin “yalın” halesini, ismin hallerini... Ya dondurulmuş gen bankasının müzesine gideceğiz, ya da ruhun gemisiyle yeni bir şehre.

“

Pespaye bir tükeniş öyküsü anlatılırken,
“dünya yok oluyor aman,
yoksullar ölüyor, savaşlar başlıyor, yaşam kirlendi”
denirken hep bir ağızdan
“daha fazla biriktirin”
diye bağırarlara kulak kabartmamız isteniyor.

”

Ceren Gamze Yaşar

Kürtaj Kimin Kararı?

Ecehan Balta

Başbakan, Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı'nın uygulanmasına ilişkin 2012 Uluslararası Parlamento Konferansı'nın kapanış oturumunda yaptığı konuşmada "her kürtajın bir Uludere olduğunu" söyleyerek, hükümetin hükmetme alanını kadın bedenini de kapsayacak şekilde genişletmek istediklerini bir kez daha açıkça dile getirdi. Bu, Başbakan'ın ilk salvosu değildi. Türbanla başlayan dinsel muhafazakarlığın kendisine siyasi alan açma çabası da yine kadın bedeni üzerinden gelişmişti. Kamusal alana aitmiş gibi görülen bu tartışmadan başlayarak üç, beş çocuk derken geldiğimiz noktada, hükümet yatak odalarımıza ayırdır değiştirilmeyen yastık kokusu gibi sinmiş durumda.

Bu yazı yazıldığında kürtaj Bakanlar Kurulu'na gelmiş ve el çabukluğu marifetle belki de Meclis'ten geçmiş bile olacak. Bir ay kadar süren tartışmada Sağlık Bakanlığı'nın "herkesi memnun eden" taslağı, kürtajın süresinin 10 hafta olarak kalması, ama muayenelerinde ve pratisyen hekimler tarafından yapılmasının yasaklanması şeklinde. Aynı zamanda kürtaj yap-

tırmak isteyen kadınlara yönelik "ikna odalarının" da uygulama kapsamında olacağı konuşulmakta. Tarihin ironisi işte.

Kürtaj tartışması hükümetin gündemi değiştirme çabalarından bir tanesi değil. Her zaman gündeminde olan bir konunun Uludere gibi bir katliam vesilesiyle dile getirilmesinin, muhalif alanı daraltma amacı taşıdığı bile söylenebilir. Ancak tabii Sağlık Bakanı'nın yaşları 14-21 arasında değişen ve vücudu jetlerle eleğe çevrilmiş olan çocukların katili belliyken yeni doğacak olacak çocuklara devlet bakar demesi, hiçbir şey değilse, ironik. Devletin çocuklara ne kem gözlerle baktığını Uludere'de gördük, demek dışında, dili tutuluyor insanın.

Kürtaj 1983 yılında yasallaştı. Muhtemelen gelişme hırsının bir sonucu olarak istatistiklerdeki kadın ölüm oranlarını ve sakat doğumları düşürmek dışında bir anlamı yoktu. O güne kadar kadınların yaşadığını bilen de yok, işin kötüsü, merak eden de. Vajinaya tüy sokma, sabunlu su, tuzlu su, yüksek bir yerden atlama gibi yöntemlerle istemedikleri, bakamaya-

cakları çocukları düşürmeye çalışırken yaralanan, ölen kadınların, sakat doğan çocukların, onların gözlerine bakamayan annelerin durumunu görmezden gelen bir sağlık ve sosyal güvensizlik ve vicdan sistemi...

Türkiye’de çok garip bir yasa var: Kürtaj birçok ülkede 12 haftaya kadar serbestken, bizde 10 hafta. Ama garipliği bu değil. Evli kadınlar kürtaj yaptırmak için kocalarının iznini almalı. Almazlarsa bir şey olmuyor, sadece boşanırken kadının kural, iktidar tanımazlığına delil sayılıyor. Ama bekar kadınlar için sınırlama yok. Eşeğin aklına karpuz kabuğu düşürmek gibi olmasın ama, siyasal otorite yasayı yaparken muhtemelen evli olmayan kadınların insan olup sevişebileceğine ihtimal vermemiş. Gelin görün ki, devlet hastanelerinde yasa hiçbir şekilde uygulanmıyor. Sosyal güvencesi olsa da bekar bir kadın izin alacak kocası olmadığı için kürtaj yapılmıyor, zaten fiilen kürtaj 8 haftaya kadar yapılıyor. Derken, işte yasa tanımaz devlet, bir kez daha... Aslında taslağın son geldiği nokta da tam burada anlam kazanıyor. Muayenehanelerde kürtaj yaptırılmayacaksa hastanelerde sadece evli kadınlar ve sadece kocalarının izniyle yaptırabilecek demektir. Bu durumda kadın bedeninin kontrolü de mutlak olarak erkekte olacak elbette. Bu fiili durumun yasallaşması hükümetin daha çok çocuk doğurmanın ötesinde cinsel politikasına denk düşüyor. Herkesi memnun etmekten kastın da Başbakan ve erkekler olduğu açık biçimde ortaya çıkıyor.

Şimdi biz bu devletimize hakkımızı kullanmak istiyoruz diye bağıracağımız yerde, olan hakkımızın elimizden alınmasına karşı savaşmak zorundayız, bir kez daha...

Kürtaj hakkı sınıfsal bir mesele. Gerçekten. 1983 öncesinde jinekologlar kürtaj yapmayı bilmiyorlar mıydı sizce? Hele 2012’de pratikleri iyice artmıştır. Sağlık Bakanı’nın söylediği doğrusa her yüz gebelikten 17’si kürtajla sonuçlanıyor. Ki bu sağlık istatistiğine güvenen yok herhalde. Hangi muayenehanede kartla çektiirmedığınız sürece hekimin vergi vermek için can attığını gördünüz?

Tabii memlekette doğum kontrolü niye sosyal güvenlik kapsamına alınmamış, soran yok nasılsa. Kadında da para bol, kocasının bıraktığı ekme parasından artırıp her ay kendisine bir oral kontraseptif alıverir. Bu devlet oral kontraseptifi sadece sivilce tedavisi için ödüyor beyim! Oysa o da bi canlı. Yaşayan bir organizma neticede.

Şimdi ne olacak? Merdivenaltı tekstil üretiminden sonra bir de merdivenaltı kürtaj operasyonları başlayacak. Kadınlar bu merdivenlerin üstüne layık görülmedi ya hiçbir zaman, aynı tas, aynı hamam. Ama merdivenaltı bile el yakacak. Muhte-

meldir ki kürtaj turizmi başlayacak. Eskiden ebeler vardı kürtaj yapan. Sağ olsunlar onlar da aile hekimliği sistemi ile birlikte Türk filmlerinde kaldı.

Bütün dinlerde kürtaj harammış, böyle buyurdu Diyanet. Fakat haramın hesabı ahrette sorulur diye öğretmişlerdi, o yüzden tercihimiz hala değerliydi hani? Dünyalığını sevpala değil parayla yapan Başbakan ve şürekasının kadın bedenini günaha davet olarak gördüğü çok açık değil mi ki artık?

Başbakanla demişken, bir de erkekler konusu var. Erkek devlet kadın bedeni üzerinde karar vermeye yelteniyor. Bugüne kadar da bu işi özel alanda iktidarını kullanma yetkisi verdiği erkekler yapıyordu. Türk filminden devam edelim, jönümüz İzzet olsun misal, onun “aldıracağsın o çocuğu Nalan”, repliğini kim unutabilir? Şimdi sakallı bıyıklı devlet baba, “doğur dedim doğuracağsın” diyor. İzzet ne yapacak? İzzet, adeti olduğu üzere, evlilik dışı çocuk falan bahanesiyle Nalan’ın “kafasına sıkacak”. Ya da “hayatımın hatası” repliğiyle Nalan’a hayatını zindan edecek. Söyleyeyim, bu işten en çok gazeteler kazanacak. Nalan’sa ya ölüme ya da istemediği bir hayatı yaşamaya mahkum edilecek. Devletin el verdiği İzzet eliyle Nalan’a ya ölüm cezası ya ömür boyu hapis.

Bir de şu yok mu? Sokaklarda yaşayan on binlerce çocuk varken, çocuklar açlıktan ölürken, sosyal devletin köküne kibrit suyu ekilmişken hem de, kim inanır çocuklara bakılacağına... Bir çocuk esirgeme kurumlarına kafamızı çevirelim mi hep beraber? Kim hatırlamak ister? Bizim aklımızda sadece Türkiye’yi rezil etmeye çalışan İngiliz düşesi imajı kalmıştır tabii.

Kadınlar çocuk doğurmayı niye istemez? Belki iyi bir soru değil, yeri de değildir belki. Ama çocuklar düşlediğimiz gibi, bizim değil de toplumun, hepimizin olsa, toplum çocuklarına değer verse, hep birlikte büyütse, çocuklar mülk edinilmese, iyi ya da iyi olacağını öngörebildiğimiz bir dünyaya doğsa, erkekle kadın arasındaki küçük dünyada paylaşım savaşlarına konu olmasa, sağlığı, eğitimi, geleceği güvence altında olsa, belki ister. Yine de belki. Çünkü hayatını nasıl yaşayacağına her insan kendisi karar vermeli. İlke bu. Kadının bedeni üzerindeki tasarruf hakkı sadece kadına aittir. Beden dokunulmazlığı, en temel insan hakkıdır. Nokta.

Çok vahim durum. Bu yasa geçerse arkası da gelecek. Bu nüfus politikasına ilişkin değil, cinsellik politikasına ilişkin bir yasa. Cinsellik politikası değişecek. Saadet Partisi zina da yasaklansın demeye başladı. Eşcinsel ilişkinin yasaklanması kürtajdan bile kolay olur. “Elde ettiklerimiz istediklerimizin yarısı bile değilken...” sadece mücadele edebiliriz. Samimiyetle, çocukların da geleceği için.

Rio Artı Yirmi Sonrası Küresel İsyân Zamanıdır!

Devin Bahçeci

Birleşmiş Milletler tarafından Rio'da düzenlenen Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20), dünyanın dört bir yanından katılan ülke delegasyonları ve sivil toplum temsilcilerinin katılımı ile yapıldı.

Öncelikle 10 gün boyunca ülke müzakerecilerinin sürdürülebilir kalkınma için çerçeve oluşturmak ve yeşil ekonomiye geçişin yolunu düzenlemek için tartışmaları ile geçen Rio+20 Zirvesi, son üç gün ise liderlerin geldiği ana toplantı ile devam etti ve son olarak müzakerecilerin hazırladığı çıktı dokümanının kabulü ile sona erdi.

Bu Kadar mı?

Hayır aslında, söylenecek çok fazla söz var. Ama öncelikle toplantının zaten çok kaypak bir zeminde oturuyor olmasının nedeni ile başlayalım. Bu kaypak zeminin hatlarını "Sürdürülebilir Kalkınma" kavramı dizmişti. Şu anda Türkiye de dahil bir çok ülkede özelleştirme ve doğanın kaynak olarak görülüp özel şirketlere peşkeşinin alt yapısını sürdürülebilir kalkınma eksenli neoliberal politikalar oluşturmuştu. Son yirmi yılda giderek hızlanan neoliberal siyasal tarz, özellikle fakir ülkelerin el değmemiş doğasını ve maddi zenginliklerini "sürdürülebilir kalkınma" adına piyasalaştırdı. Bu piyasa mali haline gelen doğa, çokuluslu şirketlere peşkeş çekildi. **Aptallık Çağı** filmini izlemiş olanınız varsa hatırlayacaksınız bu örneği: Nijer deltasında bulunan petrolün bir kısmının sürdürülebilir kalkınma yatırımı ve yoksulluğu önleme yatırımına ayrılması koşulu ile Shell'e teslim edilmesi, küresel sürdürülebilir kalkınma uygulamalarına iyi bir örnek teşkil ediyor. Nijer'de Shell'den sonra yoksulluk azalmadığı, sosyal politikalar güçlenmediği gibi var olan kaynaklarını gün geçtikçe kaybeden ülke, ciddi çevre sorunları ile de yüz yüze kalmış durumda. Özetle, Rio+20 toplantısının ana konusu olan sürdürülebilir kalkınma, zaten çok uluslu şirketler ve kapitalist ekonomi tarafından bir tür temiz, cicili bicili bir elbise olarak son yirmi yıldır (1992 Rio Zirvesinden beri) çevre ve insan üzerindeki tahakkümü artırdı.

Bu kaypak zeminde olacak olan bir toplantının zaten bir sonuç vermeyeceğini, halklardan çok şirketlerin çıkarını koruyacağını toplantıdan önce düşünmeyen, bilmeyen aktivistin ve ekolojistin olduğunu sanmıyorum. Ancak yine de "belki de bir umut..." diyerek ve bir yandan da sesini duyurmak, BM

süreçlerini şirket egemenliğine terk etmemek için toplantılara binlerce aktivist ve ekolojist katıldı.

Bu kaypak zeminde yapılan toplantıdan tabii ki halkları tatmin eden, doğayı kaynak olarak görmeyen, insanları doğanın parçası olarak konumlandıran bir söylem çıkmadı. Konferansa rengini veren egemenler, iklim değişikliğinin yıkıcı etkisini, petrol çağının bitişini, kalkınma retorığının açmazlarını konuşmadı, konuşturmadı. Onun yerine yeni bir kavram konuşuldu ve gündemleştirildi.

Bu kavramın ne olduğundan bahsetmeden önce, neden bu kavramın konuşulduğuna dair bir iki kelam edelim. Toplantının yapılmasından önce hazırlanan Sıfırıncı Belge'de de, son üç günkü ana toplantı öncesi yayınlanan Taslak Belge'de de ve son olarak liderler tarafından kabul edilen toplantı çıktısında da bence tek elle tutulur ve bizim kullanabileceğimiz bir nokta vardı. Devletler, son yirmi yılda uygulanan sürdürülebilir kalkınma politikalarının başarısız olduğunu kabul ediyorlardı. Bu yüzden yeni bir soluğa ihtiyaç duyuluyordu.

Neoliberal Süreklilik, Sürdürülebilir Kalkınmadan Yeşil Ekonomiye

Bu kabul bir yandan iyi bir açılım olarak okunabilirse de ben bu kabulü, "artık kimse sürdürülebilir kalkınma söylemini yemiyor arkadaşlar", demenin diplomatik bir biçimi olarak gördüm. İşte bu yüzden, toplantıda yeni bir kavram konuşuldu: Yeşil Ekonomi. Hatta bazen yeşil ekonomi yine kendini ele verir bir biçimde Yeşil Büyüme de oldu.

Konuşuldu dediğime bakmayın, konuşuldu da, bir tanımı bile yapılmaya gereği bile duyulmadı bu kavramların. Ekonominin yeşillendirilmesi gerektiği, yeşil yatırımların artırılması gerektiği, yeşil teknolojilerin geliştirilmesi gerektiği konuşuldu. Konuşuldu da, neyin yeşil ekonomi olarak adlandırılacağı ve yahut kapitalist bir yaklaşımın yeşil olup olamayacağı tartışmasına da tabii girilmedi.

Yeni bir elbise gerekiyordu, çünkü sürdürülebilir kalkınma elbisesi artık çok uluslu şirketleri, kirli liderleri örtemiyordu, o yüzden yeni bir elbise de bulundu: Yeşil Ekonomi...

Şimdi dört bir yandan, yeni A sınıfı beyaz eşya alın yeşil olun, yeşil akıllı binalarda oturun yeşil olun, doğayı koruyun gibi bir-

çok yeşil ekonomi elbiseli canavar reklamlara maruz kalacağız. Bir taraftan egomuz, diğer taraftan vicdanımız tatmin olacak; ama yine de her şey eski usul vahşi kapitalizm ile devam edecek.

Rio+20'nin çıktısı işte budur: Vicdanlara gömülmüş bir mücadele tarzı. Kapitalist sistemin zorunluluklarına değmeyen, bireysel tüketimleri arttıran ama kontrol altında yeşil ürünlere yönlendiren bir tüketim toplumu retoriğidir tüm tartışılan. Devletler, özel şirketlerin lobi baskısı altında, halkları ve doğayı korumayı değil, bu şirketlere yeni gıcır gıcır bir elbise dikmeyi tercih etti ve Rio+20'de bu elbiseyi dikti.

Resmi çıktı ile ilgili bir şeyler söylemek gerekirse, aslında İngiliz yazar çok güzel özetlemiş, ondan alıntı yapalım: 238 paragraf uzunluğunda bir tüy!

238 paragraftan oluşan sonuç metninde ne yazık ki kesin önlem, yapıcı plan, sürdürülebilirliğin nasıl sağlanacağına dair yol yordam yöntem yok. Sadece sözde iyi niyet söylemleri içeren, içi boş, tüy kadar hafif, okurken sıkıntıdan patlamanızı bile sebep olacak kadar sıkıcı ve uzun bir metin.

Kimse Okumaz da Zaten

Benim açımdan toplantının son bir çıktısı ise şudur. Ciddi bir temsili demokrasi sorunsalı yaşıyoruz, sözde oylar ile seçilen hükümetlerin hiç biri ama hiç biri halklarını temsil etmiyor. Neredeyse toplantıda her bir delegeye iki şirket lobicisi düşüyordu. Şirketler, halklardan daha çok temsil ediliyor hükümetler tarafından. Demokrasi adı altında bir tür çok uluslu şirket krallığında yaşıyoruz. Üstelik bu rejim krallıktan da beter, çünkü kendimizi temsili demokrasi altında yaşıyor zannediyoruz ve kralın çıplaklığını görmüyoruz.

Bu gerçeklik bu tür uluslararası toplantılarda daha çok açığa çıkıyor. O yüzden artık bu tür toplantıları takip edip, toplantı sürecinde ve sonrasında aktivist tepkileri vermek pek işe yarıyor gibi gelmiyor. Zaten toplantının sonucunun ne olacağı, toplantı öncesinde şirketler tarafından veriliyor. Bu süreci tersine çevirecek bir toplantı sistemi, delegasyon ve siyasal güç dengesi bu toplantılarda ortaya çıkmıyor. Geriye kalan ise bizim için ve de biraz da liderlerin egolarını tatmin için hazırlanan bir oyundan başka bir şey değil.

Biz ekolojistler de aktivistler de bu sahnenin bir parçası bir figüranız ne yazık ki. Oyunu bozmak için büyük resmi görmek belki de oyunun dışına çıkmak gerekiyor. Bunun yolu da toplantılar sırasında tepki vermek değil.

Çevreden kadına, yoksulluktan sürdürülebilirliğe, gençlikten özgürlüğe dair birçok farklı alanda örgütlenen sosyal hareketlerin ve sivil hareketlerin birleşerek küresel bir isyan başlatması gerekiyor. Şiddet içermeyen ama halkların tekrar gücü eline alacağı bu küresel isyan, şirketlerin doğa ve insan üzerinde hükümetler vasıtası ile kurduğu tahakkümü ortadan kaldıracak. Sürekli ve bitmeyen bir enerjiye sahip bir eylemselliğe ihtiyaç var. Geçmişe dair kızgınlığın yerine geleceğe dair umudun etkin olduğu bir küresel eylemliliğe. Sivil hareketlerin egosunu bir kenara bıraktığı bir küresel eylemliliğe.

Ekonominin nasıl olmaması gerektiği kadar nasıl olması gerektiğini de söyleyen bir eylemliliğe...

Burada tartışılan doğa da değil aslında. Doğa kendi yolunu bulur, insanı üzerinden attıktan sonra çok kısa bir sürede yine dengesini kurar. Her nasıl bir denge ise öyle bir denge olur. Ama soru şu, yaşamaya devam etmek istiyor muyuz, istemiyor muyuz? Bu küresel isyana ihtiyaç var da, umut var mı? Asıl sorun da bu...

“

Biz ekolojistler de aktivistler de bu sahnenin bir parçası bir figüranız ne yazık ki. Oyunu bozmak için büyük resmi görmek belki de oyunun dışına çıkmak gerekiyor.

”

Stockholm+40'ın Ardından: Yeşil Paradigmanın Muhasebesi

Ahmet Eren Öztürk

Oradaydık, şimdi buradayız

Yıl 1972. Bahsi ilk kez uluslararası bir toplantıda geçen “çevre sorunları”, o günlerden bugünlere değişerek, dönüşerek ve büyüyerek ilerlemiş. O yıl düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı'nın (*UN Conference on Human Environment*) ardından geçen 40 yılda o gün belirtilen tehlikeler, zorluklar ve sorunların ne kadarıyla, hangi derecede baş edebildik insanlık olarak, bu sorunun yanıtını vermek zor. Ancak o zaman konuşulmaya başlanan bazı konular üzerinde hala “sadece” konuşarak orta sahada top çevirmekte olduğumuzu görmek o kadar da zor değil.

23-24 Nisan 2012'de düzenlenen Stockholm+40 Konferansı da tam olarak 40 yıl önce düzenlenen zirveyi hatırlamak, Haziran ayında düzenlenen ve mevcut düzenin epeyce bel bağladığı Rio+20 zirvesine tartışma noktasında katkı sağlamayı hedefleyerek, yaklaşık 600 kişinin katılımıyla gerçekleşti. Aşağıda okuyacaklarınızın bu konferansa dair kişisel gözlemlerimin derlenip toparlanması vesilesiyle uluslararası süreçlerin gidişatına ilişkin bir fikir vereceğini umuyorum. Başlamadan önce konferansın katılımcı listesi hakkında bir not düşmek gerekir: İsveç Kralı'nın yaptığı açılış konuşmasından, Zambiya Ekonomi ve Ulusal Planlama Bakanı'ndan, Rio+20 Genel Sekreteri'ne kadar geniş bir bürokrat kitlesini sayabileceğimiz gibi, çokuluslu şirket yöneticilerinden, yerelde örgütlenen gençlik temsilcilerine kadar çeşitli yapıların temsil edildiği yaklaşık 600 katılımcı arasında Türkiye'den herhangi bir bakan, devlet temsilcisi, şirket yöneticisi, sivil toplum çalışanı bulunmuyordu. Eh, herşeye geç kalınan *yalnız ve güzel* memleketimizin onca sorunu varken, dünyanın derdi bizi bağlamayabilir.

Sürdürülebilir Üretim, Sürdürülebilir Yenilikçilik, Sürdürülebilir Yaşam

Toplantı, başlıktaki üç ana tema etrafında gerçekleştirildi. İlk gün gerçekleşen panel tartışmaları, yuvarlak masa toplantıları ve yapılan sunuşlar bu ana eksenler etrafında evrildi. İki günlük tartışmaların sonucunda da yaklaşık altı sayfaya yayılan bir dizi öneri Rio+20 zirvesine uçurulmak üzere postaya verildi. Önceden de belirttiğim gibi ana akım cenahın ziyadesiyle bel bağladığı Rio+20 Zirvesi, şimdilik ufukta bir umut ışığı olarak durmasının yanında, yaklaşık iki buçuk yıl önce, Kopenhag'da büyük bir gürültüyle patlayan Birleşmiş Millet-

ler 15. Taraflar Konferansı'nı (COP15) animsattıktan hiç geri kalmıyor. Kısaca hatırlamak gerekirse, o zamanki iklim tartışmalarının son derece alevlendiği ve Aralık 2009'da zirve yaptığı bir ortamda, kapalı kapılar ardında kaleme alınan Kopenhag Bildirisi ile bir arpa boyu ilerlemeyen müzakerelerin gezegeni çöküşe mahkum ettiğine tanık olmuştuk. Pasifik ada ülkesi Tuvalu'nun ve Bolivya'nın onurlu duruşu ile çeşitli sivil toplum kesimlerinin müzakereleri belli noktada kilitleyebilmeleri sayesinde daha dönülmez bir hale girmemiş olsa da COP15'in mirası Rio+20'yi cisimleştirecekti. Uluslararası müzakerelerin, ekoloji üzerindeki ulus-devlet sığınağına hapsolmemekle birlikte dağ yine fare doğurmazsa, insanlığın bugünü ve geleceği açısından daha hayırlı olacaktır.

Gezeğenin Limitlerini Zorlamak

Stockholm+40 konferansında da sıkça hatırlandığı üzere, gezeğenin limitleri var ve bunların bir kısmı aşılmış durumda. Stockholm Resilience Center tarafından yapılan bir çalışmaya göre 2009 yılında ortaya konulan dokuz gezeğen sınırından üçünün (iklim değişikliği, biyoçeşitliliğin yok olması ve azot döngüsü) halihazırda ötesine geçmiş durumdayız. Diğer altısı ise henüz kabul edilebilir (*bu kabul edilebilirlik başlı başına bir değer yargısı meselesi elbet*) limitlerde olsalar da, konuya vâkıf bilim insanlarının ileri sürdüğü üzere, bu limitler birbirlerini de tetikleyen özelliklere sahipler ve bir ya da birkaçının aşılması diğerleri için de tehdit oluşturmaktadır. Aslında sınırsız büyümenin mümkün olamayacağını 1972 çıkışlı Roma Kulübü Raporu olan Büyümenin Limitleri (*Limits to Growth*) daha sonra yayınlanan Limitlerin Ötesinde (*Beyond the Limits-1992*) ve son olarak da 1972'teki raporun 30 yıl sonraki güncellemesinde (*Limits to Growth-The 30-Year Update, 2004*) defalarca duyduk. 1972'deki raporda kullanılan yöntemlerin ve modellemenin çok da doğru sonuçlar vermediğini (yazarlar o zaman bu hızdaki büyüme ve tüketim ile gezeğenin sonuna 2100 yılından önce gelineceğini hesaplamışlardı) 2004'teki güncelleme itiraf etmişlerdi: Eğilimler daha da vahimdi ve biyofiziksel sınırlar daha yakındı. 1972 Stockholm Konferansı ve Roma Kulübü raporlarının ışığında hala sınırsız büyüme/süreklili büyümenin yanılması kapılmak, dönemimiz neo-liberal iktisatçılarına özgü bir davranış. Ekolojik iktisatın önde gelenlerinden Herman Daly'nin de dediği gibi, neo-klasik iktisatçıların fizik ve biyoloji gibi temel bilimlere ve söyledikleri gerçeklere alerjileri var galiba¹.

1-Herman E. Daly. (2007) *Ecological Economics and Sustainable Development*. Edward Elgar Publishing.

Sürekli Büyüme Aymazlığı

Her oyunun kuralları olduğu gibi, kapitalizmin de kendi kuralları var. Büyümeye dayalı bir sistemin sürekli tüketimi ve buna bağlı olarak üretimi teşvik etmesi anlaşılabilir bir durum değil. Bunları yaparken güçsüzü geride bırakmak, sürekli rekabete hazır ve tetikte olmak, gerektiğinde iyi gidene satın alıp bünyeye kazandırmak gibi çeşitli taktikler başarıya giden yolda fütursuzca kullanılmayı beklemektedir. Hep daha fazlasını iste(t)mek mevcut iktisadi sistemin ihtisas alanlarından birisidir, böylece kendisini dinamik ve kalıcı kılar. Ancak burada ufak bir nokta atlanmaktadır. Oyunun oynandığı alan da kendi kurallarına sahip başka bir sistemin parçasıdır. Genellikle göz ardı edilen nokta, iktisadi sistemin aslında bir üst sistem olan toplumun altında olduğu gerçeğidir. Sürdürülebilir kalkınmayı tanımlarken kullanılan kesişen üç daire, aslında birbirinin içine yerleştirilmiş dairelerden ibarettir. Böylece ekonomi denen sistemin aslında toplumun, toplumun da aslında içinde yaşadığımız ekosistemin yani gezegenin bir parçası olduğunu fark edebiliriz. Dolayısıyla ekonomik sistemin de doğa yasaları, fizik ve biyolojik limitlerle sınırlı olduğu gerçeğine ulaşabiliriz.

Daha Basit Yaşamak

İki günlük Stockholm+40 Konferansı'nda belki sayıları 100'ü bulan konuşmacı ve kolaylaştırıcı arasında bir-iki tanesinin ekonomik küçülmeden (*degrowth*) bahsetmesi yüreklerimize su serpmeye yetmedi elbet. "Sürdürülebilir Üretim ve Yenilikçilik" ana temasını benimseyen bir konferansın konuşmacılarından daha fazlasını beklemek hayalcilik midir bilmiyorum ancak konuyu konferans sürecinde konuyu gündeme getiren "Büyüme Olmadan Refah: Sınırlı Bir Gezegen İçin İktisat"² kitabının yazarı, Profesör Tim Jackson'ın da dediği gibi, "kötümserlik ve hayal kırıklığı değil, gerçekçilik bizi bu içinden çıkılması zor gibi görünen durumdan çıkaracaktır". Aslında mevcut sistemin ortaya koyduğu pratiklere baktığımızda, sınırsız bir bireyselleşmenin yanı sıra, bireyin güçsüz ve sonuca etki edemeyecek kadar küçük olduğu izlenimi de arka planlarımıza zerk edilmektedir. Böylece herhangi bir değişimin parçası olamayacağımıza inanır, göreceli olarak daha mutlu olurüz. Tam da bu noktada *Düşmanını Tanı! Sivrisinek Taburu*³ ekibinin meşhur *sivrisinek ile bir gece aynı odada kalma* metaforunu hatırlamakta ziyadesiyle fayda vardır. Etkili olabilmek için kendinizi güçsüz ve yalnız hissediyorsanız hiç bir sivrisinek ile aynı odada gece geçirmemişsiniz demektir.

Ekonomik küçülme ile kastedilen topyekûn bir küçülme değil, Tim Jackson'a göre istiap haddinden fazla büyümüş olan ekonomilerin küçülmesi ve gelişmekte olan ülkelerin daha anlamlı ve adil üretim ve bölüşüm yollarıyla devam etmeleridir. Dolayısıyla bu yoruma göre küresel Kuzey ve Güney arasındaki aradaki devasa fark kapanacak ve dünya daha adil bir yer haline gelebilecektir. Bu minvalde sürdürülebilir toplumun yegâne şartı iki taraflı kazanma ortamının yaratılmasıdır. Eğer kaybedenler kazanmazlarsa, kazananlar kaybedeceklerdir.

Yedi milyardan fazla insanın yaşadığı bir dünyada bir milyar insan açlık sınırının altında yaşıyor. Dünya genelinde açlığı engellemek için harcanması gereken para, yalnızca Kuzey Amerika'da evcil hayvanların beslenmesi ve bakımına harcanandan daha az. Dolayısıyla, küçülmekten bahsederken aslında kendi sistemlerinin de sınırlarını zorlayan fazla gelişmiş toplumlardan ve bireylerden bahsediyoruz. 2008'de ortaya çıkan küresel ekonomik kriz birçok ülke ekonomisini ve toplumu etkiledi. Birçok ekonomi küçüldü, buna bağlı olarak üretimler azaldı ve insanlığın içinde bulunduğu ekosisteme verdiği zarar da azaldı³. Bu açıdan baktığımızda şu sonuca varabiliriz: küçülme aslında kaçınılmaz ve bunu daha az sancılı atlatmanın yolu da kasıtlı olarak küçülmekten geçmektedir.

Basit yaşamak konusunda Henry David Thoreau'dan, İslamiyet'ten ya da termodinamikten alıntılar yapabilirsiniz. Benimki Albert Einstein'dan olacak: "Bence sınıf farklılıkları adil değildir ve son kertede zorlamaya dayanırlar. Üstelik sade bir yaşam hem fiziksel hem de zihinsel olarak herkes için en iyisidir. Önemli olan daha fazlasına sahip olmak değil daha fazla olmaktır."⁵

Stockholm+40 Konferansı ve sonrasında Rio+20 için ortaya koyduğu öneriler birtakım gerçeklerin su yüzüne çıkmaya başladığının ve karşı durulamaz olduklarının ispatıdır. Bunlara örnek olarak, sonuç belgesinde yer alan; mevcut kafa yapısıyla ilerlenemeyeceği, gayri safi yurtiçi hasıla yerine bunun ötesine geçen insanlığın (Einstein'ın değişiyiyle) *daha fazlası* olmasına ilişkin göstergeleri belirlenmesi gerektiği gibi noktalar iyiye işaret etmekte. Ancak surecin tamamında bu düşünce yapısının yansıdığını söylemek çok da mümkün değil. Kapitalist sisteme yapılacak rötuşlar yerine daha kökten değişikliklere ihtiyacımızın olduğu ayyuka çıkmalı çok oldu. Yeşil rötuşlu kapitalizmin yaraları sarmaya ve dertlere derman olmayacağı da açık. Zira sorunların kendisini yaratan yaklaşımla bu sorunları çözemeyiz.

2-Jackson, T. (2009) Prosperity Without Growth: Economics For A Finite Planet, Routledge.

3- <http://sanalmolotof.blogspot.com>

4-Söz konusu krizin etkilerinin gözlemlendiği 2009 yılında küresel sera gazı salımlarında düşüş gözlemlenmiştir.

5-Einstein, A. (2012) Benim Gözümden Dünya, 4. Baskı, Alfa Yayınları (çev. Evren Mutlu).

Kamikaze Kapitalizmi Projesi Olarak Yeşil Ekonomi¹

Ethemcan Turhan

Bir tanımla başlayalım. 2012 Haziran'ında bir dizi seminer için Türkiye'yi ziyaret eden İngiliz Marksist kuramcı ve coğrafyacı David Harvey, 2007 yılında Amerikan Siyasi ve Sosyal Bilimler dergisinde yayınladığı "Yaratıcı Yıkım olarak Neoliberalizm" (*Neoliberalism as Creative Destruction*) adlı makalesinde neoliberal çağın devlet anlayışını şöyle tanımlıyor:

"[Neoliberal devlet] özel mülkiyet haklarının korunması ve serbestçe işleyen piyasaların oluşturulması için askeri, hukuki, idari ve kolluk kuvvetleri ile ilişkili düzenlemeleri kurmak zorundadır. Dahası, eğer eğitim, sağlık, sosyal güvenlik veya çevre kirliliği gibi alanlarda piyasa düzenlemeleri mevcut değilse bunlar gerekirse devlet eliyle kurulmak zorundadır." (sf. 23)

Yani neoliberal çağın yıkımı, içermediği alan bırakmayan saldırgan bir piyasacılığın ta kendisi. Onların diliyle söylersek "kumarhane kapitalizmi"nin yarattığı yıkımın sermayede, hammadde üretiminde ve bununla ilişkili sınıfsal güçte kayba yol açacağı endişesi taşıyan siyasi ve iktisadi iktidarın, bu çağda yeni piyasa açılımları, yeni araçlar araması ve piyasa dışı öğeleri temellük ederek sermayenin hizmetine sunması eşyanın tabiyatı gereği. Bu haliyle iklim kriziyle gündeme oturmuş olmakla birlikte biyoçeşitlilik kaybından, gıda güvenliğine, enerji krizinden, arazi kapatmalara, kentsel dönüşümden, herşeyin finansallaşmasına kadar içiçe geçmiş olan ekolojik ve ekonomik krizi, yani *bu dünyanın krizini* aşmak için muktedirlerin - yine Harvey'nin deyişiyle söylersek tüm yıkıcı yaratıcılıklarıyla - yeni pansuman ilacı ise yeşil ekonomi.

Yeşil ekonomi, bizim memleketin anladığı haliyle "yeşil sermaye"ye atıfta bulunmuyor elbet. Örneğin Devlet Planlama Teşkilatı'ndan Kalkınma Bakanlığı'na dönüştürülerek Türkiye'nin kalkınmacı şahlanışının nişanesi olan devlet kurumumuzun yeşil ekonomiyi nasıl tanımladığına bir bakalım. Kalkınma Bakanlığı, Rio+20 sürecine giden yolda Sürdürülebilir Kalkınma portalında yeşil ekonomi için:

"[...] Yeşil büyüme" veya "yeşil ekonomi" kavramı çevresel iyileştirmelere katkı sağlayan mal ve hizmetlerin yatırım ve tüketimini önceliklendiren bir anlayış [...]"

diyor ve devam ediyor:

"[...] genel anlamda yeşil ekonomi kavramının neyi kapsadığı net olarak belirlenmediği gibi üzerinde uzlaşmış bir tanım da bulunmamaktadır. Bu nedenle, ülkeler özgün koşulları çerçevesinde kendilerine özel tanımları ortaya koymaktadır."²

Anlaşılan Rio+20'ye giderken şaşalı sunumlarla, karbon piyasalarının faydaları ve ormancılık sektöründeki emisyonlardan para kazanma cinfikirlikleriyle de olsa yeşil ekonomi diyince aklımız biraz karışık. Normaldir. Yeşil ekonomi denen meretin 5 Haziran 2012'de Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 10. Kalkınma Planı Hazırlıkları genelgesindeki başlıklardaki yansımalarına bakacak olursak girilen kalkınmacı yol şöyle tanımlanmakta:

"Günümüzde kalkınma; ekonomik büyümenin yanı sıra hukukun üstünlüğü, bilgi toplumu, uluslararası rekabet gücü, sürdürülebilir büyüme, insani gelişmişlik gibi kavramları da içine alacak şekilde çok boyutlu bir anlayışla tanımlanmaktadır"

Unutmamak gerekir ki 1992'de Rio'daki Dünya Zirvesi'nde "sürdürülebilir kalkınma" mantrası yürürlüğe sokulurken benzer şekilde doğa varlıklarını doğal kaynaklara dönüşmüştü. 1992'yi takip eden 20 yıl kalkınmayı "katılımcılık", "sosyal sermaye", "fırsat eşitliği" gibi belirli kavramlarla donattı. Böylelikle James Ferguson'un "anti-politika makinesi" (*anti-politics machine*) olarak adlandırdığı kalkınma, siyasetin ikiliklerini, karşıtlıklarını aşarak herkesin üzerinde uzlaşabileceği katılımcı, yeşil, çok taraflı, kazan-kazan prensibine uygun bir sermayenin büyütülmesi şeklinde kurgulandı. Anlayacağımız sermaye kendi kavramlarını (büyüme, fırsat, katılım, sosyal sermaye vb.) "sürdürülebilir" in ve "sosyal" in arkasına inci gibi dizdi.

Önümüzdeki 20 yılın baskın paradigması olmaya meyilli gibi görünen yeşil ekonominin temel sorunlarından biri, kapitalizmin kâr maksimizasyonu, rekabetçilik yoluyla büyüme, sınıfsal güç çizgilerini bulanıklaştırarak herkesin eşit fırsatlarla yarıştığı ama bazılarının kazandığı bir büyüme yarışı olarak görmesi. Kapitalizmin temel varsayım ve argümanlarını değiştirmeden yeşile bulmaya çalışan bir ekonomi, nükleerle yedeklenmiş yeşil HES'ler, kapalı sitelerin çimenleriyle yeşilendirilmiş kentsel alanlar ve dışında kalan herşey "inorga-

1-Alter-Echos adlı video-kolektifinin çektiği ve Rio+20 öncesi yeşil ekonomi denen şeyin ne menem bir şey olduğunu güzelce özetleyen belgeseli aşağıdaki bağlantıdan izleyebilirsiniz <http://vimeo.com/43595716>

2-<http://www.surdurulebilir.kalkinma.gov.tr/Rio+20.portal> (Erişim tarihi: 10 Haziran 2012)

nik” olmaya başladığından %80 geri dönüştürülmüş bardakta 100% organik portakal suyuna dönmüş bir tüketimciğin ta kendisidir.

Buradan görünen o ki Rio+20’de vücut bulan yeşil ekonomi söylevi ile kapitalizmi kendi krizinden kurtarmak için meta-laştırmanın sınırlarına dayanmış bir gezegen kurgulanıyor. Bu kurgu Kalkınma Bakanlığı’nın Rio+20 portalındaki araştırma tezlerinde de kendini gösteriyor. Başlıklara baktığımızda biyoyakıtlar, iklim politikalarının çimento sektörüne etkileri, emisyon ticaretinin boyutları ve sürdürülebilir kalkınmanın ölçümüne dair bir dizi konuyla karşılaşılıyor. Ne tesadüf ki bahsi geçen konular “yeşil ekonomi”nin kurmak istediği doğal kaynakların piyasa araçları yoluyla “etkin ve verimli” kullanılmasına dair metalaştırılması henüz tamamlanmamış ama çalışmanın hızla devam ettiği alanlara ait.

Bolivya’nın eski BM daimi temsilcisi Pablo Solon, Haziran başında yayınladığı bir makalede yeşil ekonomi hakkında şöyle diyordu: “[...] artık sadece doğadan aldığımız maddelere (örn. odun vb.) değil hizmet ve süreçlere de para vermemizi istiyorlar. Daha şimdiden 2014, 2020 ve ötesi için hava, su, toprak gibi doğal varlıkların (müştereklerimiz) üzerine fiyat biçmiş durumdadır”³ Anlayacağınız birikim süreci, yeni bir sınıfsal güç projesi olarak büyüebilmek için gezegenin sınırlarını zorluyor. Musluğun başındakiler sistemin kendi birikim krizinin üstesinden gelmek için altını oymaya devam ediyorlar. Paradan para, tarladan yakıt, havadan meta yaratarak James O’Connor’ın 1988’deki ünlü makalesinde dile getirdiği “kapitalizmin ikinci çelişkisi”ni doğrular yönde ilerliyorlar. Bundan bir yıl sonra başlığında “yeşil ekonomi” adını taşıyan ilk kitap ise baskıya girecekti. Peki ne demişti O’Connor? Ka-

pitalizmin ilk çelişkisi Marx’ın bahsettiği gibi birikimini üzerine dayandırdığı emeği sömürerek yokoluşuna itmesidir. İkinci çelişkisi ise entropisi artan bir gezegende daha fazla doğal varlığı ve üretim koşullarını sömürerek, gezegenin materal sınırlarında birikime yönelmesidir. Aynı sistemi yeşile boyayarak, faydaları toplayıp, küresel tüketici sınıfın neden olduğu yükleri sesleri çıkmayanlara dağıtan yeşil büyüme safatasını hatırlayarak söylersek bu “kamikaze kapitalizmi”ne⁴ doğru yol almaktır.

Türkiye’nin yeşil ekonomi yolunda Çin’i örnek aldığı Kalkınma Bakanlığı’nın 30 Mayıs’ta Dünya Bankası sponsorluğunda düzenlediği yeşil ekonomi konferansında kendini belli ediyordu etmesine de demokrasi alanında da Çin’le kapışmaya başladığı da ortaya çıkmış oldu. Bakanlık 19 Haziran günü gerçekleştirdiği yan etkinliklerle de yeşil büyümenin su alanında nasıl olacağını ilan ediyordu. Hoş gelmişler. Yeşil bir ekonominin öncelikleri arasında mega-şehirlere sayıp İstanbul’a sadece yeni bir köprü değil yeni bir şehir kuracak olan TOKİ-çevreciliğine sefa buyurmuşlar.

Neticede görünen köy kılavuz istemiyor. “Kumarhane kapitalizmi”ni çevreci yatırımlarla evcilleştirmeyi ve yeni tüketim-üretim kalıpları yaratarak krizden çıkmayı hedefleyen sermaye çevreleri, yeşil ekonomi sürecinde başı çekecek ve bir sonraki sistemik krize kadar ayakta kalmaya çalışacaklar. Sosyo-ekolojik bir toplumsal dönüşüme yol açacak umut mekanlarını oluşturmaya devam etmezsek politik-ekonomik statükonun dolar yeşili olduğu bir gelecekte fazlasını beklemek anlamlı değil. Tabi sadece ve sadece eğer biz buna izin vermeye devam eder ve yeryüzünde alternatifleri sadece dillendirmeye değil yoluna koymaya geç kalmaya devam edersek.

3-<http://climateandcapitalism.com/2012/06/07/pablo-solon-between-green-economy-and-the-rights-of-nature/> (Erişim tarihi: 11 Haziran 2012)

4-Bu kavrama ilişkin daha detaylı bir analiz David Graeber’in <http://shifmag.co.uk/?p=389> adresindeki makalesinde bulunabilir.

Özelleştirilen Şiddet Tekeline Karşı Meşru Müdafaa Hakkı

Cömert Uygur Erdem

Şirketlerin faaliyet yürüttükleri bölgelerde yaptıkları doğa katliamlarından, şantiyelerde meydana gelen iş kazaları, işçi ölümlerinden sonra; şirketlerin bölge halklarına karşı silahlı güç kullanımı da patlak vermeye başladı. Şirketlerin direnişi kırma, bölgeyi insansızlaştırma politikası, “şirketlerin kolluk yetkisi kullanma” eğilimlerini ortaya çıkardı.

Gerze’de, Solaklı’da, Tortum’da, Ulukışla’da direnen halkın polis ve jandarma şiddetine uğraması, şirket-devlet birliğinin bir izdüşümü olarak yorumlanmıştı. Yoğun şiddete maruz kalan halk; polisin ve jandarmanın; maddi ve manevi bütünlüklerine, yaşam haklarına karşı saldıran şirketleri değil, kendilerini koruması gerektiği yakarışında bulundu. Halkın “meşru savunması” terör suçu kapsamında alınmaya çalışıldı. Şirketler ise arka planda kaldı.

Peri Suyu’nda ise, şirketin bizzat “kendi elleriyle” uyguladığı şiddet modeli baş gösterdi. Yaratılan bu kurguda, şirketlerin şiddeti “özel mülkiyet hakkının savunulması” kisvesi altında meşrulaştırıldı, devlet ise arka planda kaldı.

Halkın, Peri Suyu üzerine kurulacak Pembelik barajına karşı kurduğu direniş çadırına yapılan taciz ateşleri ile başlayan baskı, Limak isim şirketin “tam donanımlı” özel güvenlikçilerinin ya da paramiliter güçlerinin baraj karşıtlarına terör uyguladığı bir boyuta ulaştı.

Kütahya Gümüşköy’de gümüş madeni işletmesi bulunan Eti Gümüş A.Ş. Dulkadir Köyü’nde satın aldığı evleri yıkıp, köyü enkaz alanı haline getiriyordu aynı süreçte. Şirketi protesto amaçlı piknik düzenleyen köylüler, şirket tarafından kameraya alınıyordu. Sadece çıplak zor aygıtları değil, gözetleme ve kontrol altında tutmaya yönelik tüm güvenlik devleti yetkilerini şirketler ellerine almaya başladığı bir süreçten geçiyoruz.

Peri Suyu

Peri Suyu üzerinde kurulması planlanan Pembelik Barajı’na karşı yürütülen mücadele uzun bir süredir gündemde. Dersim, Elazığ, Bingöl sınırları arasında bulunan Peri Suyu üzerinde 2 baraj faaliyete geçmiş durumda, Pembelik barajının yanı sıra 2 barajın yapım aşaması devam ediyor. 2 baraj pro-

jesi daha bulunmakta. Barajların tamamının faaliyete geçmesi durumunda 60`tan fazla köyün su altında kalma tehlikesiyle karşı karşıya kalacağı, 84 köyde zorunlu göç olaylarının yaşanacağı söyleniyor.

Sular altında kalma tehlikesi içinde olan bölgede Dersim halkının kültürel kimliği açısından önem taşıyan Gole Xızır (Hızır gölü) ve Düzgün Baba gibi “kutsal mekanlar” da bulunmakta. Bu yanı sıra, bölgedeki baraj projeleri Dersimliler için kutsal değerlerinin yok edilmesi anlamı da taşıyor. Barajlar, Dersim’in kültürel kimliğine karşı bir soykırım tehdidi olarak da algılanıyor.

Pembelik barajının kurulmaması için mücadele yürüten bölge halkı bir senedir gece-gündüz nöbet tutuyor. Halkın, nöbet tutuşu direniş çadırına taciz ateşi açılmıştı. Son dönemlerde ise şirketin özel güvenlikçileri tarafından baraj karşıtlarına şiddet uygulanmakta. Halkın tehdit edildiği, Alevi kimliğine yönelik hakaretlerde bulunduğu belirtiliyor. Köylüleri tehdit eden şirket yetkilileri hakkında ise suç duyurusunda bulunuldu. Buna karşın karşı tarafta boş durmadı, baraja karşı çıkan köylülere gözaltı uygulaması yapıldı, Özkan Arslan isimli bir yurttaş tutuklandı. Baraj faaliyeti için yapılmış olan acele kamulaştırma işlemleri ile ilgili Danıştay tarafından verilen yürütmenin durdurulması kararlarının uygulanıp uygulanmayacağı da, hukuk devleti kavramlarının sermaye tarafında hızlı ilgası sürecinde, bu siyasal denge ortamında ortaya çıkacak.

Dulkadir Köyü Harabeye Çevriliyor

Benzer bir hikâye de Kütahya’da yaşanıyor. Eti Gümüş A.Ş. Kütahya Gümüşköy’de 80’li yıllardan bu yana faaliyet gösteriyor. Geçtiğimiz yıl, işletmenin atık barajında çökmeler yaşanmış, işletmenin yakınındaki Dulkadir Köyü’nde hayvan ölümleri ve zehirlenmeler yaşanmıştı.

Haklarını yargı önünde arayan köylülerin, şirket çalışanları hakkında “Genel Güvenliğin Taksirle Tehlikeye Sokulması” suçunu işledikleri iddiasıyla Kütahya 1. Sulh Ceza Mahkemesi’nde açılan davaya yaptıkları müdahillik başvurusu reddedildi.

Dulkadir Köyü'nde zehirlenmelere ve hayvan ölümlerine sebebiyet vererek “Çevrenin Taksirle Kirletilmesi, Bilinçli Taksirle Birden Fazla Kişinin Yaralanmasına Neden Olmak” suçunu işledikleri iddiasıyla açılan dava ise Tavşanlı Asliye Ceza Mahkemesi'nde görülüyor. Zehirlenmelerin ve hayvan ölümlerinin şebeke suyundan kaynaklandığı iddia ediliyor. Eti Gümüş A.Ş.'de çalışan şikayetçileri, şirketin işten çıkarılmakla tehdit ettiği iddia ediliyor.

Köylülerin, şirketin baraj kapasitesini arttırma çalışmalarını protesto amaçlı düzenlediği piknikte, şirketin kamera görüntüleri aldığı ve pikniğe katılan kişileri tespit etmeye çalıştığı söyleniyor.

Dulkadir Köyü'nün büyük bir kısmı göç etmiş durumda. Şu an köyde 7 hane yaşamakta. Şirketin köy halkı ile pazarlıklar yapıp köydeki evleri satın aldığı, almış olduğu evleri yıktığı gündeme geldi. Köyün harabe haline çevrildiği söyleniyor.

Faaliyet alanını genişletmeye çalışan şirket, Dulkadir Köyü'nü harabeye çevirerek yaşanmaz hale getirmekte, insanları göçe zorlamakta.

Özel Güvenlik Hizmeti

Şiddet kullanımını devlete özgü bir araç olarak gösteren Max Weber, devletin bu aracı kullanma hakkını başka kurumlara ya da bireylere devretme hakkının olduğunu da ileri sürmektedir. ¹ Weberyen tezlerin hükmü neoliberal devlet tarafından ise iyice içselleştirilmiş durumdur.

5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun ile düzenlenen özel güvenlik hizmetleri, Kamu güvenliğini tamamlama amacı taşımaktadır. Bu ise, devletin polis ve jandarma aracılığı ile kullanmış olduğu şiddet “hakkının” özelleştirilmesi anlamı taşımaktadır.

Bu sebeple devletin şiddet kullanma hakkını devrettiği özel güvenlik birimlerinde çalışanların, yasa ile “kolluk” görevlisi statüsüne kavuşturulması şiddet tekelinin kullanılması bağlamında doğallaştırılmaktadır. Nitekim 5188 sayılı Yasa'nın 23. Maddesinde, Özel güvenlik görevlilerinin (ÖGB), görevleriyle bağlantılı olarak işledikleri suçlardan dolayı kamu görevlisi gibi cezalandırılacağı, Özel güvenlik görevlilerine karşı görevleri dolayısıyla suç işleyenlerin kamu görevlisine karşı suç işlemiş gibi cezalandırılacağı düzenlenmiştir.

Şiddet tekelinin ÖGB'lere devri, şirketleri buldukları bölgede denetimsiz güç haline getiriyor. Kütahya örneğinde gö-

rüldüğü üzere, şirket aldığı evleri yıkarak, köyleri boşaltabiliyor. Peri Suyu sürecinde görüldüğü üzere, şirket, tam donanımlı özel güvenlikçileri ile halka saldırabiliyor, yargı kararlarına aykırı hareket edebiliyor.

Oysa Dersim'de, bölgeye yapılan HES'lere karşı halk tarafından yükseltelen itirazlar ve idari işlemlere ilişkin açılmış iptal davaları da göstermektedir ki kamu yararının bile tartışmalı olduğu noktada ÖGB'lerin kamu görevlisi gibi sayılması ve direniş gösteren insanlara bu yönde suç isnat edilmesi, devletin şiddet tekelini, hukuk devleti sınırları içinde dahi tartışmalı hale getirmektedir. Herkesçe bilindiği üzere kamu gücü karşısında halkın tek güvencesi olan hukuk devleti ilkesinin ilgası ve şiddet devleti ilkesinin hüküm sürmesi, devletin haksız eylemleri karşısında meşru savunma hakkını da kullanılmaz kılmaktadır. Bu noktada, şirketlerin özel mülkiyet hakkı ile halkların yaşama hakkı devlet eli ile karşı karşıya getirilmektedir.

Şirketin müdafaasının meşru olup olmadığı hususunun, bölgedeki toprakları ele geçirme şekli (yoksul halkla pazarlık, istihdam vaatleri, acele kamulaştırma uygulamaları) üzerinden de tartışılması gerekmektedir. Ancak, bu yönde bir meşruluk tartışması yapılmadan, şirketlerin saldırganlığı, özel mülkiyet hakkının savunulması kapsamında hukuka uygun eylemler kapsamına sokulmaya çalışılıyor. Oysa ki; Anayasa md 35 gereğince, Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz. Şirketin mülkiyet hakkının kullanımı; doğanın talanına, ekolojik dengenin bozulmasına, bölgenin insansızlaştırılmasına, bölge halkının istihdam ilişkisi içerisinde şirketlerin boyunduruğu altında kalmasına, iş sağlığı ve güvenliğinden yoksun denetimsiz şantiyelerde iş kazalarının ve işçi ölümlerinin olmasına yol açacak sonuçları doğuruyor.

Meşru müdafaanın esas unsurlarından biri, haksız bir saldırının varlığıdır. Oysa haksız saldırıyı gerçekleştiren; Hidroelektrik santral kurarak bölgede doğa katliamı yapan, bölgeyi sular altında kalma tehlikesiyle baş başa bırakan, insanları göçe sürükleyen, yoksullaştıran, sömüren; yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme haklarını, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama haklarını ihlal eden şirketlerdir. Bu nedenle de, şirketin yatırımına karşı, yaşama hakkını savunan halkların müdafaasının, meşru müdafaası kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira, gerçekleşen veya gerçekleşmesi muhtemel haksız bir saldırıyı defetmektedir. Bu hususta, şiddetin kimin tekelinde olduğu hususu göz önünde bulundurulmalı; halkın savunmasının orantılılığı ve meşruluğu bu zeminde değerlendirmeye alınmalıdır.

1-Abdurrahman Saygılı, Modern Devletin Çıplak Sureti (auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd.../AUHF-2010-59-01-saygili.pdf)

Ceren Gamze Yaşar

Bir HES İşçisinin “Kaza” Sonucu Ölümü

Alptekin Ocak

Bu yazı Giresun'dan yazıldı. Yaklaşık 15 gün önce 4 işçinin yaşamına 1 işçinin de ağır yaralanmasına sebep olan Hidroelektrik Santrali'nin yapıldığı coğrafyadan, kazanın yaşandığı yere benzeyen derin ve yeşil bir vadiye bakarak yazıldı. İlerleme ve kalkınma kısılcacında insanın doğa üzerindeki tahakkümünün dozunun kaçırılmasının bende yarattığı can sıkıntısı içinde yazıldı.

Kapitalizm eşitsiz ve bileşik gelişme yarasının doğal sonucu olarak temelini sermaye birikiminde bulur. Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesinin¹ sonucu mekansal düzeyde de uluslararasılaşarak gelişen meta üretimine dayalı bu sistem, ya da birikimin, geldiği aşama hızı hep kutsallaştırdı. Toplumsal hafızanın olmadığından dem vurulur. Aslında var ama yetmiyor. Başımızı döndüren bir hız çağında yaşıyoruz. Her şey o kadar hızlı geliyor ki; olaylar, nesnelere başımızın üstünde uçuşup duruyor. Bu hız sebebiyledir ki; toplumsal hafızamız hiçbirşeyi akılda tutamaz hale geldi. O kadar çok şey olanca hızıyla yaşanıyor ki çabucak unutuluyor. Her şey istatistikî bilgilere indirgendi. Ve onlar da tanımlanmış “ihtiyaç”lar için kullanılıyor. Bizimki biraz hatırlatma, üstümüzde karabulutlar gibi gezinen felaketin kulağına iyilik fısıldama çabası.

Yazının konusu, 4 işçinin öldüğü Giresun Dereli'de yaşanan “cinayet” 15 gün önce gerçekleşti. 4 ay önce de Adana'da baraj inşaatındaki kaza sebebiyle 10 işçi suya kapılarak

boğuldu. Listeyi Erzurum Aşkale'deki baraj göletinde boğulan 5 işçi ve Dereli'deki Aksu HES'te 4 işçinin ölümüne sebep HES faaliyetinde yaşanan 2 ayrı ölümlü iş kazasıyla da uzatmak mümkün.

Bu “cinayetlerin” listesi şüphesiz işçi ölümleriyle de sınırlı değil. Yalova'da Çayan Birben adlı bir öğrenci polislin kullandığı biber gazı yüzünden komaya girdi ve sonra beyin ölümü gerçekleşti. Sonra ise ailesine ölüm haberi verildi. Yaklaşık bir sene önce Hopa'da HES protestosu sırasında yine polislin kullandığı biber gazı sebebiyle ölen emekli öğretmen Metin Lokumcu gibi.

Dereli'de yaşanan kazanın öncesinde değil de sonrasında yaşananlara bakmanın gerçeğin anlaşılabilmesine daha fazla hizmet edeceği kanısındayım. Bize düşen görülmeyeni gösterme çabası. Vahim kaza öncesi ne yaşanıyor? Babaya dava açılıyor. Mahkeme ölen çocuğu %90, babayı %10 kusurlu buluyor. Babayı da “yeterince acı çekmişsin” diye beraat ettiriyor. Dava dosyası da böylece tozlanmak üzere rafa kaldırılıyor. Tabi kimsenin aklına “o çocuk niye oradaydı?” sorusunu sormak da gelmiyor. Diğer kazayla ilgiliyse aradan geçen bu kadar süreye rağmen hala soruşturma sürüyor. Dosya Adli Tıp'da. Ölümünün sayısı 4'e çıkıp da olay basına yansınca daha önce yürütülen soruşturmalar “biraz” daha ciddileşiyor. Bu sefer 2 tutuklumuz var. 1'i şantiye şefi, diğeri mühendis.

¹Sermayenin yoğunlaşması emek-sermaye arasında gerçekleşen bir süreç olup, teknolojik gelişmeyle emek üzerindeki denetim mekanizmalarının artması ifade edilmekte, merkezileşme ise; daha çok sınıfçı bir süreç halinde sermayeler arası gerçekleşerek, teknolojik değişim ve gelişim ile beraber rekabetin egemen olduğu bir yapıda sermayenin giderek daha sınırlı sayıda sermayedar eliinde toplanmasını tanımlamaktadır. (Türkey, 2003b Türkiye'de Gelişme Düşüncesinin Evrimi adlı ders notları, yayınlanmamış çalışma).

Hepsi bu kadar. İşleyen, işletilen cinayet şebekesi için kapitalizmin ödediği diyet: 2 tutuklu. Valilik olay sonrası açıklama yapıyor: HES'leri denetleyeceğiz.

HES'ler ile 2000'li yılların ortalarına gelindiğinde karşılaşmıştık. Aradan geçen bu süre zarfında nerede bir su kaynağı var ise (dünyanın ender, Türkiye'nin tek biyolojik rezerv alanı Artvin Macahel, Karadeniz'in en önemli sit alanı turizm mekanı Fırtına Vadisi, Trabzon'da yer alan Uzungöl dahil) tüketime dayalı bir mantıkta fütürsüzca HES faaliyetlerine kurban edildiğine şahit olduk.

2001 yılında, "rekabet ortamında enerji piyasası oluşturulması ve bu piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetimin sağlanması" amacıyla çıkarılan ve 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu, HES'ler için yasal dönüşümün miladı kabul edilebilir. Bu kanun ile, neoliberal politikalara eşlik eden yapısal dönüşümlerin sağlayıcısı olarak işlev gören kurullardan birisi olan Enerji Piyasaları Düzenleme Kurulu (EPDK) oluşturulmuş ve böylece enerji alanındaki serbest girişimin önü açılmıştır². Tüm bu düzenlemeler, yani daha önce DSİ'nin görev ve sorumluluk alanında olan suların kullanımın EPDK'ya devri, bu kaynakların kullanımı, enerjiye tahvili ve kriz ortamındaki sermayenin yeni yatırım alanları olarak "enerji"ye yatırımları, yukarıda kısaca söylenen kapitalist sermaye birikiminin devamlılığı ve geldiği aşamada doğan ihtiyaçlar çerçevesinde gelişmektedir. Hatta bu çerçeveden bakıldığında kararlar bir zorunluluğu yansıtmakta, yatırımcı sermayedarların da kişisel kararlarından ziyade "rasyonel" bir akıl tarafından alınmaktadır³.

Birikimin geldiği aşama ve ihtiyaçları çerçevesinde şekillenen, biz ve bizim dışımızdaki herşey olarak ifade edebileceğimiz çevrede gerçekleştirilmek istenen baraj, HES, termik veya nükleer olsun tüm bu faaliyetler gözle görülür bir biçimde artmıştır. Bu artış sebebiyledir ki daha önceden sıkça fabrikalardan, tersanelerden, tarlalardaki tarım işçilerinden duyageldiğimiz iş kazaları artık alışık olmadığımız bir biçimde sayıları yüzlerle ifade edilen ve her geçen gün artan şekilde baraj ve HES inşaatlarından gelmektedir.

Meta üretiminin temel belirleyen olduğu bu toplumsal formasyonda işçiler, yani biz, üretim sürecinin sadece bir

parçası olarak görüldüğümüzden dolayıdır ki; işçi basit meta üretimi olarak tanımlanabilecek P(ara)-M(eta)-P(ara) döngüsü içinde sadece bir maliyet unsurundan ibaret. Çalışma koşulları ve buradaki değişimi feodal toplumdaki, sanayi kapitalizmine geçiş ve tüm bu süreçte insanın bireysel ve toplumsal varoluş çabası içinde anlamak mümkün.

İş ve işçi güvenliği, 8 saatlik çalışma ve sendikal hakları tartışmaya başladığımız ve kazanımlar elde ettiğimiz sürece gelen yol insanlık adına pek çok utanç barındırıyor. Kurumla dolmuş fabrika bacalarını temizlesinler diye çocukları dar bacalarda üzerlerinde paçavra elbiselerle yukarıya tırmanmaya zorlamak amacıyla alttan ateş yakıldığı ve çıkan dumanlardan boğulmadan temiz havaya ulaşmak için çocukların can havliyle kaya çıkma bacaya tırmandığı, bacanın üstüne nefes nefese, yüzü gözü simsiyah ve elleri kan içinde çıktıkları, bacayı da bu yolla temizledikleri zamanlardan geldiği rivayet olunur.

Artık en azından işçi güvenliğini sağlamak "amacını güden" ulusal, uluslararası düzenlemelere sahibiz. Söz konusu "yasal düzenlemelere" uyulduğu takdirde daha güvenli bir çalışma ortamının yaratılacağına "kuşku" yoktur. Ama şirketler için bu kendi koydukları kurallar bile dar geliyor. Bununla birlikte, HES'ler gibi su yapılarını klasik iş ve işçi ilişkisinin dışında almak gerekir, zira bu faaliyetler yukarıda açıklanmaya çalışılan sermaye birikim sürecine hizmet etmek amacıyla özelleşen, regüle edilen enerji piyasası alanında ve bu alanı düzenleyen kurum olan EPDK tarafından "kamu menfaaati" olduğu gerekçesiyle kamu eliyle yürütülmekte. Bu sebepten dolayı daha sıkı bir denetime tabi tutulmaları gerekmektedir⁴.

Sorumluyu da, kar hırsıyla işçileri ve onların çalışma koşullarını da maliyet unsuru olarak gören sermaye sahipleri yanında sınırsız biçimde bu faaliyetlerin önünü açan EPDK, DSİ, ilgili Bakanlık ve onun illerdeki temsilcisi müdürlükler ve de nihai olarak valiliklerde aramak gerekir. İşçi ölümlerinin faturasını bir kaç mühendis ve şantiye şefinin sırtına yıkan bir yasal düzenleme sistemi bu kazaların önünü almayacağı gibi yok olan her can sonrasında idare ve şirketler hiç bir bedel de ödemek zorunda bırakılmayacak. Bu nedenle HES karşıtı mücadeleler bir yandan doğanın sömürüsüne diğer yandan da emeğin sömürüsüne karşı yürütülerek toplumsallaşacak.

2-HES'leri Türkiye'de mevcut yapısal dönüşüm üzerinden anlamak için bkz. Ercan, F. "Su Kullanım Hakkı Anlaşması; HES'leri ve HES'ler Üzerinden Değişimi Anlamak.

3-Anadolu Grubunun Sinop Gerze'de yapmaya kalktığı termik santral sonrası, Gerzelilerin karşıkoşuşları ve Santral için devam eden ÇED süreci üzerine grubun sahibi Özilhan'ın açıklamaları oldukça anlamlı:

<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=1074826&Yazar=JALE->

4-İnşaat Mühendisleri Odası, Giresun Dereli'ndeki HES inşaatında yaşanan faciaya ilişkin olarak 16 Mayıs 2012 tarihinde bir basın açıklaması yaptı. Denetim hizmetlerinin özelleştirilerek piyasaya açılmasının bir sonucu olarak yaşanan bu kazalarda tedbirsizliğe vurgu yapan açıklamada; "Su Yapıları Denetim Hizmetleri Yönetmeliği'nde gerekse de DSİ'nin kurumsal işlevinde gerçekleştirilmek istenen ve kısmen de gerçekleştirilen dönüşümün" bedelini işçilerin ödediğini, HES inşaatları denetiminin kamusal denetim mekanizması tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtilmekle yetinilmiştir (İMO Yönetim Kurulu (http://www.tmmob.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=8145&tipi=9). İçeriden bir eleştiri yapmak gerekirse Oda'nın meta üretimine dayalı tüketim toplumunda enerji, enerjiye olan "ihtiyaç" ve bu bağlamda HES'lerin kendisini eleştirmemiş olması meselenin -en hafif tabiriyle- kenarından dolaşmak anlamına gelmektedir.

Brezilya'nın Kalkınma Telaşının Tam Ortasında İşçi Direnişleri

Noah Friedman-Rudovsky

Çeviren: Efecan İnceoğlu

Gökhan Bilgihan

İsyan, ücret ve yaşam koşullarına öfkelenen 17.000 işçiyle Amazon'un en büyük kolu olan Maderia nehrine yapılan Jirau barajı inşaatının ateşe verilmesi ile başladı. Gece boyunca 30 yapı ateşe verilip yerle bir edildi, şirketin depoları yağmalandı. Nitekim Brezilya hükümeti isyanı bastırmak için bölgeye yüzlerce özel tim elemanı gönderdi.

Askerler aşırı yorgunluğa rağmen inşaat alanında her an nöbet tutarken Brezilya'nın liderlerinin çelişkilerinden birine işaret ediyorlardı. Baraj inşaatında çalışan emekçiler Amazon havzasında dünyanın en büyük HES'lerinden biri olan bu projeyi sürekli olarak baltalamakta, geciktirmekte ve dolayısıyla maliyetini artırmaktaymış.

Sendika liderlerinden Donizete de Oliviera şöyle diyor: "[Ş]artlardan tatmin olan hiç kimse ortalığı ateşe falan vermez". Amazon havzasındaki inşaatlarda çalışan on binlerce işçinin verilmeyen maaşları ve feci yaşam şartlarını görebilmek için gazetecileri inşaat sahalarına davet ediyor Oliviera.

HES projelerinin mantar gibi yayıldığı Güney Amerika ülkeleri arasında Brezilya, isyanın çıktığı Jirau ve San Antonio da dahil olmak üzere Amazon'daki 20 büyük imar projesiyle rekabetin başını çekiyor. Yine Amazon'un bir başka bölgesinde Brezilya'nın en büyük HES projesi olan 12 milyar dolarlık Belo Monte barajının inşasına da başlandı.

Bahsi geçen inşaat projeleri, yağmur ormanlarının hassas ekolojik dengesini baraj gölleri ile değiştirmesi, muazzam miktarda metan gazı salınımı ve Amazon yerlilerini topraklarından etme noktasında çevrecilerden büyük tepki alıyor. Buna karşın yetkililer HES'lerin, Brezilya'nın artan elektrik ihtiyacını 2021'e kadar %56 oranında karşılayacağından emin görünüyorlar. Devlet başkanı Dilma Rousseff geçtiğimiz Nisan ayında Brezilya'nın yaşam koşullarının sadece ve sadece yenilenebilir enerjiye yapılacak yatırımlarla iyileşebileceğini belirterek muhalifleri "hayal dünyasında" yaşamakla itham etti ve HES projelerini "insanların yiyeceğe, temiz suya ve enerjiye yönelik sürekli artan ihtiyacı" ile savundu. Üstelik

Jirau barajındaki isyan da ilk değil. 2011'deki isyanda işçiler yine 35 lojmanı ve 45 otobüsü ateşe vermiş ve baraja ev sahipliği yapan Rodonia eyaleti valisi de aynı şekilde başkent Brasilia'dan takviye kuvvet göndermesi için çağrıda bulunmuştu. Başkan Rousseff'in baş danışmanı Carvalho ise geçtiğimiz ayki isyanı "haydutluk" olarak nitelendirip cevabının "misliyle" verileceğini söyledi.

Brezilya'da işçi isyanları HES projelerinin bitmesini aylarca erteletiyor. Şu anki grevler sadece Jirau değil, San Antonio ve Belo Monte barajlarında da inşaatı durma noktasına getirdi. HES'lerde başlayan isyanlar işsizliğin %6.2 olduğu Brezilya'da işçilerin daha iyi yaşam şartları ve ücretler için verdiği mücadelede tam bir domino etkisi yarattı. Sendika yetkililerine göre iyileştirilmiş yaşam ve ücret talepleri için örgütlenmenin temelinde iyi iletişim yatıyor. Taleplerin işçiler arasında cep mesajı ve e-mail ile Amazon'un bir ucundan diğerine anlık aktarımı, işverenlere bu konuda yapılan etkili baskıda eşgüdümü sağlıyor.

Örneğin Amazon havzasının dışında ise ulusal petrol şirketi Petrobras'ın çeşitli bölgelerdeki projelerine yönelik yeni yeni başlayan ve ucu şiddetli çatışmalara varan pek çok grev haberleri gelmekte.

Brezilya'nın gelir dağılımındaki eşitsizliğe yönelik attığı yasal adımlara rağmen işçi ücretleri halen sanayileşmiş zengin ülkelere çok gerisinde. Sadece Jirau barajında çalışan bir işçinin başlangıç aylığı 525 dolar. Bu tutar, yaşam endeksi ABD'ye göre daha yüksek olan bir ülke olan Brezilya içinse hayli düşük. "Angola'da bile buradakinin iki katı para veriyorlardı. Aldığım paranın komikliğini siz anlayın" diyor 29 yaşındaki Joao Batista Barbosa Arce. Bundan önce Brezilyalı bir şirketin Afrika'da yaptığı bir baraj inşaatında çalışmış. Nisan ayındaki isyanda her şeyi Jirau inşaat alanındaki yıkımda yanıp kül olmuş. İşçilerin bu isyanına karşın şirket yöneticileri ücretlerin ve yaşam standartlarının kötü olmasında ısrarcılar. Onlara göre inşaat alanında internet kafeden spor salonuna, yüzme havuzundan sinemaya yaşam koşullarını 'daha insani' kılmak için her türlü çaba işçiler için sarf ediliyor.

Bütün bu çabaya rağmen gerilen sınırlara yönelik hükümetin bir yaptırımı da ABIN'i (Brezilya İstihbarat Teşkilatı) devreye sokmak oldu. 2013'te elektrik üretmesi beklenen projenin sekteye uğramaması için yüzlerce jandarma ve istihbarat ajanı, midibüslerle inşaat alanında düzeni bozan işçi avına çıkmış durumda.

Jirau sahasının dışında ise manzara çok değişmiş. Devasa inşaat için bölgeye getirilen binlerce işçi, malzeme, depolar ve yollar Amazon'un tabiatını geri dönülmez biçimde değiştirmiş. Brezilyalı ve Çinli yöneticiler, sadece iki sene önce orman alanına sıfırdan inşa edilen Nova Mutum Parana kasabasında yaşamaktalar. Kasaba bugün 6.000 kişiye, iki süpermarket, bir helikopter pisti ve yedi kiliseye sahip.

Arabayla 10 dakika mesafede işçilerin ve baraj yüzünden evini toprağını yitirenlerin yerleştirildiği diğer kasaba Jaci Parana ise, zengin ikizi Nova Mutum'dan bambaşka bir halde. Jirau HES projesi başladığından beri nüfusu 4.000'den 15.000'e çıkmış. İşçiler haftanın her günü çamur içinde stabilize yolların kenarına kurulu gecekondu genelevlerine akın ediyor. Açıktan akan lağımın kokusu tarif edilemez.

Kasabada yaşayan işçiler bunun Brezilya'nın batısının bir özeti olduğunda hemfikir. Foseptiklerde çalışmaya zorlamak için tutulmuş silahlı adamları ve Aralık ayında cinayete kurban giden birisi beş yaşında altı kişinin derme çatma mezarlarını gösteriyorlar. İşçilerden başkaysa herkes hayatından memnun görünüyor. Yerelde bar işleten Leude Amorim (29) inşaatların getirdiği kazancı öve öve bitiremiyor.

Jirau bittiğinde ise onu işletmek için sadece 400 kişiye ihtiyaç olacak. Sayıları 20.000'i bulan işçiler kaçınılmaz sonu görerek Amazon'daki diğer projelerde iş bulmaya yönelmiş durumdadır.

Bu yazı ilk olarak 6 Mayıs 2012 tarihinde New York Times gazetesinde yayınlanmıştır. Yazının orijinaline <http://nyti.ms/IXd-Dak> adresinden erişilebilir.

“ Onlara göre inşaat alanında internet kafeden spor salonuna, yüzme havuzundan sinemaya yaşam koşullarını 'daha insani' kılmak için her türlü çaba işçiler için sarf ediliyor. ”

Quebec'te Öğrenciler Neoliberal Saldırıya Direniyor

Hakan Koçer

Hakan Koçer

Tüm dünyayı saran neo-liberal saldırı Quebec'te duvara çarptı.

Quebec'te (Kanada) Öğrenci Genel Grevi sesli sedalı beşinci ayına girdi. Şubat ayında başlayan öğrencilerin genel grevi medyada çıkan yanlış haberlere, polis baskısına ve saldırılara rağmen başta Montreal olmak üzere Quebec'in bir çok şehrinde çeşitli eylemlerle devam ediyor. Aslına bakılırsa bu genel grev, 2010 yılında hükümetin "Üniversite Bütçe Planı"na karşı başlayan eylemlerin devamı. Hükümet "tüm dünyada kemerleri sıkmamız gerekiyor" diye temellendirdiği neo-liberal saldırıyı 2010 yılı bütçesi ile Quebec'te de başlattı. En kolay hedeflerden biri Quebec'teki öğrenci harçları idi. Yıl-

lardan beri artırılmayan ve şu anda Kanada ortalamasının üçte biri olan harçların artırılmasına kimsenin itiraz etmeyeceğinden emin olan hükümet 2012 yılından itibaren harçların önemli oranlarda artırılacağını ilan etti. Ama daha bir hafta geçmeden öğrenciler sokaklara çıkarak ilk tepkilerini gösterdiler. Öğrenciler, iki yıl boyunca imza kampanyaları düzenlediler, bakanlığı üniversite yönetim binalarını işgal ettiler, çeşitli grevler düzenlediler. Ancak bunların hiçbiri hükümete geri adım attırmadı.

Bütün muhalefete rağmen kendinden emin Quebec hükümeti, 2012 bütçesinde öğrenci harçlarını 2017'e kadar 2.168 dolardan 3.793 dolara yükselteceğini ilan etti. Hükü-

metin üniversitelere yönelik bütçe planı, harçların artırılmasına ilaveten üniversitelerin şirketlerle yapılacak araştırma anlaşmaları ile üniversitelerin ticarileştirilmesini de öngörüyordu. Bunun üzerine, uzun süredir eylemlerine devam eden öğrenciler genel grev kararı aldılar. 13 Şubat'ta önce Université Laval öğrencileri, hemen ardından da Université du Québec à Montréal öğrencileri greve gitti ve öğrencilerin genel grevi başladı.

Bir yandan öğrencilerin eylemleri yayılırken, öte yandan polis ve hükümet saldırganlığını artırdı. 7 Mart'ta polis saldırısında öğrencilerden biri gözünü kaybetti. 20 Mart'ta 150 kadar öğrenci Montreal'in en işlek köprülerinden birini sabah trafiğinden hemen önce beton bloklarla trafiğe kapattı. Eyleme katılan tüm öğrenciler tutuklandılar. 22 Mart'ta ise 166.000 öğrenci derslerini bırakıp Montreal sokaklarını doldurdular. Onlara 150.000 kişi de destek verince Montreal sokakları tarihinin en büyük gösterilerinden birine sahne oldu. 6 Mayıs'taki polis saldırısında ise bir öğrenci daha gözünü kaybetti, başka bir öğrencinin kafatası kırıldı.

Beklemediği bir direnişle karşılaşan hükümet, öğrencileri demokratik olarak seçilen hükümetin kararlarına uymayan anti-demokratik hareket olarak ilan etti. Hakimlerden biri öğrencilerin grev hakkının olmadığını iddia etti. Ancak eylemler geceli gündüzlü devam ediyordu. Bu eylemlilikle başa çıkamayan "demokratik" hükümet 18 Mayıs'ta Bill 78 olarak adlandırılan sıkıyönetim yasasını çıkardı. İşbu yasa toplanma ve gösteri hakkına sınırlamalar getiriyordu. Yasaya göre, gösteri yapmak isteyenlerin polisten izin almaları ve gösterinin detaylarını polise bildirmeleri gerekiyordu. Yasaya uymayanların 1.000 ile 35.000 dolar arasında, örgütlerin ise 25.000 ile 125.000 dolar arasında cezalandırılması öngörülüyordu.

Yasanın geçmesinin hemen ardından, öğrencilerin yarısını temsil eden CLASSE isimli öğrenci örgütü yasayı tanımadıklarını ilan etti ve her koşulda eylemlere devam kararı aldı. Tam dört gün sonra, grevin 100. gününde 300.000 kişi polisten izin almak yerine ellerine tencelerini tavalarını alarak Montreal sokaklarını kendi bildikleri gibi doldurdular. İstedikleri yerlerde yürüyerek, Kanada tarihinin en büyük sivil itaatsizlik eylemini gerçekleştirdiler.

Gösterileri durduramayan ve turizm sezonunun etkilenmesinden korkan hükümet öğrencilerle masaya oturmayı kabul etti. Hükümetin zamların bir kısmını geri alma talebine öğrenciler harçların dondurulması talebi ile karşılık verdi. Dört gün süren görüşmeler sonuçsuz kaldı.

Kuzey Amerika'nın birçok yerinde orta sınıfa kesilen bilet olarak görülen üniversite eğitimi, Quebec'liler için kendi özgün kültürlerinin garantisi olarak görülüyor. Harçlara yapılan müdahale eğitim hakkına yapılan bir saldırı olarak algılanıyor. 1960'larda sessiz devrimle üniversitelere gitme hakkı kazanan Fransız işçilerin çocukları eğitim haklarından vazgeçmiyorlar. Öte yandan dünyanın birçok yerinde ortaya çıkan Occupy benzeri kapitalizme karşı başkaldırı hareketleri de Quebec'teki öğrenci genel grevinde yankısını buluyor. Geline nokta öğrenciler artık sadece harçların dondurulmasını değil parasız eğitimi tartışıyorlar. Öğrencilerin en son eylemleri kapitalizmin en önemli sembollerinden Formula 1 yarışlarına müdahale etmek oldu. Öğrencilerin eylemlerini, sadece sınıflara girmemekle sınırlamayarak yaşamın her alanına taşımış olmaları toplumun diğer kesimlerini de politize ediyor. Bu noktada ne grevin ne zaman biteceği, ne de öğrencilerin ne zaman sınıflara döneceği belli. Kesin olan ise eğitime neo-liberal saldırının Quebec'te fena halde duvara çarptığı.

“

Kuzey Amerika'nın birçok yerinde orta sınıfa kesilen bilet olarak görülen üniversite eğitimi, Quebec'liler için kendi özgün kültürlerinin garantisi olarak görülüyor. Harçlara yapılan müdahale eğitim hakkına yapılan bir saldırı olarak algılanıyor. 1960'larda sessiz devrimle üniversitelere gitme hakkı kazanan Fransız işçilerin çocukları eğitim haklarından vazgeçmiyorlar.

”

Kentsel Müşterekleri Yaratmak

Begüm Özden Fırat

Marx *Kapital*'in birinci cildinde feodalizmden kapitalizme geçiş sürecini ilkel sermaye birikimi adı altında, İngiltere'deki komünal toprakların 16. yüzyıldan 18. yüzyıl sonuna kadar çitlenmesi yoluyla özel mülkiyete geçirilme sürecini merkeze alarak tartışır.¹ Köylülerin feodal beylere karşı mücadeleleri sonucunda ele geçirdikleri ortak/kolektif mülkiyet rejimine tâbi toprakların çit, duvar ve kolluk kuvvetleri ile çevrelenerek el konulması, Marx'a göre köylülerin üretim araçlarından ayrılarak yerinden edilmesini sağlayan "ilk gınahtır" (2011: 686). Kan ve barutla olduğu kadar "parlamentar hırsızlık" biçimi olan yasal düzenlemelere de dayanan çitleme harekâtı, emeğini satmak zorunda bırakılan "özgürleştirilmiş" kitleleri (ve tabii ki çulsuzları, ayaktakımını, delileri) ve ilkel bir sermayedar olarak kapitalist çiftçi figürünü yaratır. Klasik biçimini İngiltere'deki çitlemelerde bulan ilkel sermaye birikimi modeli toprağın metalaştırılması ve özelleştirilmesi, köylülerin zorla topraklarından çıkartılması, ortak, kolektif ve devlet gibi farklı mülkiyet rejimlerinin özel mülkiyete dönüştürülmesi, kazanılmış müşterek hakların baskılanması ve daraltılması, işgücünün metalaştırılması, alternatif yerel üretim ve tüketim biçimlerinin bastırılması, varlıkların emperyal ve yeni sömürgeci güçler tarafından talan edilmesi, mübadele ve vergilendirilmenin parasallaşması, köle ticareti, tefecilik, ulusal borç ve kredi sisteminin yaratılması gibi farklı dönemlerde farklı biçimlerde tezahür edebilir. Marx'ın yazılarında ve ağırlıklı olarak Marksist literatürde çitleme ve/veya başka biçimlerde ortaya çıkan ilkel sermaye birikim rejimleri kapitalist üretim için gerekli fakat istisnai, ilksel bir model olarak tartışılır.² Bu tür ilksel el koyma süreçleri emek gücünü ve toprağı metalaştırdıkları ve uygun piyasayı yarattıkları için kapitalizmin önkoşulu olarak görülür. Bu anlamda ilkel sermaye birikimi kapitalizme geçiş sürecine dair jeneolojik bir sorunsaldır ve çizgisel bir gelişme modeli içerisinde sıfır noktasını temsil eder (de Angelis, 2007: 134). Geçiş süreci tamamlandığında el koymaya dayanan ilkel birikim mantığı yerini sermaye mantığına bırakır.

Oysa son dönemlerde, ağırlıklı olarak otonom marksistlerin vurguladığı gibi, ilkel birikim süreci ilksellik taşımaktan ziyade kapitalist sermaye birikimine içkin bir biçimdir ve süreklilik

arz eder.³ Silvia Federici'ye göre ilkel birikim "kapitalizmin şafağına özgü, tarihsel olarak sınırlı bir olgu olmak bir yana, kapitalist egemenliğin kurucu ve neredeyse fizyolojik bir unsuru, özellikle kriz zamanlarında sınıf ilişkilerini yeniden tanımlamak, öznellikleri yeniden şekillendirmek ve işgücünü saf emek gücüne dönüştürmek" için kullanılan hâkim bir stratejidir (2011b: 11). Bu birikim stratejisinin tekrar tartışmaya açılmasını sağlayan, Jamie Peck ve Adam Tickell (2002) tarafından "roll-back" neoliberalizm olarak tanımlanan, refah devletine ve her türlü toplumsal-kolektivist kuruma ve toplumsal ilişkiye yıkıcı bir saldırı olarak tezahür eden neoliberal birikim modelinin küresel ölçekte başat hale gelmesidir.

Midnight Notes Collective 1990'da yazdıkları "Yeni Çitlemeler" adlı broşürde New York Lower East Side'in soylulaştırılmasından Nijerya'da Dünya Bankası tarafından el konulan komünal topraklara kadar küresel ölçekte yaşanan yeni çitleme operasyonunun saiklerini sıralamakla kalmıyor, küresel ölçekte çitlemeye karşı doğmakta olan karşı-müşterekleştirme mücadelesinin çağrısını yapıyordu. 1980'ler boyunca, eski çitlemelere karşı ortaya çıkan Diggers, Levellers gibi popüler politik hareketler ve köylü ayaklanmalarına benzer şekilde Meksika'dan Doğu Afrika'ya, Hindistan, Sri Lanka ve Endonezya'ya "yeni çitleme harekâtına" karşı müşterek toprakları korumak adına bir dizi halk ayaklanması (etnik çatışma, kabile savaşları gibi adlandırmalarla gölgelendirilerek) yaşandı. Müşterekleri savunmak adına yükselen bu mücadeleler sadece "üçüncü dünya"nın kırsal halk ayaklanmalarıyla sınırlı değildi. Aynı dönemde Amsterdam, Berlin, New York ve Londra'da işgalciler, evsizler ve yoksullar sadece barınma sorunu için değil müşterek mekânları geri almak için de sokaktaydılar (Caffentzis, 2004: 5).

Çitleme harekâtlarının sürekliliğine vurgu yapan yazarlardan biri olan David Harvey, ilkselliğe yapılan vurguyu bertaraf etmek amacıyla "el koyarak birikim" kavramını kullanır (2008). El koyarak birikim aşırı birikimden kaynaklanan ka-

1-Bu yazıda Mehmet Selik ve Nail Satılğan'ın (2011) "ilk birikim" çevirisine rağmen daha yaygın kullanılan "ilkel birikim" ifadesi tercih edildi. Marx 19. yüzyıl literatürüne atfen "enclosure of commons" ifadesini kullanır. "Enlocure" Türkçeye "çitleme", "çevreleme" ya da "çevrilme" olarak tercüme edilmiştir. "Commons", daha önce "ortak toprak", "ortak olan", "ortak olan" "ortak mülk/mülkiyet" olarak çevrilmişti. "Müşterekler" ifadesinin tercih edilmesinin nedenlerinden biri kelimenin hem fiziki hem de toplumsal ve kültürel varlıkları kapsayabilmesidir. Ayrıca kelimenin fiil olarak kullanılabilmesi (müşterekleştirme-"commoning") bu yazının açmaya çalıştığı tartışma açısından uygundur.

2-Rosa Luxemburg'un emperyalizm ve sermaye birikim süreçleri yaklaşımı bu duruma istisnadır.

3-Massimo de Angelis, Silvia Federici, George Caffentzis ve Werner Bonnefeld gibi otonom Marksist düşünürlerin müşterekler üzerine yazıları için bkz. The Commoner dergisi: www.commoner.org.uk

pitalist krizlerin aşılmasında, sermaye fazlasının emilmesinde önemli bir role sahiptir.⁴ 1973'ten itibaren sürekli olarak aşırı birikimle yüzleşen küresel sistem, neoliberal paradigmanın öngördüğü şekliyle herşeyi özelleştirerek krizi aşmayı hedefler. İşgücü dahil olmak üzere her türlü varlığın düşük maliyetle - hatta bazen bedava olarak- çitlenmesine ve bu varlıklar üzerinden spekülâtif etkinliklerde bulunmasına dayanan bu birikim rejimi farklı biçimlerde tezahür edebilir. Dünya Ticaret Örgütü tarafından gündeme getirilen fikrî mülkiyet hakları, genetik materyalin patent ve lisans haklarının çitlenmesi, hava, su, orman gibi küresel müşterekler ile kültürel biçimler, ürünler, miras ve yaratıcılık gibi kültürel müştereklerin çevrelenmesi ve metalaştırılması, üniversiteler gibi kamu hizmeti veren kurumların özelleştirilmesi ve kamu hizmetlerinin (su, elektrik gibi) piyasalaştırılması küresel düzeyde toplumsal müştereklerin yeni bir metalaştırma ve çitleme harekâtıyla karşı karşıya kaldığını göstermektedir.

Harvey'in temel sorunsallarından bir tanesi el koyarak birikime karşı verilen yerel mücadelelerin, anti-kapitalist politik hareketlerle hangi temel ekseninde bir araya geleceğidir. Harvey çitleme karşıtı hareketlerin muhafazakâr, örgütsüz ve savunmacı nitelikler taşımaya meyilli olduğu konusunda endişelidir. Buna karşılık alternatif küreselleşme hareketinin sıcak günlerinde kaleme aldığı "Müşterek Olanı Yeniden Ele Geçirmek," adlı makalesinde Naomi Klein farklı coğrafyalardan farklı aktörlerin yarattığı müştereklerin geri alınması hareketlerinin çitlemeye karşı kurucu pratikler ortaya çıkarma potansiyelleri üzerinde durur:

Umumun malı olan bizim ortak mekanlarımızın - şehir meydanlarının, sokakların, okulların, tarlaların, fabrikaların - yerini balon gibi şişen pazaryerleri aldı, dünyada bir direniş ruhu güçleniyor. İnsanlar bir parça doğa ve kültürü yeniden ele geçiriyor ve bunun "kamusal mekan olacağını" söylüyor. [...] Avrupalı çevreciler ve ehlikeyifler işlek kavşaklarda partiler veriyor. Topraksız Tay köylüleri çok aşınmış golf sahalarına organik sebzeler dikeyor. Bolivyalı işçiler su kaynaklarının özelleştirilmesini tersine çeviriyor. [...] Kısaca eylemciler devrim için beklemiyorlar, yaşadıkları, okula devam ettikleri, çalıştıkları, ziraat yaptıkları yerlerde hemen harekete geçiyorlar (2001: 51).

Bu örneklerden yola çıkarak bahsi geçen hareketlerin sadece ortak mülklerin çitlenmesine karşı savunmacı direnişler olmadıklarını, aynı zamanda yeni müşterekler üreten mücadele alanları açtıklarını söyleyebiliriz. Benzer bir şekilde Massimo de Angelis de çitlemelerin çoğu zaman insanların müşterekleri geri almalarına ve/ya da yeni müşterekler üretmelerine (Brezilya'daki Topraksız Köylü Hareketi, "yaratıcı müşterekler", fikrî mülkiyet rejimine karşı geliştirilen elektro-

nik paylaşım yöntemleri gibi) karşı hamleler olarak görülmesi gerektiğini belirtir (2007: 144). Böylesi bir yaklaşım, müşterekleri verili ve değişmez alan ve değerler sistemi olarak düşünmek yerine, tıpkı çitlemeler gibi tarihsel devamlılık arz eden kolektif pratikler bütünü olarak değerlendirmemizi sağlar. O halde, hareketli ve akışkan sermaye birikim süreçlerine karşı sabit ve durağan bir müşterek anlayışından ziyade, tekrar tekrar ortaya konan "müşterekleştirme pratiklerinden" söz etmek yerinde olacaktır. Tarihçi Peter Linebaugh Magna Carta (2008) üzerine yaptığı çalışmasında 13. yüzyıl "işitirakçilerinin" (commoners) ormandan ağaç toplamak ve kralın arazisine köy kurmak gibi ortak gelenekleri sürdürerek ve yenilerini geliştirerek kralın bu pratikleri hak olarak tanımaya zorladıklarını anlatır. Burada önemli nokta bu hakların yukarıdan verilmediği; hali hazırda varolan müştereklik geleneklerinin kolektif eylem sonucunda *de facto* haklar olarak kabul edilmeye zorlanmış olmasıdır. De Angelis'i takip ederek yeni ya da eski çitlemeleri müştereklerin üretimine sermaye tarafından koyulan dışsal bir sınır olarak tanımlayacak olursak, politik ve toplumsal hareketlerin bu sınırı aşması ancak yeni müşterekler üretmesiyle mümkün olacaktır (2007: 145).

Bu nedenlerle müşterekleri çoğu zaman sivil itaatsizlik ve doğrudan eyleme dayanan müşterekleştirme pratikleri üzerinden, yeni bir dil, dayanışma, toplumsal ve mekânsal pratik ve ilişkiler ve dahası direniş repertuarları oluşturan yaratıcı bir edimler bütünü olarak kavramsallaştırmak mümkündür. Bu kavramsallaştırma, süregiden piyasalaştırma ve metalaşmaya karşı insanların devamlı yeni müşterekler ürettiğini göstermesi açısından önem taşır. Bu şekilde düşünmek, Nobel ödüllü Elinor Ostrom gibi ekonomistlerin (özellikle su, orman, okyanus gibi ekolojik) müştereklerin piyasa için verimli ve kârlı kullanımın "iyi yönetimiyle" sağlanacağı iddiasından ayrılarak, müşterekleri anti-kapitalist, dayanışmacı ve özgürlükçü bir politik ve toplumsal mücadele hattına ve söylemine dönüştürme potansiyeli yaratır⁵.

Silvia Federici'ye (2011b) göre modası geçmiş gibi görünen müşterek kavramının günümüzde kazandığı önemin temel nedeni her türlü yaşam biçimini ve bilgisini piyasa mantığına tabii tutulmasını tutan neoliberal kapitalist birikim süreçleridir. Deniz, orman ya da kentsel mekân gibi her türlü müşterek alanın piyasalaştırılması bizlere yok olduğunu sandığımız ya da biz farketmesek de var olan kolektif kullanım alanlarını ve müştereklik esasına dayanan toplumsal ilişkileri hatırlatır. Sermaye çitlediği oranda müşterekleri görünür kılmakta, yeni direniş alanları ve daha da önemlisi yeni müşterekleştirme pratikleri ortaya çıkarmaktadır.

Kentsel Müşterekler

"Gizli Müşterekler" adlı makalesinde Jonathan Rowe "müşterekleri geri almadan önce, onları nasıl görebileceğimizi ha-

4-Massimo de Angelis, Harvey'in kavramsallaştırmasına, mülksüzleştirmenin birikimin bir aracı değil birikimin ta kendisi olduğunu belirterek karşı çıkar (2007: 231).

5-George Caffentzis (2004), Ostrom'un temsil ettiği "kapitalizmle uyumlu müşterekler" çizgisini anti-kapitalist müşterekler anlayışla karşılaştırır.

tırlamamız gerekir” der (2001). İşimiz hiç de kolay değildir, zira Marx’ın da belirttiği gibi 19. yüzyılda bile tarım emekçisiyle komünal mülkler arasındaki organik ilişkinin hatırası bile çoktan silinip gitmişti (2011: 699). Her türlü sosyo-ekonomik alternatifin imkânsızlığını vaaz eden neoliberal zihniyetin ideolojik mistifikasyonu arkasında görünmez kılınan müşterekler, en iyi ihtimalle Garret Hardin’e (1968) referansla trajedi ile malul oldukları iddiası ile gündeme getirilir. Rekabetçi bireylerin maksimum faydaya dayanan davranışları sonucunda kısıtlı kaynaklar olarak müştereklerin zorunlu olarak heba edileceği varsayımı özel mülkiyetin savunusu kadar ortak kullanım pratiklerinin görünmez kılınması için de kullanılagelmıştır. Bu görünmezlik, Blomley’in ifade ettiği gibi, tesadüfi değildir. Müştereklerin zihinsel haritalarımızdaki analitik noksanlığı, kentsel siyasetin önemli bir boyutunu görmezden gelmemizi sağlayan analitik bir yanılığa sebep olur (2008: 322).

İronik bir şekilde, sermayenin ortak alanlara el koymaya başlaması müştereklerin, müşterek toplumsal pratiklerin ve ortak varoluşun sürekliliğini hatırlamamızı sağlar. Örneğin suyun herkese ait olduğuna bu nedenle de kimseye ait olmadığına, değişim değil kullanım değeri üzerinden anlaşılması gerektiğine ve bu nedenle de özelleştirilerek, metalaştırılmayacağına dair kolektif söylem ve eylem tam da derelerin -ve çevreleyen arazilerin- HES projeleri vasıtasıyla çitlenmesinin ardından ortaya çıkar. “Suyun boşa aktığını” imleyen dile karşı, derelerin kullanımına dair oluşturulmuş toplumsal hukuk ve suya dayalı ortak kültür bir mücadele alanı haline gelir. Benzer şekilde orman arazilerinin işgali, kıyımı, imara açılması gibi durumlarda yükselen itiraz da ağırlıklı olarak müştereklere karşı metalaşma çerçevesinde gündeme gelir. Örnekler çoğaltılabilir, lâkin sermayenin tehdidi altındaki ekolojik müşterekler genellikle kolayca tarif edilip toplumsal ve ahlakî vurgusu yüksek bir söylem oluşturularak mücadeleye dönüştürülme potansiyeline sahipken kentsel müşterekleri görmeyi öğrenmek görece zordur.

Bu körleşmenin temel sebebi kentsel mekânı niceliksel olarak tanımlayan, alınıp satılan, kâr üreten ve ikili (özel ya da devlet) mülkiyet esasında kodlanmış yapıyı çevre olarak tanımlayan teknik, bilimsel, mekân temsillerinin egemenliğinde bulunabilir. Henri Lefebvre’in (1991) mekânın toplumsal üretimine dair geliştirdiği kavramsallaştırmaya göre, planlamacılar, mühendisler ve mimarların ölçen ve düzenleyen bilimsel bakışından kurgulanan mekân temsilleri iktidar ve ideolojiden bağımsız değildir. Araçsal akıl, parçalanma, homojenleşme ve metalaşma esasında soyut bir mekân kurgusuna dayalı bu temsiller kentsel mekânı öncelikle planlama, düzenleme ve denetleme ilkeleri üzerinden tanımlar. Değişim değeri temelinde kurgulanan soyut mekân, mülkiyet esasında kentsel mekânı parçalarına ayırarak, tecrübe ile örülen toplumsal mekânı ortadan kaldırmaya çalışır (59-60).

Mekân temsilleri imajlarda, planlarda ve dilde yeniden üreti-

len bir bilgi sistemi oluşturur ve değişim değeri temelinde metalaştırılan mekânı liberal ekonomik modele uyumlu bir şekilde, analitik ve ahlakî olarak özel mülkiyeti ayrıcalıklı kılarlar. Yukarıda tartışıldığı gibi neoliberalizmin piyasalaştırma ve metalaştırma eğilimi öncelikle devlet mülkiyetini istisnâf addeder ve ikincilleştirir. Kamu mülkiyetine tâbi varlıkların münhasıran özelleştirilmesi Roy’a göre, temsil ettiği insanların devlete emanet ettiği varlıklara “tarihte benzeri görülmemiş barbarlıkta bir el koyma sürecinden” başka birşey değildir (Harvey, 2008: 134). Bu alanlara el koyma süreçlerini meşrulaştıran söylem ise, “kamu” kavramının geleneksel olarak özdeşleştirildiği devlet aygıtı ve erki ile olan özdeşliğin sürekli olarak vurgulanmasıdır. Şükrü Argın’ın belirttiği üzere, “neoliberal ideoloji “kamu” ile “devlet” terimleri arasındaki [...] çağırışım ağlarını aktive ederek “kamu”ya, “kamusal”a yönelik bu hücumlarını güya “devlet”e ve “devlet müdahalesi”ne yönelikmiş gibi sunabildi ve bu sayede hem kendisini klasik liberalizmin köklü özgürlükçü geleneğinin halis ve sadık bir takipçisiymiş gibi göstermeyi, dolayısıyla devletle arasındaki özel bağı perdelemeyi hem de karşıtlarını daha baştan “devlet”i, “devlet müdahalesi”ni savunur duruma düşmek gibi sıkıntılı bir konuma sıkıştırılmayı başardı (2009).

Bu söylem “herkese ait ya da hiçbir kimseye ait olmayan” derelerin boşa aktığı, meydanların tekinsiz olduğu, kent içi mahallelerin suç ve çöküntü alanı olduğu iddialarını meşrulaştırmakla kalmaz; bu alanların müşterek kullanıma tâbi olduğunu da unutturan ideolojik bir körlük tahsis eder. Argın’ın söylediği gibi “neoliberal hegemonya “kolektif” sıfatını sadece bir şirket formu olarak” algıladığı için her türlü ortak mülkiyet rejimi, dahası mülkiyet dışında kullanım üzerinden tanımlanan alanları da öncelikle görünmez kılmayı ve ardından çitlemeyi bu körlük üzerinden gerçekleştirmeyi başarır. Yine de müşterekler aslında her yerdedir: “Haritalarda nadiren görünseler de, ölçülebilir mekânı işgal ederler, fiziksel referans noktaları vardır, toplumsal ilişkiler içerisinde üretilirler ve formel değer sistemlerini temsil ederler” (Blomley, 2008: 322). Görünmez kılınsalar da Blomley’in belirttiği gibi, topluluklar özel ya da kamusal ayrımı yapmadan mekân üzerinde kullanım üzerinden kaynaklanan müştereklik iddiasında bulunabilirler (2004: 17). Bu tür kullanım üzerinden tanımlanan alanlar devlet tarafından güvence altına alınabilir (örneğin zilliyet hakkı) ya da bu alanlar üzerindeki her türlü kullanımı yasadışı ilan edebilir.

Kullanım üzerinden tanımlanan müşterekler ve yeni toplumsallıklar üreten müşterekleştirme pratikleri perspektifinden kentsel mekâna bakmak, içerisine sıkıştırıldığımız ikili mülkiyet paradigmasını aşmamızı sağlayabilir. Antonio Negri ve Michael Hardt’ın ileri sürdüğü gibi kent, “sadece binalar ve caddeler, geçitler ve parklar, atık sistemleri ve iletişim ağlarından oluşan kurulu bir ortam” değil, “kültürel pratiklerin, entelektüel devrelerin, duygusal ağların ve toplumsal kurumların” oluşturduğu devasa bir ortak zenginlik deposudur (2011: 161). Yine Lefebvre’i takip ederek kentsel mekânın verili bir “şey” değil, insanlar ve nesnelere arasında kurulan

toplumsal ilişkiler bütünü ve kullanım değeri esasında toplumsal sınıf ve grupların şekillendirdiği somut “yaşam alanı” olarak tanımladığımızda müştereklerin politik ve toplumsal önemini teslim edebiliriz. Lefebvre’e göre somut toplumsal mekân sadece kamu otoritesi ve sermaye gibi aktörler tarafından değil, hegemon olmayan kullanıcıların gündelik pratikleri tarafından da üretilen ayrıksı bir çatışma alanıdır. Kullanıcılar mekânsal pratikleriyle mekânı temellük edebilir ve mekânı normatif düzenlenişine karşı dönüştürebilir. Bu nedenle “toplumsal ilişkilerin acımasız bir yoğunlaşması” olarak mekân, iktidar ilişkilerini yansıttığı kadar bağımlılık ve tahakküm ilişkilerine itiraz edilen bir yerdir (1991: 227). Bu anlamda kentsel mekân, kullanıcılarla iktidar ve sermayenin mekânsal pratiklerinin ve mekân temsillerinin arasındaki diyalektik ilişkiden ortaya çıkar.

Gelelim Lefebvre’in biçimsiz ve aşağılayıcı etiketlerle yaftalandığını belirttiği kullanıcı ve sakinlere. Kullanıcı ve sakinler uzmanların soyut mekânına karşı, öznel deneyime dayalı somut yaşanan bir mekân algısına sahiptir. Deneyim ve toplumsal pratiklerin alanı olarak somut mekân metalaşmaya ve ticarileşmeye karşı olarak kullanım değeri üzerinden tanımlanır. Kullanıcılar kentsel mekânı kapitalist toplumsal ilişkiler ve devletin hiyerarşik mekânsal anlayışı çerçevesinde homojen ve parçalanmış olarak deneyimleseler de mekânı pratikleriyle dönüştürür ve bu pratikler üzerinden “temsilin mekânlarını” yaratırlar. Temsilin mekânları kaynağını gündelik yaşam içerisindeki tarihsel mücadele ve birikimlerden, ütopyacı ideallerden alır (141).

Kullanıcıların kentsel mekânı pratikleriyle dönüştürme potansiyeli, yeni çitlemelere karşı müşterekleri korumaya yönelik savunmacı bir direniş perspektifi sunduğu kadar yeni müşterekleştirme pratikleriyle ortak alanlar yaratma ve bu yolla sermaye ve iktidarın tahakkümü altındaki kentsel mekânları temellük etme imkanını da tartışmaya açar. Blomley’in belirttiği gibi nasıl mekân müştereklerin yaratılmasını mümkün kılıyorsa müştereklerin üretilmesi de mekânı yeniden üretir (2008: 320). Bu nedenle müşterekleştirme pratikleri aynı zamanda mekân siyasetidir.

Biliyoruz ki bugün sermaye kendi iç çelişkilerini çözmek için müşterekleri çitlemek zorunda. Bu nedenle var olan müşterekleri görünür kılmak, geri almak ve yeni kentsel müşterekler üretmek, sermaye birikim dolaşımını kısa devreye zorlar ve kentteki kapitalist toplumsal ilişkilerin işleyişini sekteye uğratar. Kentsel müşterekleştirme pratikleri alternatif kentsel mekânsal tahayyülleri yaratmakla kalmaz, alternatifleri bizat deneyimlememizi de sağlar.

Bunun yanı sıra, müşterekler ve müşterekleştirme pratikleri üzerinden düşünmek birbirinden ayrı görünen toplumsal hareketler arasındaki ilişkiselliği yakalamamıza da imkân tanır. Karadeniz vadilerindeki HES karşıtı direnişleri İstanbul’da farklı mahalleler için verilen mücadele ile ortaklaştıran sermayenin yeni çitleme harekâtıdır. Bu noktada sayılmış hak-

lara dair talepler (kent hakkı, barınma hakkı, su hakkı, bilgi edinme hakkı, çalışma hakkı vb.) ve bu haklar için yürütülen özel ve ayrı mücadeleler yerine, hayatın her alanının çitlenmesine ve piyasalaştırılmasına karşı çıkan hareketlerin ortaklığına dayanan bütünlükçü bir muhalefet perspektifi ortaya çıkabilir. Dahası çitlemeleri meşru kılan “ihya”, “sürdürülebilirlik”, “sağaltma”, “yayalaştırma” gibi ifadelerle karşı yeni bir politik dil yaratmasına da yol verebilir. Zira müşterekleri geri almak, dilin kendisinin de geri alınmasını gerektir.

Kaynakça

- Argın, Şükrü (2009), "Daralan Kamu, Buharlaştıran Siyaset ve Çıkış İmkânları" Red Thread, Sayı 1, <http://red-thread.org/tr/makale.asp?a=14>
- Blomley, Nicholas (2004), *Unsettling the city: urban land and the politics of property*, (Londra, New York: Routledge).
- Blomley, Nicholas (2008), "Enclosure, Common Right and the Property of the Poor" *Social Legal Studies*, 17; 311-331
- Caffentzis, George (2004), "A Tale of Two Conferences: Globalization, the Crisis of Neoliberalism and Question of the Commons" <http://www.globaljusticecenter.org/papers/caffentzis.htm>
- Chatterton, Paul (2010) 'Seeking the urban common: Furthering the debate on spatial justice', *City*, 14 (6): 625-628
- De Angelis, Massimo (2003), "Reflections on alternatives, commons and communities or building a new world from the bottom up" *The Commoner* 6 <http://www.thecommoner.org> 1
- De Angelis, Massimo (2007), *The Beginning of History: Value Struggles and Global Capital* (Londra: Pluto Press).
- Federici, Silvia (2011a), "Feminism And the Politics of the Commons", <http://www.commoner.org.uk/?p=113>
- Federici, Silvia (2011b), *Caliban ve Cadı*, (İstanbul: Otonom) (Çev. Öznur Karakaş).
- Göktürk, Deniz, Levent Soysal, İpek Türeli (Der), (2011), *İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa*, (İstanbul: Metis)
- Hardin, Garrett (1968), "The Tragedy of the Commons," *Science*, 162:1243-1248.
- Hardt, Michael/ Negri, Antonio (2011) *Ortak Zenginlik*, (İstanbul: Ayrıntı) (Çev. Eflâ-Barış Yıldırım).
- Harvey, David (2008), *Yeni Emperyalizm*, (İstanbul: Everest) (Çev. Hür Güldü)
- Klein Naomi, "Müşterek Olanı Yeniden Ele Geçirmek," *Birikim*, Ağustos 2001: 50-55 (Çev. Özgür Gökmen).
- Lefebvre, Henri (1991), *The Production of Space*, (Oxford: Blackwell) (Çev. Donald Nicholson)
- Linebaugh, Peter (2008), *The Magna Carta Manifesto: Liberty and Commons for All*, (Berkeley: University of California Press)
- Linebaugh, Peter (2010), "Enclosures from the Bottom Up" *Radical History Review*, 108: 11-27.
- Marx, Karl (2011), *Kapital Cilt: I, Ekonomi Politğin Eleştirisi* (İstanbul: Yordam) (Çev. Nail Satlıgan ve Mehmet Selik)
- Midnight Notes Collective (1990), *The New Enclosures* (New York: Autonomedia).
- Peck, Jamie ve Tickell, Adam (2002), "Neoliberalizing Space", *Antipode*, 34(3): 380-404
- Rowe, Jonathan (2001), "The Hidden Commons", *Yes! Magazine*, <http://www.yesmagazine.org/issues/reclaiming-the-commons/the-hidden-commons>

Tadına Doyulmaz Tarlabası Usulü Dayanışma Fırında

Ufuk Ahıska

Malzemeler:

Yemek için:

- 1 Büyük boy dayanışma
- 7 Başlı soğan (efsane anlatılanlardan)
- 1 Şeffaf kase açıklık
- 2 Kulpsuz fincan aşk
- 1 Demet savaşaçıran otu
- 1 Kase merak
- Aldığı kadar yaratıcılık
- Sonsuz hayal gücü
- Bolca umut

Acı Sos için:

- Bütün sınırlar
- Tahakküm
- ırkçılık
- Ayrımcılık
- Baskı
- Yabancılaştırma
- Yalnızlaştırma
- Yoksunlaştırma
- Yoksullaştırma
- Soylulaştırma

Yukarıdaki malzeme listesi hiç basılmamış bir tanıtım broşürü taslağından alındı; reçetenin kısmeti bu yazıyaymiş. Ne için bir araya getirilmişti bu liste? Bir Mutfak, bir Dayanışma Mutfağı için. (Mutfağı büyük harfle yazacağım ki, modern evlerde genellikle kadınların yalnızlaştırıldıkları ve görünmez kılınan emeklerinin toplu mezarları haline gelen mutfaklarla karışmasın).

24 Mart Pazar günü Tarlabası Sakızağacı sokaktaki Mutfağımızda ilk kazan kaynadı. Ve onu takip eden haftalarda her cumartesi kazanlar kaynamaya devam ettiler, ediyorlar.

Mutfak, Göçmen Dayanışma Ağı (GDA) içinde ortaya çıkan bir fikir ve eylemdir. Sanki öylesine aklımıza gelmiş bir şey gibi dursa da, adeta fikri bulan biz değiliz de, fikir bize kendini dayattı diyebiliriz. Bu süreci anlatmak, bu deneyimi paylaşmak tam da bunun için önem taşıyor.

Bilindiği gibi GDA üç yılı aşkın bir süredir göç, göçmen ve sınırlar ile ilgili radikal politikalar üretmeye çalışan ağ tipi yatay bir örgütlenmedir. En baştan beri örgütlenişle, önüne koyduğu hedeflerle, eylem tarzlarıyla aynı konularda proje üretken ve ihtiyaç sahiplerine yardım sunan stk'lardan bilinçli olarak farklı bir kulvara yerleşmiştir. Bu farkı en iyi özetleyen ifadeyi belki de "muktedir-muhtaç" ikiliğini reddetmesi ve politik tavrı üretmek farkındalık oluşturmayı önceliğe alması şeklinde formüle edebiliriz. "Misafirhane" adı altında görünmezleştirilen geri gönderme/alıkoyma merkezleri ile ilgili yürütülen kampanya ve Festus Okey davası çerçevesinde örülen politik eylemlilik/dayanışma, anlatılmak istenen farkı gayet iyi somutlaştıran örneklerdir. Bu bağlamda GDA, en baştan beri göçmenlerle ilişkisini "yardım" üzerinden değil, onların öz örgütlenmelerini oluşturmaları için cesaretlendirici olmak anlamında politik dayanışma ekseninde kurmaya çalıştı; onların kendi seslerini kamuoyuna duyurabilmeleri için bir basamak, kürsü, megafon gibi konum almaya özen gösterdi. Ve tam da bu noktada evdeki hesabın çarşıya uymadığı bir olgu ile karşılaştık: göçmen bireylerin acil sorunlarının fazlasıyla tekil somutlukları, bu duruşun getirdiği politik söy-

lemin ister istemez sahip olduğu “genellik” karakteri ile bağdaştırılması zor bir tablo ortaya çıkardı. Uzaktan öyle görünmese de aslında bu olgunun altında belki de bir çok politik hareketin saplanıp kaldığı bir paradoks yatmakta: “büyük resim”e ayarlı politik akıl açısından insanların acil, yakıcı sorunları oldukça dolayimli “politik” tercümelere ve tümevarımlara muhtaç görünen fazlasıyla “sıradan” sorunlardır. Bu insanlar, çoğu zaman dünya üzerinde açlık sorununun çözülmesini değil, karınlarını doymayı talep etmekte. Aynı şekilde çoğunlukla kapitalist sistemin eleştirisi ile ilgilenmiyorlar; bir iş bulmak, yaptığı işin parasını patronundan tahsil edebilmek, bir ayakkabı, mont edinebilmek, bir doktora görünebilmek, barınabilmek, çocuğuna bakabilmek, eğitim alabilmek, ayrımcılığa uğramamak, şiddet görmemek, kısaca kendi hayatlarını yaşamak istiyorlar; üstelik “hemen şimdi!” Bu taleplerinin üç vakte kadar “yok olacak bir devlet”i, ya da “yükselecek bir devrim”i, ya da iğneyle kazılarak “edinilecek hak” kazanımlarını bekleyecek ne hali, ne de takati var. Hatta Orhan Gencebay’ın dediği gibi: “feryada gücüm yok; feryatsız duy beni” durumundalar. Yani özellikle göçmenler, son derece kırılğan bir çizgide varolmaya çalışırken, kendi taleplerini politik mücadeleye tercüme etmek konusunda haklı olarak çekingen ve isteksizler. Eğer onlar “adına” söylem üretmeyeceksek, geriye ne kalıyor? İster istemez “yardım” faaliyeti mi?

Tam da bu noktada feminist hareketten öğrendiğimiz “özel olan politiktir” şiarı bu tatsız ikiliği paramparça edebilecek bir ufuk açıyor önümüzde. Yaşamın, sıradan olanın politikliğini farkederek, tam da o noktada alternatif politikalar, yaşam alanları üretmek ve “başka” bir yaşamın keşfine/yaratımına hep birlikte soyunmak. İşte Mutfak bizim için böyle bir nefesin alanıdır. “Yardım”ın yerine “dayanışma”yı geçirebilmenin, muktedir-muhtaç ilişkisini fiiliyatta yok ederek, herkesin eşit olduğu bir anı, bir süreci var etmenin deneyimidir. İnsanlık kadar eski bir ritüelin, yemek yapmanın ve yemenin, ocağın, sofranın kadim zemininde, bizi var etmiş ortak geçmişimizin birlikte yapma ve paylaşma üzerinde mümkün olabilmiş olduğunu hatırlama yolculuğudur. Yemek son derece doğrudandır, çünkü hepimizin karnı acıkıyor ve hepimiz lezzetli bir şeyler yiyince kendimizi iyi hissediyoruz; çünkü yenilen şeyin lezzeti sadece enümeratif malzeme listesinden ve tariften kaynaklanmıyor. Lezzet, insanların nasıl bir araya geldiklerinden ve süreci nasıl yaşantıladıklarından, deneyimlediklerinden çok önemli bir pay alıyor. Kısacası Mutfakta hiyerarşisiz, eşitlikçi, dayanışmacı, yaratıcı ve lezzetli bir yaşam dilimi pişiriyoruz, paylaşıyoruz. Başka şekilde ifade edersek: orada yaşayan herkesle (geçici, kalıcı), her hafta dumanı üstünde politika yapıyoruz. Ve sürekli bu yaşam dilimini “nasıl olur da yemek dışındaki alanlara yaygınlaştırabiliriz”in yollarını birlikte oluşturmaya çalışıyoruz. Dil dersleri, atölyeler (örneğin ilk olarak karikatür atölyesi) yavaş yavaş şekilleniyorlar, yerlerini alıyorlar.

Mutfak Nasıl Çalışıyor?

Mutfakta (şimdilik) her cumartesi, o hafta çalışmaya talip olmuş gönüllüler ve o sırada yolu oraya düşmüş olanlar, kelimenin gerçek anlamıyla her yaştan (şu anda katılımcıların yaş skalası 2 buçukla 50 üzeri olarak saptanabilir), her etnisiteden, her kültürden, her cinsiyetten insanlar hep birlikte yemek yapıyorlar ve akşamüzeri 5’te sofraya oturuyorlar. Mutfakta para geçmiyor. Eğer mutfakta yemek yemek istiyorsanız, bir selamdan, bir sohbetten başlayarak, o sürece bir şey katmış olmanız gerekiyor. Gelenler tek masalık uzun soframıza oturuyorlar; gelemeyenler ise bir selam ile boş kaplarını yolluyorlar. Malzemelerimiz şimdilik Buğday Derneği’nin organize ettiği organik pazardan, Bir Umut Derneği’nden, Boğaziçi Tüketim Kooperatifi’nden geliyor. Ama bazen bir evden gelen bir bardak sumakta, ya da bir başka evden gelen bir paket mercimektedir bizim aklımız fikrimiz. Öyle umuyoruz ki, öyle arzuluyoruz ki Mutfak her şeyiyle, o mahallelilerin -afrikalı ya da kürt, ya da roman ya da her kimse-kendi imkanlarını bir araya getirerek, en fazla da kendilerini ortaya koyarak döner olsun. Mahalleli olmak, bir kıdem, bir köken meselesi olmaktan kurtulsun, her Sierra Leoneli, her Nijeryalı, her Kongolu, her Mardinli, her Siirtli, her Alman, her İtalyan birbirlerinin gözünde önce dert ortağı, komşu, Tarla başlı, yani yaşam yoldaşı olsun.

Neden Tarlabası sorusunun cevabı da buradan geliyor: Tarlabası “soylulaştırma” (ya da “mutenalaştırma”) projelerinin ilk elden muhatabı bir mahalledir. Bilindiği gibi uzun yıllardır, fokurdayan kapitalist toplumda dibe çökenlerin, kenara kaçanların, bir türlü pişmeyenlerin mekanıdır. Yakın geçmişte, savaş koşullarından kaçan, göçe zorlanan kürtler yoğun olarak burada yaşamaya başladılar. Aynı şekilde “kağıtsız” oldukları için yaşam hakları bile tanınmayan göçmenlerin de burada barınması kimseyi şaşırtmıyor. Şimdilerde dilim dilim edilmiş, içi oyularak yer yer boşaltılmış yaralı bir mahalle Tarlabası. Mahalle dediğimizde oradaki binaları ve altyapıyı, harita üzerindeki sınırlarla çevrilmiş bir konumlanışı anlayan kapitalist bir deformasyonun uzağındaysak, en çok da insanları ve orada örgütlenmiş birlikte yaşamı kastetmekteyizdir. Orada yürütülen “mutenalaştırma” operasyonu öncelikle işte bu yaşamı oradan kazıyıp atmaktadır. Tarlabası’ndaki yaşam şu anda bu operasyona direnemiyor; çünkü galiba insanların elinde avucunda bu tehdide karşı korumaya degeceğini düşündükleri bir “mahalle”, yani bir ortak yaşamdan çok, son derece kırılğan, umutsuzluğa kapılmış, yalnızlaştırılmış, hukuki kırıntılara indirgenmiş, tadı kaçırılmış yaşam parçacıkları var. Bütün bu parçacıkları bir araya çağırıp, rengarenk ve lezzetli mi lezzetli bir yaşam pişirebilirsek, sadece “başka bir yaşamın mümkün” olduğunu değil, ayrıca bu “başka yaşam”ın son derece güçlü ve direngen olduğunu da gösterebiliriz belki. Kimbilir? Yaşayalım görelim.

Planlı Ekonomik Küçülme Uygulanabilir ve Arzu Edilen Bir Çözüm Mü?

Alevgül H. Şorman

“Sınırları olan bir dünyada katlana katlana büyümenin süresiz devam edebileceğine inanmak için insanın ya deli ya da iktisatçı olması gerekir.”

Kenneth E. Boulding

Son zamanların öncü kavramlarından biri haline gelen planlı ekonomik küçülme (*Degrowth* veya *décroissance*), enerji ve kaynak tüketim seviyelerinin aşağı çekilmesinin yanında; eşitlik, özgürlük ve yaşam niteliğinin artırılmasıyla da yakından ilgilenmektedir. Ancak ekonomik üretim ve tüketim düzenlerinde küçülmeye yönelik özel politikalar geliştirmeden önce, toplumların öncelikle kendi düzenleri ve işleyişlerini anlamaları büyük önem taşımaktadır. Özellikle de enerji kullanımının toplumların tipik fonksiyonlarından olan üretim, kendini yenileme ve düzenleme aşamalarının hangilerinde, nasıl ve ne şekilde kullanıldığı hakkında iyi bir anlayışa sahip olmak gerekir. Aksi takdirde, küçülme önerileri yararsız olmanın ötesinde tehlikeli sonuçlara bile sebep olabilir.¹

Bunu açıklayabilmek için şöyle bir örnek verilebiliriz: herhangi bir futbol takımının yemekten aldığı ve karşılığında harcadığı enerjiyi %75 azaltarak aynı performansı göstermesini bekleyebilir miyiz? Öngörülen tavsiye ve diyetleri uygulamadan önce, bu öneriyi uygulayacak kişilerin yaşı, cinsiyeti, fiziksel aktivite kapasiteleri, kaç maça çıkacakları incelenmeli ve karşılığında da ne kadar zamanda, ne kadar kesintiye gideceği çok iyi hesaplanmalıdır. Bütün bu faktörleri göz önüne alarak, gıda tüketiminin gerçekçi bir şekilde azaltılması kişiye özel olarak reçetelendirilmeli ki karşılığında bireyin sağlığına zarar gelmesin ve beklenen performansında şiddetli bir değişiklik görülmesin.

Bu bağlamda, bu makale planlı bir ekonomik küçülmeye giden politikaları önermeden önce, toplumların biyo-fiziksel iç-yüzlerini aydınlatmak üzere etkili bir analiz tekniği olan toplumsal metabolizma (*societal metabolism*) yaklaşımını özetleyecek ve küçülme tartışmalarına katkısını gösterecektir.

Toplumsal Metabolizma: Biyo-fiziksel Bir Analiz

Toplumların gösterdiği büyüme ve ekonomik üretkenlikte enerji kullanımının rolü şüphesizdir. Bu büyümeyi sırf ekonomik verilere (gayri safi yurt içi hasıla vb.) dayanarak açıklamak yerine, bu üretkenlik seviyesine ulaşabilmeye asıl sebep olan enerji ve kaynak tüketimini yakından incelemek esas olacaktır. Temel neoklasik iktisat yaklaşımlarına yöneltilen en büyük eleştiri, kullanılan doğal kaynakların dışsallık olduğunu var saymaları ve onları sistem sınırlarının içine dahil etmemeleridir. Buna tepki olarak ekolojik iktisat akımı doğmuş ve bu çerçevenin içinde de farklı bir yaklaşım sunan toplumsal metabolizma analizine alan açmıştır.

İnsan vücudunu metafor olarak kullanan metabolizma kelimesiyle benzer anlamda kullanılan “toplumsal metabolizma” terimi, temellerini Lotka² ve Georgescu-Roegen’in³ çalışmalarından almıştır. Sosyo-ekonomik yapıların da sürdürülebilirliği için enerji ve kaynak girdisine ihtiyaç duyduklarının, bunların toplumun farklı bölümlerinde ve sektörlerinde farklı şekillerde sindirildiklerinin ve bunun sonucu olarak da atıkların oluştuğunun altını çizer. Bu yaklaşım, özel olarak, toplumsal işleyişlerin açıklaması için baskın olan makro-ekonomik anlatılar ve göstergelere ek olarak biyo-fiziksel bir perspektif sunmak için tasarlanmıştır. Böylelikle toplumsal metabolizma ekonomik üretkenliğin yanısıra, biyo-fiziksel göstergeleri de (enerji ve doğal varlık kullanımı) temel olarak toplumsal işleyişi sosyo-ekonomik, ekolojik ve demografik yönlerden de incelemeyi amaçlar.

Metabolizma esasları içerisinde, toplumlar iç-içe geçmiş, üretim ve tüketimde farklı seviyeler içeren, hiyerarşik ve karmaşık yapılar olarak görülür. Temel toplum fonksiyonları iki farklı kategoride incelenebilir:

1-Smil, V. (2010) *Energy Transitions: History, Requirements, Prospects*. Santa Barbara, CA: Praeger ve Tainter, J.A. (2011) *Energy, complexity, and sustainability: A historical perspective*, *Environmental Innovation and Societal Transitions*, sf. 89- 95

2-Lotka A (1924/1956) *Elements of Mathematical Biology*. NY: Dover

3- Georgescu-Roegen, N. (1971) *The Entropy Law and the Economic Process*, Harvard University Press, Cambridge, MA

1.Net Üretim Bölümü – Toplumun geri kalanı için net enerji, yapı ve kaynak fazlası üreten sektörleri barındırırken;

2.Net Tüketim Bölümü – Toplumun dengesini sağlayan, net enerji fazlasının kullanımında ve tüketiminde aktif rol oynayan sektörleri içerir.

Net Üretim Bölümü, enerji ve madencilik sektörü, yapı ve üretim sektörü ve tarım sektöründen oluşur. Bu sektörler (kendilerini yeniden üretebilmek için enerji ve kaynak kullanmakla birlikte) toplumsal dengeyi sağlayabilmek için gerekli metabolik akışların (enerji, gıda ve malzeme), ürünlerin ve altyapının toplumun ikincil sektörlerinde kullanılmak üzere üretimini hedefler. Net Tüketim Bölümü ise nihai tüketim faaliyetlerini barındıran sektörleri içerir. Bunlar hizmet ve kamu sektörleri ile ev işi sektörü olarak temsil edilir. Bu sektörler, modern toplumlarda tamamen tüketim amaçlı bileşenlerini temsil etse de, toplumların devamı, çoğalmaları ve belirli bir organik yapı altında birleşmelerini sağladığından, çok önemlidir. Böylelikle ilk bölüm üretim ve dönüşümden sorumluyken, ikinci bölüm ise işlem faaliyetlerini sağlar. Her iki bölüm, sosyo-ekonomik düzenin sağlanmasında mutlak bir uyumla çalışmalıdır.

Basit bir toplumsal metabolizma işleyişini gösterebilmek adına, bu iki bölüm arasındaki dengeyi sağlayan ve biyo-fiziksel bir gösterge olan enerjinin, ve demografik bir gösterge olan çalışma saatlerinin sektörler arası dağılımını incelemekle başlayabiliriz. Sistemik bir karşılaştırmada, metabolik bir analiz, sektörler arası (a) enerji tüketimini, (b) insan emek dağılımını (farklı sektörlerle aktarılan işgücü saatlerin toplamı) ve karşılığında da ekonomik göstergelerle eşleştirilebilmesi için (c) GSYİH⁴ verilerini temel alır.

Bu verilerle, her sektör için:

Enerjetik metabolik hız (iş başında harcanan saat başı tüketilen enerji miktarı - MJ⁵/saat) ve

Ekonomik üretkenlik (harcanan saat başı üretilen ekonomik değer - \$/saat), göstergelerinin belirlenmesine ve karşılaştırılmasına olanak tanır.

Örneğin Avrupa ülkeleri için yapılmış bir çalışmada⁶ belirlenen gösterge aralıkları şöyledir:

Üretim sektörü (enerji, yapı ve sanayi sektörleri için) 130 ila 1000MJ/saatlik enerji tüketimine karşılık saat başı 10-50€

değerinde üretimde bulunmaktadır.

Tarım sektörü, 20-350MJ/saatlik enerji tüketimine karşı 5-25€/saat değer yaratmakta

Hizmet ve kamu sektörleri, 30-100 MJ/saatlik enerji tüketimine karşı 15-45€/saat değer yaratmakta

Ev içi iş sektörünün ise 2-8 MJ/saatlik enerji tüketimine karşılık olarak kayıt altında olmadığı için formel ekonomiye katkısı yok gibi görünmektedir.

Toplum tarafından öngörülen enerji gereksiniminin ve bu enerjinin temininin, harcanan emekle eşleştirilmesi, toplumsal metabolizma yaklaşımının temel amaçlarından. Biyo-fiziksel bir gösterge olan enerji kullanımı, üretimi farklı bir boyuttan resmederken, ekonomik göstergelerle de karşılaştırma olanağı sunmaktadır. Böyle bir yaklaşım kullanmak, önerilen planlı ekonomik küçülmenin uygulanabilirliğini daha gerçekçi bir biyo-fiziksel prespektiften açıklamaya yardımcı olabilir.

Planlı Ekonomik Küçülme Biyofiziksel Açıdan Geçerli Bir Opsiyon mu?

Argüman 1) Enerji Tüketiminin Azaltılması, Alternatif Enerji Kaynakları ve Azalan Net Enerji Üretimi

Enerji sektörü, birincil enerji kaynaklarını (örn. fosil yakıtlar) kullanılabilir enerji taşıyıcılarına (elektrik) dönüştürür. Toplumların net enerji ihtiyacını sağlayan bu sektör şu ana kadar minimal emek karşılığında çok yüksek net enerji dönüşümü olan fosil yakıtlarına dayalı olarak işlediği için özel bir ilgi gerektirmemiştir. Tam tersine fosil yakıtların yüksek geri dönüşü nedeniyle toplumun net üretim bölümüne fazla yatırım gerektirmeden, diğer tüketim bölümlerinin faaliyetlerinin çeşitlendirilmesine olanak tanımıştır. Örneğin, tarım sektöründe bir ABD vatandaşı tarafından bir yıl içinde tüketilen tüm gıdalar toplam 17 saatte üretilirken; gelişmiş bir ülkede bir günde bir kişinin tükettiği tüm enerjiyi, enerji sektörü 2 dakikaya eşdeğer bir çalışma zamanı içinde üretebilir.⁷ Böylelikle üretim sektöründeki elde edilen bu yüksek verim sayesinde diğer alanlarda bir çok çeşitliliğe gidilebilmiş ve toplumlar şu anki karmaşık yapılarına ulaşmışlardır.

Enerji tüketiminin azaltılması halihazırda gelecekte kaçınıl-

4-Gayri safi yurt içi hasıla.

5-Milyon joul. Bir joul bir Newton'luk bir kuvvetin bir cismi kuvvet doğrultusunda bir metre hareket ettirmesiyle yapılan işe eşittir.

6-Giampietro, M., Mayumi, K., Sorman, A. H. (2011) The Metabolic Pattern of Societies: Where Economists Fall Short, Routledge, Taylor & Francis Group: Londra

7-Giampietro, M., and Mayumi, K., (2009) The Biofuel Delusion: the Fallacy behind large-scale Agro-biofuels production. Sf.

Ceren Gamze Yaşar

maz olacaktır. Öte yandan alternatif enerji kaynaklarına geçiş girişimlerini eleştirel biçimde ele almak gerekir. Alternatif enerji kaynaklarına geçiş, net enerji temininde ciddi bir azalmaya sebep olacaktır. Alternatif enerji kaynaklarının çok daha düşük bir net enerji üretimi olduğundan çok daha fazla yatırım gerektirecektir. Aynı miktarda enerji taşıyıcısı üretimi için daha fazla sermaye, daha fazla birincil enerji ve daha fazla çalışma saati gerekecektir. Tartışmalı olmakla birlikte, bir kısım akademisyen⁸ öngörülen alternatif kaynakların kombinasyonu ne olursa olsun, yüksek enerji tüketimi bazlı yaşam tarzlarına geri dönüşünün mümkün olmayacağını vurgulamaktadır. Alternatif bir enerji senaryosunda toplumlar ekonominin diğer çeşitli sektörlerinden enerji üretim sektörüne çalışma saatleri, enerji, teknolojik sermaye aktarmak zorunda kalacaklardır. Böylelikle, alışlagelmiş düzenden zorunlu olarak çekilen kaynaklar, toplumun iç-organizasyonunda ve yapısal ve işlevsel özelliklerinde büyük bir değişime sebep olacaktır. Bunun sonucu olarak da alışlagelmiş taşımacılık sektöründe ya da sağlık sektöründe büyük değişikliklere gidilmesi gerekecek ve toplum eski düzeninden uzaklaşarak büyük bir değişim geçirecektir. Neticede de farklı bir toplumsal organizasyon görülecektir.

Toplumlarda görülen bu hassas metabolik denge, Japonların ünlü oyunu sudokuya benzetilebilir. Her bir sektörün saat başı enerji tüketimi, diğer bir sektörün tüketimini dolaylı olarak etkilemekte, her bir bileşen, diğerlerinin tanımlanmasında etken bir faktör olarak rol oynamaktadır. Sudokuda bir numaranın değişmesiyle, diğer bütün numaraların da değişmesi gibi; sistemde öngörülen herhangi bir değişiklik karşısında, diğer bütün faktörlerin de değişmesi beklenmelidir.

Argüman 2) Öngörülen Daha Kısa Çalışma Saatleri

Toplumsal metabolizma yaklaşımında daha önceden de belirtildiği gibi, toplumun farklı sektörleri arasında dağılım gösteren saatlik iş bölümü, enerji tüketiminde ve üretilen ekonomik değerler arasında kritik bir denge vardır.

Kulağa hoş gelse de, daha az kaynak, enerji, sermaye kullanmanın yanısıra, önerilen saatlik iş yükünün azaltılarak mevcut düzenin korunması ya da iyileştirilmesi mümkün bir olasılık değildir. İstihdamı yaymak amacıyla önerilen daha kısa çalışma saatleri sayesinde ortaya çıkan boş zamanı GSYİH'yı arttırmak yerine, serbest zaman olarak harcama önerisi maalesef ekonomik üretkenliği, biyo-fiziksel verimlilikten bağımsız olarak tanımlamaktadır.

8-Hall, C.A.S., Balogh S. and Murphy D.J.R. (2009) 'What is the Minimum EROI that a Sustainable Society Must Have?', *Energies*, 2009, 2, sf. 25-47

Önerilenin aksine, ne “ücretli iş” kategorisinde ne de “ücretsiz iş” kategorisinde çalışılan saatlerin azalması yönünde bir eğilim beklenmelidir. Tam tersine alternatif bazı kaynakların mutlak net enerji üretim seviyelerinin çok daha düşük olması beklendiği için, bunu telafi edebilmek için çok daha fazla çalışma saati söz konusu olacaktır. Şu andaki statükoyu koruyarak, dramatik sonuçlara neden olmadan değişmek çok zordur. Ya toplum tamamen gösterdiği fonksiyonlarda silbaştan bir düzene girecek (eskiden bilinen hizmetler ya da üretim şekilleri geçerliliğini yitirecek) ya da herkes eski alışlagelmiş düzene ayak uydurabilmek pahasına daha çok çalışmak zorunda kalacaktır.

Argüman 3) Jevons Paradox Kavramı

İkinci bir sorun ise, “Jevons Paradox” kavramı ile ilgilidir.⁹ Evrimleşen sistemlerde görülen teknolojik verimlilikteki artış aslında beklenenin aksine, doğal kaynak kullanımının artmasına (örn: enerji tüketimi) sebep olmaktadır. Bazı aktiviteler dahilinde gönüllü bir şekilde enerji tüketiminin azaltılması, diğer aktiviteler içerisinde istemsiz bir enerji tüketiminin artmasına neden olabilir. Bunun en iyi göstergesi İsveç’te yapılan bir anket sonucunda doğrulanmıştır. Bir çok kişiye günlük diyetlerinde daha az et yemeleri karşılığında tasarruf edilen para ile ne yapacakları sorulduğunda, çoğu kişi daha çok seyahat edeceğini belirtmiştir.¹⁰

Bu bağlamda, artan nüfusa ve beklentilere rağmen, daha az bir sermaye ile, gönüllü olarak daha az kaynak ve enerji tüketimi ile çoğalan sorunları çözebilme inancı, biyo-ekonomik ve biyo-fiziksel açıdan sürdürülebilirlik anlayışına karşı gelmektedir.

Argüman 4) Ekonomik Küçülme için Planlama

Son olarak da, post-normal bilim kavramına değinmek faydalı olacaktır.¹¹ Bu yaklaşım, bilimin içinde bir çok bilinmeyen faktörün, belirsizliklerin var olduğunu, çoğu ilişkinin doğrusal olmayan bir şekilde sonuç verdiğini ve bunlara ek olarak da insanın öngörü kapasitesinin sınırlı olduğunu ve cehalet faktörünün de etken bir rol oynadığını kabul etmektedir.

Bütün bu faktörleri göz önünde bulundurarak, iç-içe geçmiş bir çok kültürel ve sosyal etkenin varlığında, ortak bir planlı ekonomik küçülme tanımına varabilmek neredeyse imkansız bir hedeftir. Bunun doğal bir sonucu olarak çeşitli sorular ortaya çıkmaktadır - Sürdürülecek olan faktörler nelerdir? Kimler için? Ne kadar süreyle? Ne pahasına ekonomik bir küçülme hedeflenmektedir? Planlı ekonomik bir küçülme

için optimal bir plan üzerinde genel bir anlaşmaya varmanın mümkün olabileceğini hayal etmek gerçeklik dışıdır. Böyle bir kurgu, kaçınılmaz olan yaşlanmaya karşı önlem almaya çalışmak gibidir. Kimse yaşlanmak için plan kurmaz. Yapılabilecek tek olasılık, nasıl keyifli ve huzurlu bir şekilde yaşlanacağımızı tartışmak olacaktır. Aynı yaklaşım, planlı ekonomik küçülme fikirleri için de geçerli olmalıdır.

Sonuç Yerine

Sihirli bir değnek sayesinde bir çözüm bulunmadığı sürece, toplumlar zaten zorunlu olarak enerji tüketiminde küçülme göstereceklerdir. İyimser senaryolar bile zirve yapmış olan petrol üretim hızının (*peak oil*) çoktan geçildiğini, bundan sonra illa ki bir düşüş yaşayacağının altını çizmektedir.¹² Taleplerin karşılanamayacak olması da öncelikle kişi başına tüketilen enerjide azalmaya sebep olacak, sonrasında da mutlak anlamda genel enerji tüketiminde azalma yaşanmasıyla son bulacaktır.

Bunun doğuracağı sonuçlar bilinmediği gibi, kimsenin optimal bir çözüm stratejisine varması da beklenemez. Mevcut modern sosyo-ekonomik sistemlerin gösterdiği kompleks yapılaşma, plansız ve kendi kendini organize eden bir süreçte ortaya çıkmıştır. Hiç bir ekonomistin optimizasyon planlarının sonucu olarak değil. Dolayısıyla, Utah Eyalet Üniversitesi tarih profesörü Joseph Tainter’ın belirttiği gibi: “Sistemlerin karmaşıklaşması, bu durum olası olduğunda gerçekleşebilir. Bunun en büyük nedeni ise enerji tüketimidir.”¹³

Aynı sebepten dolayı, post-normal bilim çerçevesi içinde, bazı biliminsanları da ekonomik küçülmenin plansız ve kendi kendini organize eden bir süreç dahilinde olacağına inanmaktadır. Yapılabilecek tek şey hazırlıklı olmak, neyin ne şekilde olup bittiğini daha iyi anlayabilmek ve buna bağlı olarak da daha esnek yönetim stratejileri geliştirmek olacaktır. Bu süreç içinde de, geriye kalan yüksek kalitedeki enerji kaynaklarını verimli alternatiflere yatırarak, daha yumuşak bir geçişi sağlayabilmeyi amaçlamak en akıllıca görünen çözümdür.

Bu özet makalenin uzun hali Journal of Cleaner Production dergisinde Aralık 2011’de yayınlanmıştır. Tam bibliyografik referans aşağıda bulunabilir:

Sorman, A.H. ve Giampietro, M. 2011, *The Energetic Metabolism of Societies and the Degrowth Paradigm: Analyzing Biophysical Constraints and Realities*, Journal of Cleaner Production. <http://bit.ly/uZa7uO>

9-Jevons, W.S., (1865) The Coal Question. Augustus M. Kelley: New York.

10-Polimeni, J., Mayumi, K., Giampietro, M., and Alcott, B. (2008) Jevons’ Paradox: the Myth of Resource Efficiency Improvements Earthscan: London.

11- Funtowicz, S. O. and Ravetz, J. R. (1993) Science for the post-normal age, Futures, 25: 735-755.

12-Heinberg, R. (2003) The Party’s Over: Oil, War and the Fate of Industrial Societies. East Sussex: Clairview.

13-Tainter, J.A. (2011) Energy, complexity, and sustainability: A historical perspective, Environmental Innovation and Societal Transitions, sf. 89- 95

Ekonomik Küçülmenin Ahval ve Şeraiti: Başka Bir Küçülme Mümkün mü?

Arif Cem Gündoğan

Liberal düşünce kuruluşları bile ekonomik küçülme (degrowth) seçeneğini dillendirmeye başladı. Hayır, dünya tersine dönmüyor; büyüme odaklı mitler tüm görkemleri ile yıkılıyor!

Dünyamız iklim değişikliği kaynaklı felaketler, -başta gıda ve su olmak üzere- her türlü kaynak kıtlığı, ekosistemlerin çöküşü, ve daha pek çok sorunla dolu bir yolda freni boşalmış bir şekilde ilerlerken çok enteresan şeyler olmaya başladı. Liberal cenahtan sayılabilecek bir düşünce kuruluşu olan Worldwatch Enstitüsü geçtiğimiz ay dünyayı bu çöküşten kurtarma yolunun toplumların radikal bir biçimde yeniden yapılanmasını öngören bir çözümde yattığını belirten bir rapor yayınladı. Raporun özü şu: gelişmiş ülkeler ya en kısa sürede “gönüllü” bir şekilde ekonomik küçülme (degrowth) yoluna giderler, ya da topyekûn çöküş kaçınılmaz olur. Bu problemleri yaratan sistemin bağrındaki bir aktörün bu radikal çıkışının ne mânaya geldiğini hep birlikte didikleyelim.

Ahval ve Şerait Çok Fena...

Geçtiğimiz ay Worldwatch Enstitüsü tarafından yayınlanan “Dünyanın Durumu 2012” raporu aslında her sene aynı kuruluş tarafından yayınlanan, dünyamızın –ekonomik, sosyal, ve çevresel açılardan- ahval ve şeraitini gözler önüne sermeyi amaçlayan bir rapor. Her raporun belli bir ana teması oluyor ve başlıklara bakacak olursak son zamanlarda nereden gelip nereye gitmekte olduğumuzu daha rahat görebilmek mümkün: Isınmakta Olan Dünyaya Bir Bakış (2009), Tüketicilikten Sürdürülebilirliğe (2010), Gezegeni Besleyebilecek Yenilikler (2011), Sürdürülebilir Refaha Doğru (2012). Evet... doğru tahmin ettiniz. Üretim, tüketim ve dahi her türlü ekonomik ilişki biçimlerimiz telafisi imkansız felaketler yaratıyor ve bu -ne açıdan bakarsanız bakın “doğanın fiziksel sınırları” ile çelişen- durum sürdürülemez. Raporları kaleme alanlar da bunu farketmekle kalmayıp çözüm önerilerini sıralıyorlar. Bunlardan en dikkat çeken ise bu sene yayınlanan raporun ikinci bölümünde yer verilen “(ekonomik) küçülme” önerisi. Bölümü kaleme alan kıdemli araştırmacı Erik Assadourian, gelişmiş ülkelerin ekonomilerini oldukça hızlı ve gönüllü bir şekilde küçülmemesi halinde bindikleri dalı keseceklerini ve gezegenimizin çöküşünün kaçınılmaz hale geleceğini savunuyor. Gelişmekte ve gelişmemiş ülkeler için bu reçetenin

şimdilik adil olmayacağını belirten Assadourian, endüstrileşmiş ülkeler tarafından pompalanan tüketim kültürünü hedef gösterirken yeni bir kuzey-güney tartışmasını da gündeme taşıyor. Assadourian’ın bu konuya dikkat çekmesi çok enteresan ve aynı oranda ibretlik bir sinyal zira liberal bir çizgide yer alan bu ana-akım kuruluşun bile sistemin dibine dinamit koyacak bu görüşleri açıkça dillendirmesi bazı şeylerin sonunun yavaş yavaş gelmekte olduğunu gösteriyor. Gölgesini satamadığı ağacı bile kesen kapitalizm, bağrında aslında uzun zamandır filizlenen bu tehdit karşısında gittikçe çaresizleşiyor.

(Ekonomik) Küçülme Nedir?

Ekonomik küçülme, resesyondan farklı bir kavram. Hayır, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’nın (GSYİH) azalmasından da bahsetmiyoruz. Büyümeye ve tüketmeye obsesif derecede bağlı insanoğlunu içinde bulunduğu sistemi geri dönüşü olmamak üzere terk edip, tüm ekonomik ilişkilerin odağına yaşamı ve ekosistemlerin çeşitliliğini koyan, yerelliği öne çıkaran, daha adil kaynak dağıtımını hedefleyen, yeni demokratik örgütlenme formlarının geliştiği, kendi kendine yeterliliği destekleyen bir sistem inşa etmesinden bahsediyoruz. Küçülme (Décroissance) kavramının ilk olarak 70’lerin sonunda fırtına estiren “Büyümenin Limitleri” (Meadows & Randers, 1974) adlı kitaptan ve sonrasında başlayan tartışmaları takiben Fransa’da yayınlanan akademik yayınlarda (Amar, 1976; Gorz, 1977; Georgescu-Roegen, 1979) sıkça geçtiğini biliyoruz. Ancak bu kavramın bilimsel bir araştırma alanı olması, geniş kitlelerce benimsenmesi ve aktivistlerce sahiplenilmesi ise 2000’li yıllara denk gelir. 2008’de Paris’te gerçekleştirilen “Ekolojik Sürdürülebilirlik ve Sosyal Adalet için Ekonomik Küçülme” adlı konferansta enine boyuna tartışılan ve küresel çapta bir harekete dönüşmeye başlayan “küçülmenin ekonomisi” (Serge Latouche, 2008) krizin dibine batmış dünyamızın gündemine adeta çivilenir. <http://beyondgrowth.wikispaces.com/> adresinden bir kısmına ulaşabileceğiniz pek çok kuruluş, hareket, girişim tarafından sahiplenilen bu tartışma alanı görüldüğü üzere yalnızca “radikallerin” tekelinde değil. Worldwatch Enstitüsü’nün raporu, -sistemi ufak rötüşlerle düzeltiriz’ci- anlayışa sahip kurumların da inceden içinde buldukları paradoksu çakozladıklarını ve tünelin ucundaki ışığı fark ettiklerini bizlere kanıtıyor.

“Durumu bir an önce tersine çevirmesek önce kontrollü bir diyete, sonrasında ise zorunlu bir açlığa mahkum olacağız.”

“Seçenek, büyümek ya da büyümek değil; gezegenin limitleri dahiline dönebilecek proaktifliği sergilemek... Gezen bizi bunu yapmaya zorlamak konusunda çok zalim olacak” diyor Assadourian. Ünlü Fransız ekonomist Serge Latouche'nin tarif ettiği gibi, durumu tersine çevirmesek önce kontrollü bir diyete, sonrasında ise zorunlu bir açlığa mahkum olacağız. Büyüme ve refah kavramlarını birbirinden ayırtmanın ütopyadan ziyade ekolojik ve ekonomik açılardan bir zorunluluk olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Peki bu nasıl olacak? Öncelikle neyin küçüleceği sorusunun yanıtını aramak daha iyi bir başlangıç olabilir. Küçülme kavramının GSYİH'da meydana gelecek düşüşler anlamına gelmediğinden bahsetmiştik. Küçülme yalnızca üretim ve tüketimin özellikle adalet ve ekolojik limitler ekseninden bakıldığında en uygun şekilde yeniden tasarlanması ve indirgenmesi anlamına da gelmiyor. Ne olmadığını söylemek daha kolay gözükse de aslında bu bize küçülme kavramının tüm ekonomik ve sosyal ilişkilerimizi, çevresel etkileşimimizi çok boyutlu ele aldığını müjdeliyor. Evet, “küçülecek arkadaşım da ne küçülecek onu bir deyişersen” deyişinizi duyar gibi oluyorum ve ince çalışan zihinlerin dikkatini çekmek üzere bir ara başlık dizip hemen sadede geliyorum.

Küçülecek, Ama Ne Küçülecek, Nasıl Küçülecek?

Krize nazır gezegenimizi eski güzel günlerine döndürebilecek tek ve nihai bir çözüm yolu yok. Çözüm çok boyutlu bir yaklaşım gerekiyor. Var olan tüm ekonomik ilişkilerimizi, sosyal ve ekolojik bütün etkileşimlerimizi gözden geçirmek; zihinlerde ve pratikte devrimler yapmak; gemileri karadan yürütmek zorundayız. Bazı örneklerle arzuhalimizi açıklamaya çalışalım:

Zaman... Bir düşünün, zamanımızı nasıl harcıyoruz? Yararından çok zararı olan endüstriyel üretime mi? Başkalarına servet kazandırmaya mı? Tüketim kültürünce yaratılmış ihtiyaçları (manufactured demand diyor elin oğlu...) karşılamaya mı? Dostlarımızla keyif çatmaya mı? Ülkeyi kurtarmaya mı? Cevaplar her neyse; iş, iş bölümü, boş zamanlarımızı değerlendirme gibi kavramlar üzerine yeniden kafa yormamız gerekiyor. Kurduğumuz sistem -şanslıysak- bizi neredeyse ölene kadar çalıştırıyor, çıkan posamız da hak ettiği değeri göremeden yitip gidiyor a dostlar. Daha az çalışmayı, daha çok iş bölümü yapmayı, sevdiğimizle daha çok vakit geçirmeyi, daha çok kafa yorabilmeyi, daha erken emekli olmayı düşünerek her şeyi sil baştan kurgulamalıyız. Örneğin, gelir uçurumunu kapamak için vergileri kullanabiliriz (çok kazanan çok vergi verir, öyle değil mi Bay Tobin?); daha çok iş bö-

lümü yapıp daha az çalışabilir, işsiz sayısını azaltabiliriz. Örnekler ütöpik geliyor olabilir, olsun, tüm bunlar sandığınızdan çok ama çok daha önceden beri tartışılıyor ve bazıları uygulamaya geçirildi bile. Doğal varlık tüketimi... Şu anda 1.5 gezegenimiz varmışçasına doğal varlıkları tüketmeye devam ediyoruz. Bu gidişat fena, zira 2030'a varmadan bu tüketim hızı ile 2 gezegeni adeta aç bir fare gibi tüketmeye talip olacağız. Dostlar, -şirketlerin değil ama- en kıt zekalınızın bile tahmin edeceği üzere 2 gezegenimiz yok. Dolayısı ile mevcut tüketim alışkanlıklarımız tam anlamıyla çılgınlık seviyesinde. Tüm üretim ve tüketim biçimlerimizi doğa yasalarına uyumlu bir şekilde yeniden tasarlayacağız, ekosistem ve biyoçeşitlilik odaklı bir yaklaşım dahilinde -tıpkı doğa gibi- dinamik limitler belirleyip, bu sınırlar dahilinde yola devam edeceğiz. El atılması gereken daha çok alan var: finansallaşma konusu (özetle paradan para kazanmak, yoktan var etme yanılması sendromu, vs...), kurumlar ve sosyo-ekonomik yapılarımız, materyal ihtiyaçlarımız... Küssadan hisse, aklınıza ne geliyorsa yeniden kurgulanabilir. Altı üstü birkaç yüzyıldır ite kaka ilerleyen ve içine girdiği her buhranda daha büyük felaketler yaratabilen bir sistemin en doğru sistem olduğuna bu kadar körü körüne inanmak gerçekten çok aptalca. Bu düşünceye sahip pek çok insan ve kurum yeni bir dünya düzeni inşa etmek için yola koyuldu bile... Şimdi soru şu: biz bunun neresindeyiz?

Türkiye Küçülmeyi Tartışabilir mi?

Böyle naif örnekler verdiğime bakmayın hocam. Bunlar beyin gıdası... Mexico City Otonom Üniversitesi'nde Ekonomi Profesörü olan David Barkin'in de üstüne basarak değindiği üzere küçülme kavramı politik bir düzleme oturtulmadan ve sınıf çatışması perspektifinden bakılmadan anlaşılabilir bir kavram değil. Güzide ülkemize egemen, büyüme fetişisti, kapitalist şehirleşme şehveti dergilere konu olan (bkz: “İnşaat Ya Resulullah”, Birikim, Sayı: 270) neo-liberal kalkınma politikalarına bir de küçülme ekseninden bakıp tekrar gözden geçirelim. Nereden *baksan tutarsızlık*, nereden *baksan ahmakça*. Siz Erik Assadourian'a bakmayın sakın, kendisi küçülmeyi yalnızca gelişmiş ülkelere salık veriyor, gelişmekte olanlara değil. Oysa ki bunun şundan farkı yok: sizler yeteri kadar dünyayı mahvettiniz, yeter, şimdi sıra şu arkadaşlarda... Sıra hiçbirimizde değil arkadaşlar, gezegenin ruhuna el fatiha okumamıza az kaldı. Şimdi şapkayı başımızın önüne alıp nasıl bir hayat istediğimize kolektif, demokratik ve doğa yasaları çerçevesinde karar vermemiz ve limitlere geri dönmemiz gerekiyor.

Sahi, şu küçülme konusuna hakkını teslim edip onu bir sahiplensek, tartışsak, adımlar atsak; doludizgin kırsaklar gibi kalkınma/gelişme/büyüme görünümümlü afilli sona doğru koşan ülkemize ve gezegene bir iyilik yapsak diyorum.

Ekonomik Küçülme: İster Sevin, İster Sevmeyin

Serge Latouche¹

Çeviren: Arif Cem Gündoğan

“Eğer gezegenimiz bir gün çığırından çıkarsa (ki çıktı sayılır), çevreciler haklı çıkmış olacak. Fakat bu olana kadar, bu muhteşem sistemin çalıştığını zannettiğimiz ve dünyanın çarklarının sağlıklı bir şekilde döndüğünü yanılsamasında yaşadığımız sürece mantık hep yöneticilerimizin tarafında yer alacak.”²

“Ekonomik küçülme zaten başladı!”

Ekonomik küçülmeden yana olanlar bu sözleri karşıtlarından çokça duymaya başladılar bile. Bu biraz ivedilikle söylenmiş bir söz. Evet, büyüme hızı düşmüş olabilir ancak henüz negatif yönde bir eğilim sürecinde değiliz. 1000 milyar euro GSYİH'den³ bahsediyorsak, sadece %1'lik bir büyüme 10 milyar euro eder. Bu hesaplama 100 milyar euroluk GSYİH'ye sahip olan bir ülkenin (ortalama bir Güney ülkesi örneğinin) %10 büyümesi doğal kaynaklarda ekstra 10 milyar euroluk bir azalma; atık ve kirlilikte bir o kadar artış; iklim dengesinde ve türlerin sayısında bir o kadar türbülans anlamına geliyor. Bu durum biyosferin kendini yenileme yeteneğini fazlasıyla aşıyor.

Bunlardan da önemlisi, ekonomik küçülmeyi seçmek, ona zorunlu olarak maruz kalmaktan çok farklı bir durum. Ekonomik küçülmeyi esas alan bir toplum yaratma projesi, negatif büyümeden radikal olarak farklı bir olgu. İlkini aşırı tüketim yüzünden ortaya çıkmış obezite tehdidindeki bir bireyin sağlığını daha iyi hale getirmek için gönüllü bir şekilde hoşgörüsüz ve çetin bir terapiyle kıyaslayabiliriz. İkincisi ise bireyi açıklıktan ölüme bile götürebilecek zorunlu bir diyetten benziyor. Defalarca yinelendi. Ekonomik büyümeye endeksli fakat büyüyemeyen bir toplumdan daha beteri yoktur. Biliyoruz ki eğer büyüme biraz yavaşlayacak olursa, bütün toplumlar işsizlik, gelir dağılımı adaletsizliği, düşen satın alma gücü, asgari olarak insanca yaşamayı sağlayan sosyal, sağlık, eğitim, ve kültürel bütün hizmetlerin azalması veya kesilmesi yüzünden büyük bir karmaşaya düşecek. Negatif büyüme sonucunda ortaya çıkabilecek felaketleri hayal bile edemeyiz! Eğer bu gidişatı tersine çevirmezsek bahsi geçen bu toplumsal felaket senaryosuyla yüzleşmemiz kaçınılmaz olacak.

1974 yılında gerçekleştirilen “Onların Çevreciliği ve Bizim Çevreciliğimiz” başlıklı bir konferansta Andre Górz'un vurguladığı üzere, aslında bir başka sistem çerçevesinde çok iyi olabilecek büyümedeki ve üretimdeki bu düşüşün (daha az araba, daha az gürültü, daha az kirlilik, daha temiz hava vs.) içinde yaşadığımız sistemde sayısız olumsuz etkisi var. Kirliliği oluşturan üretim gittikçe daha lüks bir hale gelecek; yalnızca ayrıcalıklı kesimler bundan yararlanabilecek; eşitsizlikler artacak; yoksul kesim daha da yoksullaşacak; zenginler ise daha zenginleşecek. Ne yazık ki “petrolün sonu” kapitalizmin veyahut büyümeye dayalı toplumların da sonu anlamına gelmiyor. Kapitalist bir ekonomi sınırlı doğal kaynaklarla, iklim dengesizliği veya benzeri birçok problem varken de işlemeye devam edecektir. Aslında bu iddaa, sürdürülebilir kalkınma ve hizmet sektörüne bağlı kapitalizm savunucularının temel argümanı. Şirketler (en azından bazıları) büyümeye devam edecek; kısıtlar, salgın hastalıklar ve savaşlar insanlığın onda dokuzunu kırıp geçirirken karlarını arttıracaklar. Artan bir hızda azalan eldeki sınırlı kaynakların değeri logaritmik bir şekilde yukarı fırlayacak. Tüm beklentilerin aksine, petrol kıtlığı petrol şirketlerinin varlığı için bir tehdit oluşturmayacak. Öte yandan aynı hikaye balıkçılık gibi sektörlerde tekrarlanmayacak. Azalan stoklara bağlı balık kıtlığına rağmen fiyatları petrol gibi uçmayacak, tüketmenin bedeli artmaya devam ederken tüketim düşecek.

Termo-Endüstriyel Uygarlık

Jacques Grinevald'in deyimi ile 1850'den bu yana üzerinde yol aldığımız “termo-endüstriyel” yolda Batı, geometrik (eşçarpanlı, çizgisel ilerleyen) mantığını geri kalan herkese empoze etmek konusundaki arzularını tamamen tatmin etmiş durumda. Bu arzular aslında kapitalizmin ve politik ekonominin doğduğu 1750'lerden bu yana mevcuttu.⁴ Ancak, pazarlama ve onunla eş zamanlı dünyaya gelen tüketim toplumu kavramlarının 1950'lerde gerçekliğimizin bir parçası olmaya başlaması ile birlikte tüm “yaratıcı ve yıkıcı potansiyeli” serbest kalan kapitalizm, felakete yol açan tüm dinamikleri bir bir inşa etti.

1-Fransız akademisyen/aktivist Serge Latouche, 2009 yılında Polity Press tarafından yayınlanan “Farewell to Growth” (Büyümeye Elveda) adlı kitabın yazarı ve Décroissance hareketinin öncülerindendir.

2-Amiech Matthieu ve Mattern Julien (2004) Le cauchemar de Don Quichotte. Sur l'impuissance de la jeunesse d'aujourd'hui. Climats.

3-Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

4-Grinevald Jacques (2007) La Biosphère de l'Anthropocène. Climat et pétrole, la double menace. Repères transdisciplinaires (1824-2007), Georg: Cenevre.

Ekonomik küçülme kavramı yalnızca “küçülme toplumu” içerisinde değerlendirilmelidir zira bu kavramı farklı bir mantığa dayalı bir başka sistem olarak görmek yerinde olacaktır. Dolayısı ile alternatif ya ekonomik küçülme ya da barbarlıktır! Tüm bu olanlar tamamen tahmin edilebilir ve öngörülmüş sonuçlardı. Roma Kulübü'nün (*Club of Rome*) uyarıları sıklıkla okunmadan veya anlaşılmaya çalışılmadan reddedildi, görmezden gelindi. Pek tabii herkesin her türlü gelecek (fütüroloji) çalışmalarına şüpheli yaklaşma hakkı var fakat Roma Kulübü'nün çalışmalarının farklılığı (ve avantajı) hükümetlerin ve uluslararası kurumların sıklıkla başvurduğu sıradan tahminlerden ziyade çok ciddi ve somut araştırmalarda yatıyor. Bir dünya modelinin oluşumu Jay Forrester'in Sistemler Teorisine dayanır. Buna göre bir modeli güvenilir ve inandırıcı yapan özellikle iki şey vardır: bunlardan ilki değişkenlerin birbirlerine bağımlılığı, diğeri ise geri bildirim döngüleridir.⁵ Büyümeye dayalı toplumların temellerini sorgulamadan kabul eden, sınırsız gelişme ve büyümenin teknolojinin yardımı ile mümkün olduğunu iddia eden bütün senaryolar çökmeye mahkumdur. Bu çalışmada öne sürülen ilk senaryo 2030 civarında yenilenemez kaynakların kıtlığından dolayı çıkacak birinci krizi ve 2040'larda kirlilikten dolayı tetiklenecek ikinci bir krizi ve son olarak 2070'lerde ortaya çıkacak büyük bir gıda krizini öngörüyor. Geri kalan tüm senaryolar bu ilk üç krizin çeşitli varyasyonları. Sadece bir tanesi, senaryo 9, ciddiye alınabilir ve sürdürülebilir görünüyor. Bu senaryo, ekonomik küçülmenin temelleri ile aynı izdüşüme sahip ve o yolda ilerleyecek bilinçli bir temkinlilik senaryosu.

Daha hızlı değil daha mutlu

Bu planlı küçülme yolunu seçen bir toplum daha az çalışıp, daha az ama daha kaliteli tüketip, daha az atık üretip daha çok geri dönüştürerek, daha iyi yaşayacaktır. Kısacası sürdürülebilir bir ekolojik ayak izine sahip bir toplumdur bahsediyoruz. Bireylerin cılgın bir sermaye birikiminden ziyade sosyal etkileşim ile mutluluğu aramasından dem vuruyoruz. Tüm bunlar hayallerimizin ciddi şekilde dekolonizasyonunu gerektiriyor ve gezegenin ahval ve şeraiti bu konuda bize yön gösterebilir.

Bu noktada içinde bulunduğumuz sistemin bağımlıları hemen şunu söyleyeceklerdir: “Ne yani, artık tatilde Seyşeller'e gidemeyecek miyim?”

Bunu kabullenmeleri gerekecek. Tüketimin altın çağı kilometrelerce geride kaldı bile. *Virgin* adlı şirketin sahibi İngiliz multimilyarder Richard Branson uzay turizmini herkesin erişebileceği bir hizmet haline getirmeyi amaçladığını açıkladığında (Le Monde, 19.04.2006), hali vakti yerinde

ortodoks bir gazete olan Financial Times malumu bir itiraf ile ilan etti: “Turizm sektörü gün geçtikçe çevresel açıdan kamuyu tehdit eden en tehlikeli düşman olacak”.⁶

Seyahat etmek ve macera yaşama ihtiyacı şüphesiz ki insanoğlunun doğasında var ve bunlar içsel zenginleşmenin en önemli kaynakları olarak hayatımızdan kaybolmamalıdır. Fakat meşru merak ve eğitimsel keşiflerinden turizm endüstrisinin çevresel yıkımlara yol açan ticari tüketimine doğru son hız ilerliyoruz. Aynı yıkım turizmin yıldız ülkelerinin kültürel ve sosyal yapısında da görülüyor. Fransızca'da post-modern yaşam adına yapay olarak üretilen, medya tarafından azdırılan, seyahat acenteleri tarafından taleplendirilen bu ihtiyaçlar daha ileri, daha hızlı, daha sık (ve daha ucuza) anlamına gelen “*Bouguisme*” kelimesi ile ifade ediliyor. Bu mantıksızlığa bir son vermemiz gerekiyor. Petrol kıtlığı krizi ve iklim dengesizliği yüzünden gelecek kuşak Fransızların “*Bouguisme*” kelimesinde öngördüklerinden daha farklı olacak: daha yakın, daha seyrek, daha yavaş, ve daha pahalı!

Gerçekler söylenmelidir. Bizleri gezegenimiz pahasına seyahat etmeye, daha fazla (ama daha sanal) yaşamaya zorlayan şey hayatlarımızın boşluğu ve düş kırıklıklarımızdır. Binlerce yıldır, sınırlı yaşam alanlarında (ki henüz bu durumdan rahatsız olduklarına dair bir işaret yoktur) hayatlarını devam ettirebilen 750 Papua'lı insanın aksine bizler teknoloji sayesinde evlerimizden bir adım öteye dahi gitmeden sanal olarak seyahat edebildiğimiz için çok şanslıyız. Ve gelecekte, gerçek maceraperestler belki Seyşellere rüzgar sörfü yapmaya gidebilirler, eğer hala Seyşel Adaları yerinde duruyor olursa...

Woody Allen nihai bir yol ayrımına geldiğimizi söylemişti. “Bir taraf türümüzün yok oluşuna diğeri ise umutsuzluğa çıkıyor. Umarım doğru yolu seçeriz”. İlk seçenek halihazırda kendi seçimlerimizde üzerinde ilerlediğimiz yolun tâ kendisi. İkincisi ise muhtemelen eko-faşist veya eko-totaliter bir güç tarafından kontrol edilen; öncüllerini şimdiden gördüğümüz kıtlıklar, savaşlar, salgınlara zemin hazırlayan negatif büyümeyi temsil ediyor. Ekonomik küçülme bizlere 3. bir seçenek sunabilir: bilinçli bir temkinlilik! Bunun için dünya, doğa ve evrenselleştirebileceğimiz bütün şeyler ve varlıklarla olan ilişkilerimizi yeniden tanımlamalıyız. Üretkenliğini otokontrol mekanizması ile denetleyebilen toplumlar aslında oldukça mutlu toplumlardır.

Bu yazı ilk olarak 22.10.2008 tarihinde GoodPlanet.Info internet sitesinde <http://bit.ly/N3QaWt> adresinde yayınlanmıştır.

5-Meadows, D., Meadows, D. ve Randers, J. (2004) Limits to Growth The 30-year Update, Chelsea Green Publishing ve Araud, C. (2008) Modéliser le monde, prévoir le futur, Entropia, Revue théorique et politique de la décroissance, Parangon: Lyon.

6-Welcome to the age of less, Richard Tomkins, Financial Times, 10.11.2006

Kyodo

Suezawa: Nükleer Enerji Japonya'nın Büyüme Krizidir

Röportaj ve Çeviren: Doğu Eroğlu

Türkiye'deki siyasal iktidar 2023 yılına dek en az 2 faal nükleer hayaliyle ellerini ovuşturadursun, eski dünyanın kalkınmacı düşlerini nükleerle gerçekleştirmiş Japonya'da, Fukuşima Dai-ichi Nükleer Santrali'nde meydana gelen felaketle birlikte –küresel kapitalizmin izin verdiği ölçüde– yeni enerji çözümleri tartışılmaya açıldı. Felaketten sonra nükleer enerji üretimine geçici olarak ara veren Japonya, kalkınma hayallerini üçüncü dünya ülkelerine pazarlamaya ise devam ediyor. Görünüşe göre bu ilgi karşılıklı: 30 Mayıs'ta Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'na yaptığı ziyarette **"Japonya'da bir olay yaşandı diye bütün insanlığı farklı yerlere taşımanın anlamı yok"** diye konuşan Başbakan **Recep Tayyip Erdoğan**, Fukuşima deneyimine karşın nükleer enerjiyi Türkiye'ye getirme iradesinde bir değişiklik olmadığını ortaya koydu.

Kurulduğu yerlerde kendine bağımlı bir ekonomik ve toplumsal hayatı dikte eden; metropol-perifer çelişmesini katmerleyen; yalnızca kazalar yoluyla değil, yarattığı inanılmaz enerji arzıyla ihtiyacın çok ötesinde bir tüketimi toplumsal kural haline getirerek ekolojik dengiyi kökünden sarsan nükleer enerji gerçeğini Japon gazeteci **Yasufumi Suezawa** ile konuştuk. Fukuşima Dai-ichi'deki kazadan altı ay sonra bölgeye giden ve radyoaktif sızıntı yüzünden evlerinden zorla tahliye edilenlerle aylar süren görüşmelerini **"@Fukushima"** isimli ki-

tapta toplayan Suezawa, Fukuşima'yı ve hükümet-sermaye-basın üçlüsünün eliyle Japonya'ya sokulan nükleer enerjinin yarattığı apatik tüketim toplumunu anlattı.

Doğu Eroğlu: @Fukushima çalışmanız kapsamında, kaza öncesinde tahliye edilen bölgelerde yaşayan insanlarla röportajlar yaptınız. Görüşmeleri hangi zaman diliminde gerçekleştirdiniz? Projede kimler yer aldı?

Yasufumi Suezawa: Fukuşima'da çalışmaya kazanın altıncı ayından itibaren başladık. Ağustos'tan Ekim'e dek bölgedeydik ve aralarında idarecilerin, belediye başkanlarının da olduğu 52 Fukuşimalı ile detaylı görüşmeler yaptık. Proje bağımsız gazeteciler tarafından gerçekleştirildi. Kimsenin sıradan insanların görüşlerine değer vermediği bir ortamda oldukça kendine özgü bir sonuç ortaya çıktı.

TEPCO (Tokyo Elektrik Enerjisi Şirketi) ve Japon hükümeti durumu artık sakinlikle karşılıyor, işlerin düzeldiğinden ve kontrolü ele aldıklarından söz ediyorlar. Sızıntının etkisinin öngörülenden az olacağını belirtiyorlar. Peki bölgede yaşayan, evlerini ve tüm sahip olduklarını geride bırakmak zorunda kalanlar ne düşünüyor?

Hepsinde büyük bir duygu yoğunluğu var, özellikle TEPCO'ya karşı çok dolular. Normalde olaylara eleştirel yaklaşmayan insanlar, başlarına büyük bir felaket geldiği için her şeyi açıklıkla konuşabiliyorlar. Kazanın altıncı ayında bölgeye ilk gittiğimde konuşmakta çok güçlük çekiyorlardı, herkes büyük bir yas içerisindeydi. Zamanla kendilerini daha rahat ifade eder oldular ama hala konuşurken gözleri doluyor hepsinin. En kötüsü de ellerinde iyimser olabilmelerini sağlayacak hiçbir şey olmaması. Tsunami binlerce insanın hayatını aldı ve onbinleri evsiz bıraktı ancak geride kalanlar yaşamlarını tekrardan kurma planları yapıyorlar. Fukuşima'dakiler öyle değil; geleceklerinden endişe ediyorlar, önlerini göremiyorlar. İnsanların söyleyecek çok şeyleri var fakat Tokyo dışındaki hiçbir şeyle ilgilenmeyen anaakım basın olup bitene kulağını tıkamış durumda.

Sızıntı bölgesinden tahliye edilen vatandaşlar geçici yerleşimlerinde hayatlarını nasıl idame ettiriyorlar? Hükümet veya TEPCO'dan destek alıyorlar mı?

TEPCO belediyelere aylık kişi başı bin yen gibi bir para ödüyor. Vatandaşların zararları deprem ve afet sigortaları aracılığıyla karşılandı. Ayrıca vatandaşlara aylık bağlandı, geçici yerleşimlerdeki hayatlarını sürdürebilmeleri için TEPCO ve devletten aylık 60 bin yenlik tazminat alıyorlar.

Bölgeden tahliye edilenler insansızlaştırılmış alana komşu ilçelerde yaşamaya devam ediyorlar. Yani radyasyonun etkisinden yeterince uzaklaşmış değiller. Ayrıca reaktörlerin kritik durumu da sürüyor. Tüm bu maddi desteğe karşın insanlar niçin Fukuşima eyaletinden ayrılmıyorlar?

Çünkü ne olursa olsun memleketlerini terk etmek istemiyorlar. Tahliye edilenlerin çoğu eski yerleşimlerine geri dönmek istiyorlar ancak bunun henüz mümkün olmadığını bildikleri için çok üzgün ve kızgınlar. Hükümet şu durumda bile "dönün" dese insanlar evlerine dönecek durumdadır. 20 kilometrelik insansız bölgenin etrafı da şartlı tahliye edildi, tahliyeyi kabul edenler tazminat alarak başka yerlere yerleştiler ancak uygulamaya direnenler de oldu. Özellikle yaşlılar bölgede yaşamaya devam ediyor; doğup büyüdüğü yerde, kendi evlerinde ölmek istiyorlar. Japonlar için yetiştikleri yeri terk edip hiç bağlantıları olmayan yeni bir kente veya kasabaya taşınmak çok zordur.

İnsansızlaştırılan alanı terk edenlerin şu aşamadaki beklentileri neler? Evlerine ne zaman dönebilmeyi umuyorlar?

Beklentiler tahliye edilenlerin yaşadıkları yere göre değişiyor. Bazı belediye başkanları bir sene içerisinde kendi idari bölgelerinde yaşamın yeniden başlayacağını söylüyor. Ama çok olumlu, umutlu bir durum yok. Dönmek çok zor, yoğun radyasyondan ötürü dönülemeyecek durumda olan bölgeler çoğunlukta. İşin aslı, işsiz kaldıkları için belediye başkanları bir an önce bölgeye dönülmesini savunuyorlar. Bazıları üç sene içerisinde tüm bölgelere kesin dönüş yapılacağını iddia ediyor.

20 kilometrelik tahliye alanında 11 ayrı idari bölge var. Dış çemberdeki bölgelerde de son derece yoğun radyasyon var. Ancak 20 kilometrelik alanın hemen sınırında yer alan bölgelerden birinin belediye başkanı ilçenin güvenli olduğunu iddia etti ve hayat orada devam ediyor. Hükümet ise bu konuda açıklama yapmaktan kaçınıyor. Çoğu yerel idareci merkezi hükümete tepkili, "Hükümet bize dönüp dönemeyeceğimize dair hiçbir şey söylemiyor. Biz de eninde sonunda dönüleceği varsayımıyla yaşıyoruz. Ancak hiç dönülemeyecek yerler varsa devlet bunu açıkça ifade etmeli" diyorlar.

Tahliye alanının yalnızca 11 ilçeyle sınırlı tutulması doğru mu?

Uzmanlar hükümetin uygulamaya koyduğu tahliye bölgesinin çok da doğru belirlenmediğini söylüyorlar. Sorunun temelinde devletin pek çok kritik bilgiyi hala bizlerden gizlemesi yatıyor. Radyoaktif sızıntı hem santralden salınan gazlar, hem kontamine olmuş (radyoaktif kirlenmeye uğramış) materyalin su ve toprağa karışmasıyla gerçekleşti. Reaktörlerdeki patlamaların ardından nükleer santralden büyük miktarda radyoaktif gaz salındı. Bölgenin yer şekilleri ise bir anlamda bu gaz bulutunun rotasını belirlemiş oldu. Radyoaktif rüzgar, Fukuşima kent merkezine doğru bir yay çizerek tekrar denize yöneldi. Onun için de merkezinde santralin olduğu dairesel bir tahliye bölgesinin belirlenmesi çok da anlamlı olmadı.

Kasabalar ve köyler Tokyo için feda edildi

Nükleer enerji Japon toplumuna önemli bir dönüşüm yaşattı. Santrallerin kurulu olduğu kasaba ve kentler de bu dönüşümden paylarını aldılar. Nükleer santraller kuruldukları yerlerde hayatı geçmişten bugüne nasıl etkilediler?

Santrallerin etrafında yaşayanların hayatları tamamen değişti. Futaba'dan ayrılmak zorunda kalan çiftçiler bölgenin çok değiştiğini, eski kültürün kaybolduğunu söylüyorlar. TEPCO'nun getirdiği refah, insanların yaşam biçimlerinde büyük değişikliklere yol açmış. Daha önce Fukuşima'nın o bölgesi belirli bir sanayi faaliyeti olmayan, insanların senenin kimi zamanlarında geçici işçi olarak başka kentlere gittikleri fakir bir bölgeymiş. Santralle birlikte bu işlere ihtiyaç duymayacak kadar zenginleşmiş herkes. Japonya genelindeki nükleer santrallerin kuruluş şablonu Futaba'daki hikayeye çok benziyor. Santrallerin çoğu, terkedilmiş, fakir, ülke için gelir yaratamayan kırsal mahrumiyet bölgelerine kuruldu.

Özellikle nükleer santrale tepki gösteremeyecek kadar fakir, ona bağımlı hale gelecek bölgeler seçildi yani.

Evet, insanlar da refah içinde bir gelecek umuduyla kabul ettiler. Herkes büyük evlerde, altlarında Mercedes-Benz arabalarla bolluk içinde yaşıyordu. Şimdi ne yazık ki hiçbir şeyleri yok. Bir anda çok zenginleştiler ama felaketten sonra çok ama çok pişman oldular. Bölgede yaşayanlar kendilerini nükleer felaketin yalnızca mağduru değil, suçlusu olarak da görüyorlar.

Fukuşima eski bir santral, bir önceki nesiller “keşke zamanında karşı çıksaydık” diyorlar mı?

Elbette. Ama bu fikrin ne kadar anlamsız olduğunu da biliyorlar. Olan oldu. O zamanlar onlar için başka çözüm yoktu. Karşı çıkanlar ise deli muamelesi gördü, marjinalleştirildiler. **“Ekonomik kalkınmamızı niye istemiyorsunuz?”** diye tepki gördüler.

Japon toplumunun nükleer enerjiyle tanışması çok trajik bir biçimde, 1945’te Hiroşima ve Nagazaki’ye atılan atom bombalarıyla oldu. Bu toplumsal travmaya rağmen, nükleer enerji nasıl oldu da gündelik hayatın bu denli içine girmeyi başardı?

En önemli faktör ABD’nin etkisi. ABD yönetimi, General Electric şirketi aracılığıyla bu teknolojinin Japonya’ya getirilmesine büyük destek verdi. Japonya’daki ilk nükleer enerji santralini kuran da General Electric’tir zaten. O dönemde, gazetelerde nükleer enerjinin barışçıl bir enerji olduğuna ilişkin yazılar yayınlandı. Atom bombası ne kadar kötü olursa olsun, bu teknolojinin barışçıl amaçlar için kullanıldığında sayısız yararları olduğu belirtildi. Yaygın halkla ilişkiler kampanyaları yapıldı ve sayısız etkinlikler düzenlendi.

Peki toplumsal bir tepki oluşmadı mı?

İnsanlar bu propogandaya inandı. Nükleer denemelerde olumsuz sonuçlar ortaya çıkmasına rağmen gazeteler bunları öne çıkartmadı, ne kadar **“barışçıl”** bir enerji olduğu yazıldı çoğunlukla. Tepki gösterenler de vardı; 70’lerde nükleer santraller ilk kurulurken solcular bu işe çok karşı çıktılar. Ancak ilerleyen dönemde nükleer santral politikasının kazandığı başarı sol siyasete de büyük darbe vurdu.

Gazete ve televizyonlarda, Japonya için bu enerji biçiminin ne kadar önemli olduğu, doğaya ve insana hiçbir zararı olmadığı sayısız kereler anlatıldı. İnsanların zaten bu konuda hiçbir bilgisi yoktu, hükümetin sözlerine, gazetelerde yazanlara inandılar. Varoşlarda ve kırsalda yaşayan insanlar da istihdam imkanları yüzünden bu gelişmeye olumlu yaklaştılar. Aslında burada bir ayırım da yapmak lazım; insanlar bu konuda ne kadar cahil olurlarsa olsunlar, nükleer enerjinin güvenli olduğuna inanmayı seçiyorlar. Edindikleri bilgiye göre değil, bu inanca göre hareket etmek onları rahatlatıyor. Geçtiğimiz yıllarda İbaraki’deki nükleer santralde bir sorun yaşandı ve iki işçi yaşamını yitirdi. Olaya neredeyse kimse tepki göstermedi. Nükleer santrallerin kurulumundan bu yana İbaraki’deki gibi pek çok sorunla karşılaşıldı ancak insanlar bu enerjinin güvenli olduğuna inanmayı seçmişti bir kere. Karşılığında aldıklarının da bu inancın oluşmasında etkili olduğunu düşünüyorum. Hükümetlere ek olarak, TEPCO ve diğer şirketler de nükleer santrallerin güvenli olduğu konusunda

diretiyorlar. Bizim kültürümüzün yarattığı bir ilüzyon bu. Japonya’da doğru şartlar sağlanır, şirketler, hükümet ve basın bir konuda gerekli baskıyı yaratırsa, **“ak”** olur **“kara”**. Halk da, **“yok yahu, bu aktır”** diyemez. Japon kültürü böyle; karar alma süreçlerindeki daha fazla enerji ve santrale ihtiyacımız olduğunu söylediklerinde halk doğrudan buna itiraz edemiyor. Çok kültürel bir sorun bu. Nükleer enerjinin açık seçik riskleri olmasına rağmen bu riskler hakkında hiç konuşulmuyor. Üstler ne derse o oluyor. Kazadan sonra da araştırmalar yapıldı, nükleer santrallerin olumsuz etkileri ortaya kondu ancak insanlar hala şirketlerin ve hükümetlerin söylediklerini kabul etmeyi seçiyorlar.

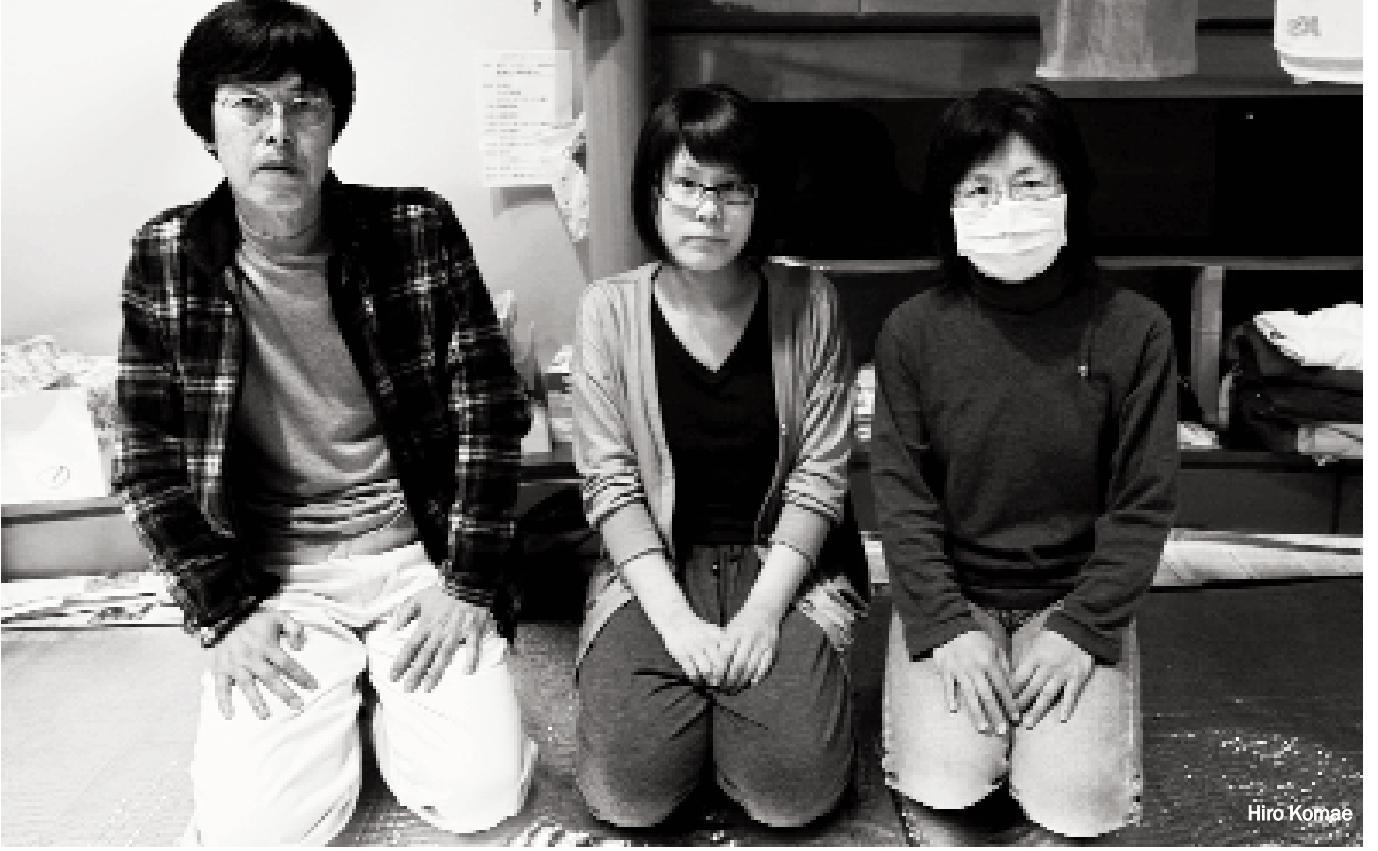
1986’daki Çernobil Faciası, o döneme dek yaşanan en kritik nükleer kazalardan biriydi. Tıpkı Hiroşimalılar’ın patlayan atom bombasının ardından, radyasyonun etkisinden biber şeklide kentte yaşamaya devam etmesi gibi, 1986’daki radyoaktif kirlenme sonrasındaki süreç de iyi yönetilemedi. Etkiler yeterince bilinmediği için gerekli önlemler alınmadı, hükümetler vatandaşlarını yanlış yönlendirdiler. Fukuşima’daki kazada ise hem radyoaktif gazlar salındı, hem de su ve toprak radyoaktif kirlenmeye maruz kaldı. Daha önce deneyimlenmemiş, kritik bir durum söz konusu, olası etkilerin boyutu hala kestirilemiyor. Bölge sakinleri kirlenme bölgesinde kalmanın riskli olduğunu düşünüyor mu?

Daha önce deneyimlenmemiş bir olay meydana geldiği için kimse isabetli bir yorum yapamıyor. Hükümet belli bir bölgeyi tahliye etti, ancak radyasyonun uzun dönemde ne etkiler yapacağı meçhul. Fukuşima eyaleti tam bir test bölgesi haline geldi, bir laboratuvar gibi oldu. Nazi kamplarında insanlar üzerinde yapılan deneylere benziyor; Fukuşima’daki insanların başına nelerin geleceğini ileride göreceğiz.

Fukuşimalılar dışında, Japon toplumunun kalanı olaya nasıl yaklaşıyor?

Japon toplumunun büyük çoğunluğu Tokyo gibi megakentlerde yaşıyor. Bu kentler de Fukuşima’ya oldukça uzak, radyasyondan doğrudan etkilenmiyorlar. Depremin ve tsunaminin Tokyo’ya en büyük etkisi, iki hafta boyunca yaşanan ufak enerji kesintileriydi. Tüm bu olaylar Japon metropollerine, yürüyen merdivenlerin çalışmaması, kentlerdeki ışıklandırmalarda kısıntıya gidilmesi biçiminde etki yaptı. Oralarda yaşayan halk, ölen binlerce insana, afet bölgelerindeki yaşam mücadelesine pek aldırış etmedi.

Kentlilerin bu konu hakkında konuşmaktan kaçınmaları benim de dikkatimi çekti. Ne zaman Fukuşima konusu açılrsa meseleyi geçiştirmeye çalışıyorlar, fikir belirtmekten kaçınıyorlar.

“Nükleer kaza zaten geçmişte kaldı, onu değiştiremeyiz. Hükümet ne derse doğrusu odur” gözüyle bakıp kendi hayatlarını yaşamaya devam ediyorlar. Toplumsal ve siyasal bir kayıtsızlık hali söz konusu. Bu Japonya'nın en önemli problemlerinden biri. Özellikle genç kesim meseleye çok ilgisiz.

Şirketler ve basın bu işte birlikte

Tomioka bölgesinden tahliye edilmiş biri, eskiden nükleer santralin faydasına ve güvenli oluşuna çok inandığını, şimdi ise inandığı her şeyin allak bullak olduğunu ifade etti. Tomioka gibi bölgeler için nükleer santral gerçekten de çok faydalıydı. Her sene üç ay süren kontrol ve bakım dönemlerinde kasabalar geçici işçilerle dolup taşıyordu. Bölge ekonomisi bu dönemlerde önemli kazanç elde ediyordu. Santralin güvenilirliğine olan inanç ise dudak uçuklatacak cinsten. Aynı kişinin anlattığına göre, bölgede yapılan güvenlik ve afet eğitimlerinde yetkililer, **“büyük bir deprem veya felaket halinde nükleer santrale kaçın”** şeklinde uyarılmışlar insanları. Yöre insanının Fukushima Nükleer Santrali'ne sarsılmaz bir güveni varmış yani.

Bölge sakinlerinin nükleer enerjiyi bu denli benimsemesini ve güvenmesini sağlayan şey neydi?

Nükleere duyulan bu yüksek itimat, devletin ve TEPCO'nun büyük paralar harcayarak gerçekleştirdiği halkla ilişkiler kampanyalarının bir sonucudur. Bu kampanyalara büyük paralar ve insan gücü ayıran TEPCO, yıllar boyu **“nükleer çok güvenlidir, çevre dostudur”** diye tanıtımlar yaptı. Elbette bu işten en kazançlı çıkanlardan biri de ulusal basın oldu. Bu kampanyalardan en karlı çıkan, TEPCO'dan doğrudan para alan basındı. Felaketten önce çok nadir de olsa nükleer enerjinin

tehlikesiyle ilgili yazılar çıktığı oluyordu, ancak bu eleştiriler parmakla gösterilecek kadar azdı.

Japon basınının mülkiyet yapısı nasıl? Tekeller, büyük holdingler ve şirketler Japon ekonomisinin kalanında olduğu gibi bu sektörde de faaliyet gösteriyorlar mı?

Japonya'daki medya grupları genellikle bir gazete ve televizyondan oluşur. Yani pek çok gazete ve televizyona aynı anda sahip olan tekellerin veya medya kartellerinin varlığından söz edemeyiz.

Japonya'nın önde gelen gazetelerinin günlük tirajları milyonlarla ifade ediliyor. Öyle ki, ülkenin en çok satan gazetesinin günde 11 milyonluk bir tiraja ulaştığı belirtiliyor. Bu satış rakamları da göz önünde bulundurulduğunda, gazetelerin reklam veren şirketlerle ilişkileri nasıl?

Reklamlar Japon basını için çok önemli bir gelir kaynağı. Gelirlerin yarısından fazlası bu yolla ediniliyor. TEPCO da gazetelerin en önemli müşterilerinden biri. Gazetelerin reklam verenleri aynı olduğu için içerikleri de zaman içerisinde birbirlerine yakınsıyor. İnsanların hayatları ve görüşleri değil, hükümetin görüş ve istekleri öne çıkıyor.

Ana gelir kaynağı reklam olan basın organlarını bir kenara koyalım. Kendi satışlarıyla varlığını sürdürebilen yayın organları için ahlaki bir seçim söz konusu; ya reklam verenlerle ters düşmeyen yayınlar yapıp geniş reklam gelirleriyle büyümelerini sürdürecekler, ya da satış gelirlerine güvenmeyi seçip tarafsız ve eleştirel içerik üretmeye devam edecekler. Japon gazeteleri bu dengeyi nasıl sağlıyorlar?

Meseleyi nükleer enerji bağlamında değerlendirelim. Kimi küçük gazetelerde nükleere ilişkin eleştirilerin yayınlandığı oluyorsa da bu görüşlere genellikle anaakım medyada yer verilmiyor. Bunun sebeplerinden biri enerji şirketlerinin gazetelerle olan ticari ilişkisi. Gazeteler, olayları şirketlerin ve hükümetin gördüğü gibi aktarmakta beis görmüyorlar. Nükleere ilişkin haberlerin kaynağı genellikle hükümet. Gazeteciler, gelişmeler hakkında hükümet yetkililerinden bilgi ediniyorlar ve çoğunlukla da bu açıklamalarla yetiniyorlar. Haberlerde yayın grubunun görüşüne, tarihsel süreçlerin analizine ve yerel halkın görüşlerine pek yer verilmiyor. Basın, olayların olup bittiği yerlere gitmeyi pek tercih etmiyor; Ekonomi Bakanlığı'na gidip oradan aldıkları bilgilerle yetiniyorlar. Hükümet de olayları kendi işine geldiği gibi aktarıyor elbette.

“Nükleer enerji uyuşturucu gibi”

Olayın üzerinden 1 yıldan fazla zaman geçti. Nükleer santraller bakıma alınarak kapatıldı. Ancak bu geçici bir önlem gibi gözüküyor. Ülkenin gelecekteki enerji politikası nasıl şekillenecek?

Olaydan önce neredeyse kimse nükleer enerjinin kötü olduğunu düşünmüyordu. Santrallerin hayatlarına nasıl etkiler yapabileceğini bilmiyorlardı. Olaydan sonra tehlike açığa çıktı, kamuoyu da bunu anladı. Şimdi pek çok kişi bu tip bir enerji kaynağına ihtiyaç olmadığını ifade etmeye başladı. Nükleer enerji yerine daha temiz bir enerji kaynağına yönelme fikri kamuoyunda da tartışılmaya başlandı.

Alternatif ne?

Şimdilik akıllı şebeke (Smart grid) gibi alternatif enerji çözümleri öne çıkıyor. Nükleer santraller çok büyük ve merkezileşmiş bir enerji üretim biçimini oluşturuyorlar. Yerel bölgelere nükleer santral kurulduğu zaman, bu bölgede endüstri kentleri için enerji üretiliyor ve karşılığında alınan parayla da enerji üretiminin riskleri üstlenilmiş oluyor. Bu yapısal problem, olaylara çok iktisadi bir bakış açısının ürünü. İnsanlar bu yapının merkezileşmişlikten arındırılmasını istiyorlar. TEPCO'nun tek egemen olduğu bir pazar yapısı yerine, daha çok firmanın faaliyet göstereceği, yerleşmiş bir enerji piyasası bu yönde atılacak olumlu bir adım. Elbette, bu çok iyimser bir yaklaşım. Hükümet ve basın böyle bir programı desteklemiyor. 10 milyon satan Yomiun Shimbun gazetesini nükleer enerjinin tekrar kullanılması yönünde propoganda yapıyor. Ülkenin en büyük televizyon ağı NHK da ağıktan destek vermese de nükleer enerjiye karşı çıkmıyor.

Nükleer enerjinin terk edilerek başka bir enerji teknolojisine geçilmesi, orta vadede Japon gayri safi hasılasında önemli bir düşüş yaratacak. Bu düşüş çok büyük ihtimalle enflasyon ve işsizliği de beraberinde getirecek. Anaakım medyanın da sıklıkla bunları dile getirdiğine eminim. Anti-nükleer hareketin bu gibi argümanlara verdiği yanıtlar neler?

Çok zor bir soru. Böyle bir dönüşüm, toplumun baştan aşağı yeniden biçimlenmesi anlamına gelecek, çok dramatik bir değişimden söz ediyoruz. Niçin hükümet ve gazeteler nükleer santrallerin yeniden çalıştırılmasını savunuyor biliyor musunuz? Çünkü nükleer santral kendi başına yerelde istihdam yaratıyor. Halkın bir kısmının nükleere destek vermesinin sebebi de bu.

Büyük şehirlerin periferden gelecek enerjiye ihtiyaç var. Yerel bölgelerin ise yaşamları ve emekleri dışında satacak hiçbir şeyleri yok. Bu da kapitalizmin en yapısal problemlerinden biri.

Çözmesi çok zor bir konu. Nükleer enerji yapılması karşılığında hükümetten sübvansiyonlar ediniyor. Bu paralar ise nükleer santrallerin kurulu olduğu alanlara yatırım olarak dönmüyor, bölge insanların hayat kalitesinin artırılmasında kullanılmıyor. 70'li yıllarda **Kakuei Tanaka**'nın Başbakan olarak görev yaptığı hükümet, Elektrik Güç Kanunu diye bir yasa çıkarttı. Enerji şirketlerine verilen devlet desteği bu kanuna göre düzenlendi. Hala geçerli olan kanunun işleyişini şöyle anlatayım: TEPCO bir yere nükleer santral yapmaya karar verdiğinde gerekli prosedürü tamamıyor ve santral inşaatının başlamasıyla devletten yüklü bir maddi yardım alıyor. Santralin faaliyette olduğu yıllar boyunca devlet desteği sürüyor, ancak ödenen meblağ gitgide azalıyor. Aradan 10 veya 20 yıl geçtiğinde nükleer santral yenileniyor ve devlet bu işlem için yeniden sübvansiyon ödüyor, yani döngü yeniden başlamış oluyor. Uyuşturucu gibi. Ülkedeki nükleer santrallerin yaygınlığı da bu yüzden. Başka bir enerjiye yatırım yapmaya ihtiyaç bile duymuyorlar.

Halihazırda nükleer santral olmayan bölgelere santral kurmak zor ancak varolan tesislerin yenilenmesi ve genişletilmesi çok kolay. Küçük bir kent veya kasaba, nükleer santralin kurulmasını bir kere kabul ettiği zaman ilk santrali ek reaktörler izliyor. Kurtulamıyorsunuz yani. Yaşamları da gitgide nükleer santrale bağımlı hale geliyor ve sonraki aşamalara müdahale edemez hale geliyorlar. Fukuşima zaten eski bir santraldi, reaktörlerdeki patlama da bir anlamda TEPCO'nun işine geldi. Eğer bölgedeki radyoaktif kirlenme kritik boyutlara ulaşmasaydı hemen yenisini inşa edecekti.

Aktardığınız tabloya bakılırsa, iktidardaki Japonya'nın Demokratik Partisi'nin (DPJ) nükleer enerji konusunda kendine ait bir fikri, politikası olması pek mümkün değilmiş gibi gözüküyor. TEPCO ve diğer enerji şirketlerinin hükümete, bürokrasiye, diğer büyük holdinglere ve basına kadar uzandığı anlaşılıyor. İktidarı devreden Liberal Demokrat Parti (LDP) sermaye sınıfıyla tam bir uzlaşa halinde, kendi hükümetleri döneminde de nükleer enerjiyi destekliyorlardı.

Nükleer enerji programından vazgeçmek demek, Japon toplumunun yüksek yaşam standartlarından feragat edip daha

düşük şartlarda yaşamayı kabul etmesi demek. Şimdikinden çok daha az tüketmeliler. Ancak bu dönüşüm Japonya'nın dünyadaki konumunu da değiştirecek; Japonya bir ekonomik süpergüç olarak kalmak istiyor, bunun için de tüketmeye devam etmesi şart. Siyasal aktörlerin mevcut durumu da düşünülürken, bu dönüşümü gerçekleştirmeye aday bir siyasi oluşum var mı?

Böyle bir siyasal güç ne yazık ki mevcut değil. Günümüz sisteminde LDP ve DPJ dışında güçlü bir alternatif oluşum yok. Tıpkı ABD'deki gibi, başat iki partinin siyasal ekonomik yönelimleri birbirine çok benziyor. Nükleer enerji Japon kalkınmasında tarihsel olarak çok önemliydi. Şu anda çalışan nükleer enerji santrali yok ama işte bakın, etrafımızda hala elektirik var. Bu nasıl oluyor? Hükümet **"Nükleer santraller olmadan yeterli enerjiye sahip olamayız"** diyor, bu belki de doğru değildir. **"Yeterli"** kavramı nerede başlıyor, nerede bitiyor?

Nükleerden bir anda vaz geçmek belki gerçekçi bir çözüm değil. Ancak yaşam tarzımızı değiştirmek, yeni ve temiz bir enerji kaynağı bulmak istiyorsak bu konuda faaliyet gösteren sektörlerle yatırım yapmalı ve sabırlı olmalıyız. Fakat kimsede bekleyecek sabır yok; mal ve hizmet tüketiminin yanı sıra, enerji tüketimi de Japon hayat biçiminin merkezine oturmuş durumda. Bu dönüşüm, ancak nükleer santrallerin kullanımından yavaşça, düşük oranlarda vazgeçerek gerçekleştirilebilir. Bu o kadar da zor olmamalı. Nükleerden vazgeçersek kırsal kesimde önemli bir işsizlik olacak. Ancak söylediğim gibi, uyuşturucu gibi, tüketmek için üretime dayalı bir istihdam sistemi var. Bu yüzden başka bir yola, farklı düşünen bir endüstri kurmaya ihtiyacımız var. Devlet ise böyle düşünüyor. TEPCO da aksi yönde bastırıyor. Yalnızca TEPCO'nun, taşeron işçilerin hariç tutulduğunda, 30 bin çalışanı var. Bu büyük skandala rağmen iflas etmiyor. Zira iflasın etkisinin çok sancılı olacağını bilen devlet TEPCO'ya arka çıkıyor. Kapitalizm çok komik bir şey. Kağıt üstünde, kapitalist düzende geriye yapılacak bir şey kalmamışsa, bir iktisadi teşekkül iflasını açıklar. Devlet ise gidip TEPCO'yu destekliyor, tıpkı ABD'de emlak krizi gibi. Serbest piyasa söylemlerine ne oldu?

"Niye Türkiye Japonya'ya bu kadar güveniyor?"

Hükümetin felaketten sonraki karnesini nasıl buluyorsunuz?

Hükümet bölgeden ayrılan insanları yanlış yerlere tahliye ettiği gibi, kamuoyuyla bilgi paylaşımında bulunmadı. Hala ortalıkta dolaşan pek çok hikaye var. Bir anektod aktarayım; tsunami ve santraldeki patlamanın ardından Fukuşimalılar nükleer tehditten tamamen habersizken, sokakta gaz maskeleriyle dolaşan polisleri görmüşler. Sonrasındaysa radyasyon kıyafetleri içinde TEPCO yetkilileri çıkagelmiş. Bütün bunlar olurken kentteki itfaiye birimleri ise hiçbir önlem ol-

madan çalışmalarını sürdürüyormuş, halkın da radyoaktif sızıntıdan haberi yokmuş. Hükümetin belli ki durumdan haberi varmış ancak bölge halkını gelişmelerden haberdar etmeyi gerekli görmemiş.

Fukuşimalılar hükümetin bu tavrına nasıl bir açıklama getiriyorlar?

Bir yanıt bulamıyorlar. **"Niye bize söylemediler"** diyorlar. Bilgilerin gizlenmesine çok kızıyorlar. Hükümet, yerel halkta panik yaşanmaması için durumun gizlendiğini iddia ediyor ama asıl sebep krize hazırlıksız yakalanmaları.

Bilgilerin gizlenmesinde Japonya'nın nükleer enerji ihracatçısı konumunun rolü olabilir mi?

Böyle bir hassasiyetleri olmuş olabilir, ancak Japon yetkililer bu kazanın dünyada Japon teknolojisine duyulan güveni azaltmayacağını düşünüyor. Zaten felaketin sebebini de santralin eskiliğine bağladılar. **"Yenisi olsa böyle olmazdı"** gibisinden açıklamalar yapıldı. Şimdiki Başbakan **Yoşihiko Noda**'dan önce görev yapan **Naoto Kan** nükleer enerjiye karşı daha mesafeliydi. Şizuoka'daki santralin faaliyetlerini durdurduktan sonra çok tepki topladı ve en sonunda koltuğunu Noda'ya devretmek zorunda kaldı. Naoto Kan, tsunami ve nükleer felakete karşın görevinde kalabilirdi ama bu strateji değişikliğinde ısrar etmesi ve TEPCO'yla ters düşmesi sonunu hazırladı. Noda'nın göreve gelmesiyle birlikte nükleer yanlısı baskı arttı.

Japonya'daki nükleer felaketin Türkiye tarafından yakından takip edilmesinin bir sebebi de, yakın gelecekte Türkiye'de inşa edilmesi planlanan nükleer santraller. Görevdeki hükümet nükleer enerjinin yaygın biçimde kullanıma sokulması taraftarı. Türkiye'ye nükleer santral ihraç etmek isteyen ülkelerden biri de Japonya. Fukuşima'yla birlikte nükleer enerji büyük bir toplumsal mesele haline gelmişken, Japonya'nın dünyaya, özellikle de üçüncü dünyaya nükleer enerji ihraç eden çelişik konumu kamuoyu tepkisine yol açmıyor mu?

Görevdeyken Naoto Kan, **"bundan böyle Japonya nükleer santral inşa etmeyecek"** gibisinden bir açıklama yaptı. Ancak şirketler bu görüşe katılmadıklarını belirtti, TEPCO bastırdı. Bunun üzerine Başbakan geri adım attı, dünyaya nükleer enerji satmaya devam edebileceklerini söyledi. Bu tartışmaların kamuoyunda geniş yankı bulduğunu ise söyleyemeyiz. Bana asıl garip gelen, Türkiye'nin kazaya rağmen Japon şirketlerine bu kadar güvenmesi. Niye Türkiye Japonya'ya bu kadar güveniyor? Japon yetkililer kazanın sebebini **"eski teknoloji"** olarak açıklıyor. Oysa zamanında Çernobil'deki de, Fukuşima'daki de yeniydi. Zamanla hepsi eskiyor! Türkiye'nin bu tutumu gerçekten çok garip. Eninde sonunda elinizde köhne, saatli bomba gibi nükleer santraller kalacak!

Büyümemek veya Ölmek mi?

John Bellamy Foster

Çeviren: Hade Türkmen

Monthly Review dergisinin editörlerinden, Marksizm ve ekoloji üzerine bir çok kitabın yazarı olan Oregon Üniversitesi Sosyoloji Bölümü profesörü John Bellamy Foster “büyümeme” (degrowth), iklim krizi ve kapitalizm üzerine bir tartışma açıyor. Bu sayıda Ted Benton’ın Bellamy Foster’ın bu yazısına cevaben *Red Pepper* dergisinde yayınladığı makaleyi de bulabilirsiniz. İyi okumalar...

2009 yılında yayınladığı “Torunlarımızın Fırtınaları” (*Storms of My Grandchildren*) isimli kitabının açılış paragrafında, başı çeken ABD’li iklimbilimci ve küresel ısınma konusunda dünyanın önde gelen bilimsel otoritelerinden olan James Hansen şöyle diyordu: “Mavi gezegen, yaradılış, medeniyetlerin geliştiği dünya, bildiğimiz iklim özellikleri ve değişmez kıyı sathları olan dünya büyük bir felaketin eşiğinde... Ürkütücü sonuç dünya üzerindeki tüm fosil yakıtların kullanılmaya devam etmesinin sadece gezegendeki insan dışındaki milyonlarca türü değil aynı zamanda bizzat insanlığın da hayatta kalmasını tehdit ediyor olması – ve zaman bizim düşündüğümüzden çok daha kısa.”

Fakat Hansen bu açıklamayı yaparken şu anda gezegeni tehdit eden küresel çevre krizinin sadece bir parçasından bahsediyordu: yani, iklim değişikliğinden. Yakın zamanda önde gelen biliminsanları (Hansen da dahil) gezegenin güvenli işleme için gerekli dokuz gezegensel sınır önerdiler. Bunlardan üç tanesinin (iklim değişikliği, biyoçeşitlilik ve nitrojen döngüsü) üstü şimdiden çizildi; tatlı su kullanımı ve okyanus asidifikasyonu gibi diğerleri ise gezegensel yarımalar olarak ortaya çıkıyor. Ekolojik terminoloji ile söyleyecek olursak, ekonomi öyle bir ölçek ve araçsalcılıkla büyüyor ki hem gezegenin sınırlarını aşıyor hem de gezegenin bio-jeo-kimyasal döngülerini paramparça ediyor.

Roma Kulübünün “büyümenin sınırları” mevzuunu tartışmaya açmasının üzerinden neredeyse 40 yıl geçtikten sonra, modern toplumun ekonomik büyüme idolü tekrar zorlu bir meydan okuma ile yüzleşiyor. Özellikle Serge Latouche’nin çalışmaları ile özdeşleşen “Büyümeme Ekonomisi” (*degrowth*) olarak bilinen hareket, 2008 yılında Paris’teki tarihi “ekolojik sürdürülebilirlik ve sosyal adalet için ekonomik büyümemek/küçülme” konferansı¹ ile Avrupa’nın en önemli entelektüel hareketlerinden biri olarak ortaya çıktı ve o zamandan beri Barselona’da 2010 yılında yapılan konferan-

sın sonucu olan “Büyümeme Deklarasyonu”nda² somutlaştığı gibi radikal yeşil düşüncenin yeniden doğuşunu etkilemeye devam ediyor.

Bir kavram olarak büyümemenin (Fransızca’da *décroissance*, İngilizcede *degrowth*) geçtiğimiz 3 senede ironik bir şekilde bu kadar hızlı büyümesi kendini yeniden gösteren ekonomik kriz ve 1930’lardan beri görülmemiş ölçekteki ekonomik durgunlukla aynı zamana rastladı. Bu nedenle büyümemek kavramı bizi büyümemenin kapitalist *büyü-yada-öl* toplumunda uygulanabilir olup olmadığı – ve uygulanamazsa yeni bir topluma geçiş konusunda ne söylediği sorularını sormaya zorluyor.

Avrupa Büyümeme hareketinin web sayfasına (www.degrowth.eu) göre “Büyümeme GSYİH’de azalma anlamına gelecek ekonomik sistemin hacminin gönüllü olarak azaltılması fikrini taşıyor.” “Gönüllü” burada, ABD’deki gibi bireylerin (genellikle varlıklı kişilerin) basitçe çok-tüketen piyasa modeline dahil olmamayı seçtikleri “gönüllü basitlik” (*voluntary simplicity*) anlayışı gibi bireysel ve planlanmamış olmasa da Avrupa anlayışı çerçevesinde de gönüllü çözümlere vurguyu işaret ediyor. Lotuche’ye göre büyümemek kavramı büyük bir toplumsal değişim anlamı taşıyor: modern ekonominin ana unsuru olan büyümede tam tersi yönde radikal bir kayma (daralma, vites küçültme).

Yanlış Vaat

Bu hareketin önemli varsayımlarından biri gezegensel ekolojik aciliyet karşısında yeşil teknoloji vaatlerinin yanlış olduğunun kanıtlandığıdır. Bu, enerji ve kaynak kullanımındaki büyük verimliliğin korumaya değil ama daha büyük ekonomik büyümeye neden olduğunu ve bu yüzden de çevre üzerinde daha çok baskı yarattığını savunan “Jevons Paradoksu”na dayandırılabilir.³

Kaçınılmaz sonuç – sadece Avrupa büyümemek projesi ile doğrudan bağlantılı olanlarla kısıtlı olmayan geniş bir ekonomi-politik ve çevre düşünürünü biraraya getiren – endüstri devriminden beri işleyen ekonomik eğilimlerde güçlü değişikliklere ihtiyaç olduğu fikri. ABD’li Marksist ekonomist Paul Sweezy’nin 20 yıldan fazla zaman önce ortaya koyduğu gibi: Üzerine yüklenen [ekonominin ve nüfusun yarattığı] külfeti

1-Bu konferansın çıktılarına <http://www.barcelona.degrowth.org/Paris-2008-Declaration.56.0.html> adresinden erişilebilir (ç.n.).

2-Bu deklarasyona <http://www.barcelona.degrowth.org/Barcelona-2010-Declaration.119.0.html> adresinden erişilebilir (ç.n.).

3- Jevons Paradoksu 1865’te İngiliz ekonomist W. Stanley Jevons tarafından ortaya atılan ve ilk olarak kömürle çalışan fabrika ve makinelerin verimlilikleri arttıkça kömür üretiminin söylenildiğinin aksine azalmayacağı, daha verimli çalışan fabrikalar ve makinelerle daha çok üretim yapılacağı için artacağını belirten savdır (ç.n.).

çekmesi için doğanın kapasitesini arttırma yolu olamayacağına göre, bu ayarlamaların, denklemin tamamen ters tarafından gelmesi gerekir. Ve dengesizlik şimdiden tehlikeli boyutlara ulaştığından, bu ayrıca başarı için gerekli olanın son birkaç yüzyılın belirleyici eğilimlerinde sadece bir yavaşlama değil tersine dönülmesi gerektiğini getirir.

Zengin ülkelerin çoktan ekolojik hedefleri aştıkları düşünülürse, Sweezy'nin belirttiği gibi ekonomi tarafından çevre üzerine konulmuş taleplerde tersine dönüşten başka bir alternatifin olmadığı daha da açık bir hale geliyor. Bu, uzun zamandır istikrarlı devlet ekonomisine ihtiyaç olduğunda direten ekolojik iktisatçı Herman Daly'nin argümanı ile de örtüşmekte. Daly görüşünü John Stuart Mill'in Ekonomi-Politik İktisadi Genişlemenin İstikrara Kavuşması halinde (klasik iktisatçıların bekledikleri gibi) toplumun ekonomik hedeflerinin sırf niceliksel büyümeden varlığın niteliksel özelliklerine doğru kayabileceğini iddia ettiği ünlü "durgun-vaziyet" (*steady-state*) tartışmasına dayandırır.

Mill'den bir yüzyıl sonra, ilk defa 1944 yılında basılan İnsanın Durumu (*Condition of Man*) adlı kitabında Lewis Mumford, Mill'in anlayışındaki durgun vaziyetin sadece ekolojik bir gereklilik olmadığını, ayrıca bunun tüm topluma hanehalkı standartları uygulayan ve kazançları ihtiyaca göre dağıtan ... temel komünizm kavramı (Marx'a dayanan bir görüş) ile birleştirilmesi gerektiğini söyledi.

Aşırı gelişmiş ekonomilerin iktisadi büyümelerine bir son getirme ve hatta bu ekonomileri küçültme ihtiyacına dair bugünkü kabulün teorik olarak kökleri, Nicholas Georgescu-Roegen'in modern ekolojik ekonominin temellerini oluşturan "Entropi Kanunu ve Ekonomik Süreç" (*The Entropy Law and the Economic Process*) adlı eseri olarak görülüyor.

Büyümeme, savunucuları tarafından da sabit bir çözüm olarak görülmekten ziyade sürekli bir durgun-vaziyet sağlayacak seviyede çıktı üretmek ekonominin boyutlarını küçültme hedefi olarak benimseniyor. Bu, zengin ekonomilerde negatif yatırıma (yani sadece net yatırım durdurulması değil aynı zamanda tüm aşınmış sermaye stoğunun da değiştirilmemesi) kadar gidebilecek bir işleyişle bugünkü seviyenin üçte biri kadar küçülme anlamına gelebilir.

Durgun-vaziyet ekonomisi ise farklı olarak ikame yatırımlarını devam ettirebilir fakat yeni net yatırımları durdurabilir. Daly'nin tanımladığı gibi "durgun-vaziyet ekonomisi yeterli düzeyde düşük oranda girdi sağlanması ile – yani minimum gerçekleşecek madde ve enerji akışı ile – ihtiyaç duyulanın yeterli düzeyde sağlandığı, sabit bir insan ve malzeme stoğuna sahip ekonomidir."

Çelişkilerle Kuşatılmış

Bunların hiçbirinin bugünkü kapitalist ekonominin varlığında yer bulmasının kolay olmadığını söylemeye gerek yok. Daha özel olarak belirtmek gerekirse, Avrupa büyümeme projesinin örnek aldığı Latouche'nin çalışmaları büyümeme kavramının kendisinden kaynaklanmayan ama kapitalizm sorusunun üzerini kapatmaya çalıştığı için çelişkilerle kuşanmış durumda. Bu durum, 2006 yılında yayınladığı "Vites Küçültmüş Gezegen" makalesinde⁴ görülebilir:

"Aşırı soldaki bazılarının göre, bizi daha iyi bir topluma doğru ilerlemede güçsüz kılan ve dar bir çevreye sıkıştıran esas problemin kapitalizm olması. Ekonomik çelişkiler kapitalizmle uyumlu mu? Bu anahtar bir soru, ama eğer gerçek engeller anlaşılacak isteniyorsa, cevabın dogmaya bağlı olmadan verilmesi önemlidir."

[...]

"Eko-uyumlu kapitalizm teoride mümkün olabilir ama pratikte gerçekçi değildir. Kapitalizm ekolojik ayak izimizi azaltmak için çokça düzenlemeye ihtiyaç duyacaktır. Büyük çokuluslu şirketlerin baskın olduğu piyasa sistemi doğru dürüst bir eko-kapitalizmi kendi akordunda hiçbir zaman ayarlamayacaktır."

[...]

"Sosyal-demokrat dönemin Keynesci-Fordist düzenlemelerinde olduğu gibi güce güçle karşılık veren mekanizmalar akla yatan ve istenilendir. Fakat sınıf mücadelesi işlemez görülmektedir. Sorun şu: Sermaye kazandı."

[...]

"Ekonomik küçülme üzerine kurulu bir toplum kapitalizmde varolamaz. Ama kapitalizm uzun ve karmaşık bir tarih için aldatici şekilde basit bir kelime. Kapitalistlerden kurtulmak ve ücretli emeği, tedavüldeki parayı ve üretim araçlarındaki özel mülkiyeti yasaklamak toplumu süratle kaosa sürükleyecektir. Büyük ölçeklerde terörizme yol açacaktır... Kalkınma, ekonomizm (ekonomik sebeplerin ve faktörlerin önceliğine inanma) ve ekonomik büyümeden çıkmak için başka bir yol bulmamız gerekiyor: ekonomi tarafından kontrol altına alınmış (para, piyasa, hatta ücretler) toplumsal kurumları terk etme anlamına gelmeyen, fakat onları başka prensipler altında yeniden şekillendiren bir sistem."

4-Latouche, S. (2006) The Globe Downshifted, *Lé Monde Diplomatique* İngilizce Baskısı, Ocak 2006, <http://mondediplo.com/2006/01/13degrowth> (Erişim tarihi: 02.06.2012)

Dogmatik olmayan ve pragmatik olduğu görülen bu yaklaşımda, Latouche büyümeme projesi ve kapitalizmin sosyalist eleştirisi arasında şu yollarla bir ayırım yapmaya çalışıyor: (1) en azından teoride “eko-uyumlu (yeşil, ç.n.) kapitalizm mümkündür” diyor; (2) sosyal demokrasi ile ilişkilendirerek Keynesci ve sözüm ona Fordizm’in düzenlemeci yaklaşımları – eğer hala mümkünse – kapitalizmi ehilleştirebilir, onu ekokapitalizmin doğru yoluna çekebilir önerisinde bulunuyor; ve (3) büyümemenin sermaye-ücretli emek diyalektiğini kırmayı ya da üretim araçları üzerindeki özel mülkiyete müdahale etmeyi amaçlamadığı konusunda ısrar ediyor. Latouche diğer yazılarında büyümeme projesini, devam eden kıymetlendirme (yani kapitalist değer ilişkilerinin artışı) ile uyumlu ve mutlak eşitliğe yaklaşan her şeyi ulaşılmazın ötesinde gördüğünü açıkça ortaya koyuyor.

Latouche’un çevresel problemler ile ilgili açıkça savunduğu, prensipleri [refah ekonomisinin] 20. yy’nin başlarında liberal iktisatçı Arthur Cecil Pigou tarafından çizilmiş reformist ölçütlerin adaptasyonu [ve] kapitalist iktisadın çevresel dışsallıkları içselleştirilmesi ile bir devrim getireceğidir. İronik olarak bu duruş neoklasik çevre ekonomistlerinin duruşu ile aynı iken – ekolojik iktisat tarafından desteklenen, çevresel maliyetlerin günümüz kapitalist ekonomisi içinde basitçe eritileceği fikrine sert bir şekilde saldıran daha radikal eleştirilerden ayrılmaktadır.

Sınıf Etkisi

Yunan filozof Takis Fotopoulos’un kritik bir şekilde gözlemlediği gibi mevcut büyümeme projesinde “ekolojik krizin kendisi; krizin sınıflar üzerindeki farklılaşmış etkilerine, yani ekolojik krizin ekonomik ve sosyal faturasının – Bangladeş’te ya da New Orleans’ta – yaşamları ve yaşam alanları zarar gören alt toplumsal gruplar tarafından ödendiği, seçkinler ile orta sınıf tarafından daha az omuzlandığı gerçeğine neredeyse hiç vurgu yapmadan doğanın değersizleştirilmesi sonucunda *insanlığın* karşılaştığı bir problem olarak belirtiliyor.”

Kapitalist birikim sürecinin somut gerçekliğinden ziyade ekonomik büyümeyi soyut bir terim olarak hedefine koyan büyümeme teorisi –Latouche ve diğerleri tarafından oluşturulmuş etkili şekliyle– 1930’lardan beri bu kadar büyük işsizlik seviyesi ve ekonomik tahribat üretmiş bugünün ekonomik krizinin/durgunluğunun karşısında durmayı doğal olarak zor buluyor.

Latouche’un kendisi 2003 yılında “büyümemeyen büyüme ekonomisi kadar kötü bir şey yoktur” diye yazdı. Fakat derin bir yapısal krize yakalanmış bir kapitalist ekonomi karşısında Avrupalı büyümeme savunucularının söyleyebileceği pek az şey var. 2010’da Mart ayında Barselona konferansı sonrası yayınlanan “Büyümeme Deklarasyonu” basitçe şunu söyledi: “Ekonomik büyümeyi destekleyen sözde anti-kriz tedbirleri

eşitsizlikleri ve çevresel koşulları uzun vadede daha da kötüleştirecek”. Ne büyümeyi desteklemeyi, ne de kapitalizmin kurumlarını kırmayı isteyen –aslında ne de şu andaki en büyük ihtiyacı iş olan işçilerle kendilerini aynı hatta koymayan– önde gelen büyümeme/küçülme teorisyenleri Büyük Buhran’dan beri yaşanan en büyük kriz karşısında şaşkırtıcı şekilde sessizler.

Elbette, 2008-2009 yıllarındaki Büyük Durgunluk esnasındaki “varolan ekonomik küçülme” ve ortaya çıkan “sürdürülebilir küçülme”ye geçiş ihtiyacı ile yüzleşince, büyümeme sloganını yakın zamanda benimsemiş önemli ekolojik iktisatçı Joan Martinez-Alier geçici “bir kısa dönem yeşil Keynesçilik ya da Yeşil bir Yeni Düzen” önerdi.⁵ Belirttiği hedef yeşil teknolojiye ve alt yatırıma yapılacak devlet yatırımları ile ekonomik büyümeyi desteklemek ve yükselen işsizliği içermekti.

Bu görüş, böylesi bir yeşil Keynesçilik ‘sürekli bir ekonomik büyümenin doktrini haline gelmediği’ sürece büyümeme projesi ile uyumlu görüldü. Ancak emekçilerin böyle bir büyük teknolojik stratejiye (büyüme analistlerinin genellikle reddettiği enerji verimliliği fikrine dayanan) nasıl uyum sağlayacakları belirsiz kaldı.

Aslında büyüme teorisyenleri işsizlik problemi ile doğrudan ilgilenmekten ziyade –daha sürdürülebilir bir toplum ile uyumlu şekilde insanlara gerçek kullanım değerini yaratmayı hedefleyen işler verecek daha radikal bir program doğrultusunda– kısa çalışma saatlerini ve ‘iş sahibi olmak gerçeği ile ücret alma hakkını’ birbirinden ayırmayı (evrensel bir temel gelirin desteklenmesi ile) vurgulamayı tercih ediyorlar. Bu tip değişikliklerin ekonomik sistemin daralmasını ve aynı zamanda ailelerin gelirini garantilemesi öngörülmüyor, bu süre içinde de kapitalist birikimin ve piyasanın altındaki yapı dokunulmadan korunuyor.

Ancak, daha eleştirel bir yerden baktığımız zaman, daha kısa çalışma saatleri ve temel vatandaşlık gelirinin garantisini postkapitalist (yani sosyalist) topluma geçişin birleşenlerinden başka bir şey olmadığından önerilen ölçekte uygulanabilirliğini görmek zor. Marx’ın dediği gibi, sermayenin asıl kuralı: “Biriktir Biriktir Biriktir! İsa da bu Musa da!” şeklinde.

Kapitalizmin emek-değer teorisinin temellerini oluşturan kurumları yıkmak veya emeğin sömürüsünü güçlendiren meselelerin altındaki yapıyı sorgulamak (her ikisi de iş saatlerindeki keskin azalma ve yeterli temel gelirin garantilenmesi ile tehlikeye girer) sistem değişimine dair en büyük meseleye girişmek demektir – yani önde gelen büyümeme teorisyenlerinin şu anda ilgilenmeye isteksiz oldukları konuyu. Daha da ötesi, yeni bir toplumun oluşmasına dair anlamlı bir yaklaşım sadece gelir ve boş vakit değil ayrıca insan ihtiyacı olarak yararlı, yaratıcı ve yabancılaştırmayan işi de sağlamalıdır.

5–Burada Bellamy Foster 1933-1936 arası Büyük Buhran’dan çıkmak için ABD’de uygulanan Keynesçi “Yeni Düzen” programına atıfta bulunuyor. Halihazırda Rio+20’nin gündeminde de ekonomik krizden çıkılması ve ekolojik krizin hafifletilmesi için bu planın “yeşilleştirilmiş” bir versiyonu bulunuyor (ç.n.).

Büyümeme ve Küresel Güney

Daha da problemlili olan ise günümüzde pek çok büyümeme teorisinin küresel Güney'e karşı olan tavrıdır. Latouche'a göre "büyümeme/küçülme politikaları küresel Kuzey kadar Güney'e de uygulanmalıdır. Eğer tabii güney toplumlarının büyüme ekonomisinin çıkmaz sokağına doğru koşturmalarını durdurma şansı varsa. Hala zaman varken, [bu ülkeler] kalkınmayı değil kalkınmayı aşmayı – farklı şekilde gelişmeyi engelleyen sorunları ortadan kaldırmayı– hedeflemeliler. Güney ülkeleri, kuzey ülkelerine ekonomik ve kültürel bağılıklarından kurtulmalı ve kendi tarihlerini yeniden keşfetmeli."

Kâfi derecede emperyalist teoriden yoksun ve en zenginleri en fakir uluslardan ayıran eşitsizliğin muazzam uçurumunu görmekte yetersiz kalan Latouche, bu nedenle, az gelişmiş ülkelerin tüm bu büyük problemlerini batılılaşmış büyüme fetişine olan kültürel otonomi ve boyun eğmeye indiriyor. Bu, Herman Daly'nin daha makul cevabı ile karşılaştırılabilir: "Çok gelişmiş ülkeler ne kendi nüfus büyümelerini ne de kişi başına düşen kaynak tüketim miktarını azaltacak herhangi bir ölçüt geliştirmemişken durgun-vaziyet (*steady-state*) doktrinini az gelişmiş ülkelere telkin etmek tamamıyla zamanı boşa harcamak, aynı zamanda etik olarak da geri adım atmaktır. Bu nedenle durgun-vaziyet paradigması önce çok gelişmiş ülkelerde uygulanmalıdır. Çok gelişmiş ülkeleri durgun-vaziyet paradigmasına doğru itmeyi gerektiren temel faktörlerden biri ... üçüncü dünyanın onların aşırı tüketimine olan öfkesi olmalıdır. Kalkınma iktisadında başlangıç noktası ... ABD-tipi yüksek toplu tüketim ekonomisinin dört milyar insan için [bu 1975'teydi] imkansız olduğu, ve bir mucize eseri gerçekleştirilse bile bunun kesinlikle kısa ömürlü olacağı şeklindeki *imkansızlık teoremi* olmalıdır."

Bir kavram olarak büyümemenin özü itibari ile aynı şekilde hem merkezin zengin ülkelere hem de çeperin fakir ülkelere uygulanabileceği görüşü; bir soyutlamanın (büyümeme) Haiti, Mali, hatta birçok yönü ile Hindistan gibi kavramın aslen anlamsız olduğu bağlamlara çiğ şekilde dayatılmasından kaynaklanan hatalı bir kategoriye yansıtılmaktadır. Küresel Güney'deki gerçek problem emperyal bağların aşılması, mevcuttaki üretim ilişkilerinin dönüştürülmesi ve sürdürülebilir-eşitlikçi üretim imkanlarının yaratılmasıdır.

Kişi başına gelirin çok düşük olduğu birçok Güney ülkesinin büyümemeyi karşılayamayacağı, fakat suya, gıdaya, sağlık bakımına, eğitime vb. erişim gibi gerçek ihtiyaçlara yönelen bir çeşit sürdürülebilir kalkınmaya ihtiyacı olduğu açık. Bu da sosyal yapıda kapitalist/emperyalist üretim ilişkilerinden kopacak radikal bir kaymayı gerektiriyor. Latouche'un yaygın bir şekilde dolaşan makalelerinde Küba, Venezuela, Bolıvy gibi somut mücadelelerin toplumsal öncelikleri kârdan toplumsal ihtiyaçlara kaydırıldığı yerlerden neredeyse hiç bahsedilmiyor. Küba, Yaşayan Gezegen Raporu'nda belirtildiği gibi yüksek insani gelişimi ve sürdürülebilir bir ekolojik ayakizi olan dünyadaki tek ülke.

Birlikte Devrim

Günümüzde gezegenin ekolojik çöküşünün ana nedeninin ekonomik büyüme olduğu yadsınmaz. Fakat tüm analizin soyut "büyüme toplumu" üzerine kurulması tüm tarihsel perspektifi kaybetmek ve yüzlerce yılın sosyal bilimlerini bir tarafa atmaktır. Ekolojik anlamda büyümeme kavramı ne kadar değerli olsa da, gerçek anlamını ancak sermaye birikimi eleştirisinin parçası olarak sürdürülebilir, eşitlikçi, komünal düzene – ilgili üreticilerin doğa ve toplum arasındaki metabolik ilişkiyi takip eden nesiller boyu ve dünyanın kendi çıkarı için yönettikleri düzen (Marx'ın tanımladığı şekliyle sosyalizm/komünizm) – geçişin parçası olduğunda alabilir.

İhtiyaç olan, David Harvey'in henüz tam olgunlaşmamış kavramını uyarlayacak olursak, geleneksel işçi sınıfının sermaye eleştirisini, emperyalizmin eleştirisini, patriarka ve ırkçılık eleştirisini, ve ekolojik olarak yıkıcı büyümenin eleştirisini (ilgili kitle hareketleri ile birlikte) bir araya getirecek bir *birlikte devrim hareketidir*.

Zamanımızın genelleşmiş krizlerinde, böylesi kapsayıcı birlikte-devrim hareketi akla yatkın. Burada özne sermayenin kıymetlenmesinin bir daha toplumu yönetmeyeceği yeni bir düzen olmalıdır.

E. F. Schumacher "Küçük Güzeldir" adlı eserinde "Sosyalizm işe yarar" diye yazıyordu "çünkü tam olarak ekonomi dininin – niteliksel farklılıkların takdirinin pahasına bütün bir niceleştirmeye üzerine olan modern eğilimin – üstesinden gelecek imkanı yaratıyor". Sürdürülebilir bir düzende, zengin ekonomilerdeki insanlar (özellikle yüksek gelir tabakasında olanlar) çevre üzerinde kişi başına düşük talepler için daha az tüketim nesnesi ile yaşamayı öğrenmek zorunda kalacaklar. Aynı zamanda, insanların gerçek ihtiyaçlarının giderilmesi ve ekolojik sürdürülebilirliğin sağlanması insanların niteliksel gelişimlerine hatta bolluğa müsaade eden karşılıklı hedefleyen yeni, daha komünal bir düzenin kurucu prensipleri olabilecekler.

Böyle bir strateji, kör üretimcilik tarafından baskı altına alınmadan, insanlara çalışmaya değer iş imkanı sağlamak ile de tutarlıdır. Bu terimler içinde okunacak ekolojik mücadele sadece soyut olarak büyümemeyi hedeflememeli, fakat daha somut olarak "biriktirmemeyi" – sermayenin sonu olmadan biriktirilmesine yönelmiş bir sistemden uzaklaşacak bir geçiş anlamında – hedeflemeli. Onun yerine insanlığın ve dünyanın ortak çıkarlarına adanmış *birlikte-devrim* yapacak bir toplumu koymalı.

Not: Bu yazı ilk olarak Red Pepper dergisinde Kasım 2010'da yayınlanmıştır. Yazının orijinaline <http://www.redpepper.org.uk/degrow-or-die/> adresinden ulaşılabilir. Bu makaleye verilen eleştirel cevaplar ayrıca işbu bağlantının altında okunabilir.

Sengul Şahin

Bellamy Foster'a Yanıt: Değişim İçin Yapıcı Bir Diyalog

Ted Benton

Çeviren: Binnur Aloğlu

Ted Benton'a göre, John Bellamy Foster'ın kaleme aldığı "kapitalizmin ekolojik olarak yokedicidir doğanın eleştirisi" doğrudur, ancak değişim için bir koalisyon oluşturma konusunda daha net düşünmeye ihtiyacımız var.

Bellamy Foster ekolojist ve sosyalist politikaların yeniden birleşmesi argümanı ile ABD'de lider bir rol oynuyor. Çığır açan bir seri yazısıyla, Marksist materyalizmin bunun filozofik alt yapısının merkezinde olduğunu gösterdi ve Marx'ın kendi çalışmalarından okumaların radikal ekolojizmle uygunluğunu kanıtlamakla kalmayıp çok temel teorik katkısı olduğunu da ortaya koydu. Bellamy Foster ve arkadaşlarının Marx'tan aldıkları temel düşünce "ekolojik metabolik yarılma"dır, yani kapitalizme özgü olan sermaye birikimiyle doğanın döngüleri ve süreçleri arasındaki yokedicidir ayrılma. Küresel ekonomiyi, gezegende sadece insan değil, tüm yaşamı devam ettirebilmek için gereken taşıma kapasitesinin belirlediği sınırların dışına çıkaran bu dinamiktir.

Bunu takip eden düşünce, ekolojik krizi çözebilecek herhangi bir politikanın anti-kapitalist olması ve bunu sosyal adaletle de birleştirdiğimizde aynı zamanda sosyalist olması gerektirir. Bu çizgide bir argümana uyumlu olarak Bellamy Foster Red Pepper'daki makalesinde¹ iklim değişikliğine karşı çoğu elit ve popüler çevre girişimlerinin tek mesele odaklı olmalarını

eleştirir. Bu iklim değişikliğinin çok derin ve acil bir problem olduğunu reddetmek değildir. Daha ziyade, iklim değişikliğinin, günümüzün küreselleşen kapitalizmiyle doğanın bize verdiği hayati destek sistemleri arasındaki ilişkide ortaya çıkmış çok daha derin, daha çeşitli ve potansiyel olarak altüst edici bir krizin göstergesi olduğuna işaret etmektir. Bu yazısında açıklamamakla birlikte, günümüzde iklim değişikliğiyle genel çerçeveden soyutlanmış şekilde mücadele etmek üzere sunulan politikalar, sadece başarısız olmakla kalmaz ekolojik krizin diğer boyutlarının etkilerini arttırmak ve küresel eşitsizlikleri daha da belirginleştirmek riskini taşır. Tarımsal ekosistemlerin ve tropik ormanların biyoyakıtlar ve yeniden desteklenmeye başlanan nükleer enerjiyle yer değiştirmesi bunun açık örnekleridir.

Şimdiye kadar Bellamy Foster'ın argümanları rahatlıkla benimsenebilir ve varolan sosyo-ekonomik düzen(sizlikler) karşı eleştiri ve direnişin beslendiği farklı çıkış noktalarını bir araya getirmek adına gerekli olan temel projeyi destekler niteliktedir. Ancak bu noktada bir kaç itirazım var. Öncelikle, makalenin temel yükü "küçülme/büyümeme" perspektifinin ve Joan Martinez Alier tarafından çok çekinceli olarak desteklenen "yeşil Keynesçilik" düşüncesinin eleştirisi üzerindedir. Yine, iki durum karşısında da eleştirisinin içeriğiyle genel

1-Bkz. Kolektif Ekososyalist Dergi bu sayısında "Büyümemek veya Ölmek mi?", John Bellamy Foster (çev. Hade Türkmen)

olarak hemfikirim. Ancak temel problem diğer başka yerlerde de seslendirdiğim gibi sekterliği. Bundan kastım, aksi takdirde yandaşları olacak düşünürler ve aktivistlerle arasında karşıtlıklardan oluşan sınırlar çizme konusunda sahip olduğu ısrarcılık. Buna dair bir taktik, eleştirdiğin yazarın belirsiz ya da müphem olduğu alanlarını belirleyip bunları kendi eleştirin için daha nokta atışı hedefler haline getirmek adına bu zayıf noktalar üzerindeki okumalarını keskinleştirmektir. Foster bunu hem Serge Latouche'un sürdürülebilir kapitalizm düşüncesine, hem de Joan Martinez-Alier'in yeşil Keynesçilik üzerindeki çekinceli onayına karşı yapıyor. Yine "temeldeki sermaye birikimi ve piyasa yapılarına dokunulmadan", temel hane gelirlerini korumak adına daha az çalışma saati ve vatandaşlık gelirleri üzerine yapılan düzenlemelerin yatıştırıcı çareler olarak sunulması. Bu önlemler, Bellamy Foster'ın gözünde, sadece gelir ve "boş zaman"a indirgenmiştir ve insanın ihtiyaç duyduğu faydalı ve yaratıcı çalışmayı hiçe saymaktadır.

Bu gibi sosyal varoluşun alternatif şekillerine ulaşmak için stratejik yöntemler ve eleştirel perspektifler geliştirmek adına mücadele veren diğerlerinin oldukça sert okuması, kapitalist gücün ötesine pozitif bir geçiş hedefleniyorsa, bunun için gerekli olan geniş katımlı koalisyonların oluşmasını engelleyecektir. Buna karşın, örneğin, Latouche'un farklı bir biçimde eleştirilmesi, sürdürülebilir kapitalizmin "düşünülebilir" olmasına rağmen, "pratikte gerçekçi olmadığı" fikrini kabulünden başlamak olabilir. Bu bizleri, doğada sürdürülebilirliği sağlamak ve kapitalist ilişkilerin ötesine geçebilmek adına ne tür koalisyon ve geçiş politikaları hazırlayabileceğimize dair daha yapıcı bir diyaloga götürülebilir. Benzer şekilde daha az çalışma saati ve vatandaşlık geliri üzerine düşünebiliriz. Bunlar potansiyel olarak dönüştürücü önerilerdir, geçinmeyi ücret işçiliğinden ayırır ve insanın zamanı ve enerjisini sadece "boş zaman" için değil, iş ve tüketimin sınırlandırmaları dışında anlam ve değeri yakalamamız için her türlü yapıcı, keyifli ve yaratıcı etkinlik için de özgür bırakır.

Olası yoldaşlardan düşmanlar yaratma eğiliminin bir diğer kurbanı, sol ve yeşil perspektifleri bir araya getirmeye çalışan diğer Marksist ve sosyalist girişimlerin de kritik biçimde yadsınmasıdır. Bunu söylerken özellikle aklımda Jim O'Connor, Ariel Salleh, Joel Kovel, Joan Roelofas ve Kapitalizm Doğa Sosyalizm (*Capitalism Nature Socialism*) dergisiyle ilişkili olan diğer yazarların çalışmaları var. Örneğin, Foster son kitabı (ve çoğu açıdan çok parlak bir çalışma olan) Ekolojik Devrim (*Ecological Revolution*)² içinde birkaç ziyadesiyle genel paragrafta Jim O'Connor'ın "kapitalizmin ikinci çelişkisi" kavramıyla verdiği kapital/doğa metabolizmasının oldukça kapsamlı analizini reddeder. O'Connor'ın analizi, çerçeveye sosyal hareketlerin aktivizmini, sivil toplumu ve devlet tepkilerini de katarak, üretim (ve yaşam) koşullarındaki kötüleşmeyi kapitalist siyasi iktisada özgü niteliklere

bağlama avantajına sahiptir. Metabolik yarılma temel argümanı çok güçlü ve gerekli olmasına rağmen, O'Connor'ın yaklaşımına göre açıklama gücünde daha sınırlı kalır. [Bu noktada] yapıcı bir diyalog alelacele imhaya göre daha faydalı olabilirdi.

Son olarak ve en önemlisi, Foster'ınki gibi eleştirel çalışmaların negatif bakışı, gerekli olsa bile, değişim için koalisyonları nasıl oluşturacağımıza, hangi geçiş politikalarını destekleyip onaylayacağımıza ve harekete ilham olarak ne şekilde erişilebilir, adil ve doğa dostu bir toplum tasarlayacağımıza dair pozitif ve somut şekilde düşünme ihtiyacını engeller. Şunu belirtmeliyim ki, Foster'ın böyle bir toplum için ortaya koyduğu "prensipler"de karşı çıkacak temel bir sorun olmasa da, açıklamaları kendi eleştirdiği "küçülme" perspektifi kadar soyuttur.

Daha da ötesi, somut düşünmenin eksik olduğu yerde değişimin önüne çıkan çatışmalar, gerilimler ve engellerin karşılanamaması riski vardır. Örneğin, Foster yeni ve daha geniş koalisyonlara ihtiyaç duyulduğunu kabul eder: "...bir ortak devrimci hareket (*co-revolutionary movement*)...kapitalin işçi sınıfı üzerinden geleneksel eleştirisi, emperyalizmin eleştirisi, partiarki ve ırkçılığın eleştirisi ve ekolojik olarak yokedici büyümenin eleştirisini (ve bunlarla ilişkili olan toplumsal hareketleri) bir araya getirecektir". Yine burada savunduğu koalisyonun kapsamının genişliği konusunda karşı çıkacağım pek bir şey yok, ancak bunun ortaya çıkmasını olanaksız kılan büyük engeller var. İlk olarak, "kapitalizmin geleneksel işçi sınıfı eleştirisi"ne referansında çok büyük bir sadeleştirme var. Özellikle onu taşıyan "gerçekte varolan" hareketi de resmin içine taşırsak. Pek çok işçi sınıfının eleştirisi mevcut ve Marx'ınki de dahil çoğunun merkezinde işçi sınıfının yaşam standartlarının geliştirilmesi var - bunun anlamı da daha çok tüketimin, sınırlarına dayanmış ekosistemlerin üzerine daha çok talebin olmasıdır.

Bunu takip eden düşünce, en azından bazı Batılı işçi hareketlerinde niteliksel olarak farklı değerler ve önceliklerin tartışılmasının gerektiğidir. Bunun anlamı da çeşitli sosyal hareketlerin işbirliğinden doğabilecek büyük kültürel değişimler olacaktır - örneğin bu işbirliği daha kısa çalışma saatleri, daha iyi çalışma koşulları ve yıkıcı olmayan yaratıcı etkinliklere alan açacak kamusal koşullar için mücadeleyi içerebilir. Özetle Marksist miras, kapitalizmin eleştirel analizi için vazgeçilmez olanaklar sağlar, ancak bu mirası paylaşan bizler, çevreci hareketlerle ve diğerleriyle kapitalizmle yaşamın yokedilmesi arasındaki kaçınılmaz bağa dair anlayışımızı (henüz) paylaşmayan ötekilerinin düşünce ve pratiklerine karşı olduğumuzdan daha açık fikirli olmalıyız.

Not:Bu yazı ilk olarak Red Pepper dergisinde Kasım 2010'da yayınlanmıştır. Yazının orijinaline <http://www.redpepper.org.uk/response-a-constructive-dialogue-for-change/> adresinden ulaşılabilir.

Marksizm ve Ekolojik İktisat: Kızıl ve Yeşil bir Ekonomi Politığı Doğru

Arif Cem Gündoğan

Bu sayıda Paul Burkett'in yakın zamanda Türkçe'ye kazandırılan önemli bir eserinden bahsetmek istiyorum zira Burkett'in bu kitabının en önemli özelliğinin, ekolojik iktisadın Marksist açıdan ilk genel değerlendirmesi olduğuna dair bir görüş birliği mevcut.¹ Dolayısı ile bu kitabın Marksist ekonomi politiğın ekolojik iktisada nasıl bir katkı yapabileceğini gözler önüne seren bir eser olarak raflarımızda yer bulması kaçınılmaz. Şimdi biraz detaylıca inceleyelim...

Kitabın 4 ana eksen üzerine kurgulandığını belirtebiliriz. Bunlar doğa ve ekonomik değer tartışması, doğaya bir sermaye olarak muamele edilmesi üzerine düşünceler, entropi yasasının ekonomik sistemler için ehemmiyeti ve sürdürülebilir kalkınma kavramının eleştirisi. Bu ana eksenler çerçevesinde ilerleyen 10 bölümlük kitabı okurken Marksizm'in ekolojik iktisada (disiplinlerarasılığa, metodolojik çoğulculuğa ve tarihsel aleniyete karşı yükümlülüklerini sağlarken) sağlayabileceği katkıları daha net seçmeye başlıyorsunuz. Uzun lafın kısası bu kitap Marksistler ve ekolojik iktisatçılar arasında yapıcı ve sağlam bir diyalog için gerekecek altyapıyı inşa ediyor. İçeriğe biraz daha değinmeden önce Burkett'in Mark-

sizm ve ekonomi temelinde bizlere ne ifade ettiğine bakalım dilerseviz.

Paul Burkett'i bilenler bilir, John Bellamy Foster ile beraber çevre hareketlerinden doğan sinerjiyi fikir ve teorilerine angaje etmiş ve bunun için en çok kafa yoran Marksist akademisyenlerden birisidir. İkilinin bu çerçevede Marksizm'in modern çağın sorunlarına hitap edebilmesini ve çözüm için yeni perspektifler kazandırabilmesini sağladığını iddia edersek pek de yanlış olmaz. Foster'in bu çabalarla ilgili başucu kitabı olan "Marx'ın Ekolojisi" (Epos Yayınları, 2001) adlı eserde yazar Marx ve Engels'in ekoloji ve çevre konularında söyledikleri pek de fazla bir şey olmadığını veya sanayinin sonsuz gelişimi, doğayı sömürmesi yanında olduklarına dair görüşü itinalı bir şekilde çürütüyordu. Nitekim Foster, çürütüğü görüşün aksine Marksizm'in kalbinde yatan (ve bugün de yatması gereken) aslanın insan ve doğa ilişkisini anlamak ve irdelemek olduğunu pek çok kez vurgulamıştır. Benzer bir şekilde Burkett ise önceki eserlerinde Marks ve Engels'in doğal limitleri görmezden geldiğini; doğadaki insan dominasyonunu açıktan desteklediklerini; ekoloji karşıtı bir sanayileşmeyi içselleştirdiklerini; kapitalizmin meta ve enerjiye olan

1-1984 yılında Syracuse Üniversitesi'nden doktorasını alan Paul Burkett, Indiana State Üniversitesi İktisat Bölümünde profesörlüğe devam etmektedir. Özellikle Marksizm, ekoloji ve kalkınma alanında dersler vermektedir.

bağımlılığını önemsizleştirdiklerini; ve refahı emeğe indirgediklerini savunan önyargıları tartışmaya açmış, Foster ile beraber bu yargıları kırma çabalarının öncülüğünü yapmıştır.

Burkett'in "Marksizm ve Ekolojik İktisat" kitabı ile ortaya koyduğu katkıyı besleyen yegâne şey ise akademisyen bir iktisatçı olması. Bu özelliği bir Marksist olarak ona anlaşılabilir teknik terimlerle dolu neoklasik iktisadın bulanık sularında batmadan yüzmeye yeteneği kazandırıyor. Neoklasik iktisadın en iyi becerdiği şeylerden birinin yalın gerçeği teknik karmaşaların ve anlaşılabilir bir matematiğin içerisinde gizleyebilmek olduğunu söylersek yanlış olmaz herhalde. Bu durum ise Burkett'e pekala sökmüyor. Yazara göre teori, özgür piyasa kapitalizminin olabilecek en iyi (ve de yegane) seçenek olduğunu kanıtlanmanın bir aracı sadece. Bireyin ve pazarın nasıl davrandığına dair çoğunlukla yanlış varsayımlar kurarak matematiğin bu sonuçlara varması için uğraşır neoklasik iktisatçılar. Bir diğer deyişle "Gerçek dünyayı, yapay ve ideal pazar modeline boyun eğdirmeye, bükmeye çalışan girişimler" bunlar... Bu Burkett'in bir söyleşisinde değindiği üzere haince ve aldatıcı bir girişim. Yazar şöyle devam ediyor: "Herhangi bir matematikçinin size söyleyebileceği gibi en karmaşık teori bile ancak altında yatan basit varsayım doğru ise mantıklı olabilir. Eğer durum böyle değilse janjanlı denklemler teoriyi daha meşru ve mantıklı yapmaz."

Marksizm ve Ekolojik İktisat: Kızıl ve Yeşil bir Ekonomi Politika Doğru adlı kitabında Burkett tam da yukarıda bahsettiğim noktalara odaklanıyor. Yüzyılın son iki çeyreğinde çevre ve ekoloji hareketlerinin büyümesine paralel olarak gelişen ekonomi teorisini parçalamaya çalışıyor. Ekolojik iktisat şüphesiz artık bağımsız bir akademik disiplin haline aldı. Geniş bir spektrumdan ve her telden düşünürler bu alana angaje olmuş durumdadır. Bunlardan bazıları kapitalizm ve çevre üzerindeki yıkım etkisini incelemekte ve alternatif modeller ortaya koymaya çalışmakta. Paul Burkett bu kitabında bu tip eleştiriler yapılırken Marksizm'e karşı dışlayıcı bir kibir sergilendiğini ve bunun yanlış bir bakış açısı olduğunu öne sürüyor. Bunu yaparken çok rahat anlaşılabilir bir dil kullanmadığı öne sürülse de (aslında kendisi de bunu belirtiyor) Türkçe metinde bu problem çok da belirgin değil (yani çevirmenin emeğine saygı duymak gerek). Tonu ve yaklaşımı oldukça akademik olan Burkett'in bu eserine bu yönüyle kızmak olanaksız ancak malumun ilanını biraz daha geniş bir okuyucu kitlesi için daha anlaşılabilir kılamadığı için serzenişte bulunabiliriz sadece... Yine de Sezar'ın hakkı Sezar'a; Marksizm üzerine kafa yoranlar arasında en rahat anlaşılabilir birkaç isimden birisinin kendisi olduğunu belirtelim. Aranızda en iddialı alaylılar bile neo-klasik ekonomiye dair bazı kavramları önceden hatmetmediyse bazı bölümleri tek kalemde anlamakta zorlanacaktır. Dürüstçe ifade etmem gerekirse kitabın tamamını özümsemem diyemeyeceğim. Bunu söylerken benim

bir fizikçi olduğumu not düşelim, yani akademik anlamda ekonomi disiplininin gelmiyorum.

Okurken aklıma gelmeyen, daha sonra birkaç yerde rastladığım, çoğunlukla da akademik camiadan yöneltilen bir diğer eleştiri ise kitapta yer alan tartışmaların akademik bir arenada, yani akademik dergilerde yer alması gerekliliği... Burkett'in bunu özellikle yapmaktan kaçındığını zannetmediğim için bu eleştirilere de şahsen prim vermedim.

Değinilebilecek bir başka nokta ise Burkett'in iklim krizi, petrolün ekonomi politikası gibi pek çok önemli güncel meseleye değinmiyor oluşu. Bu durum, benim gibi aynı akademik disiplinden gelmeyen pek çok okurun canını sıkabilir, ilişkileri kurmakta elini zayıf bırakabilir. Burkett'in seçtiği yol ise bu meselelerden ziyade kavramlar ve metodolojiler üzerinden tartışmayı harlamak. Güncel meselelerle kurulabilecek sıkı bağlar, Marksizm ve ekolojik iktisadın bu noktada sunabileceği somut çözümlerin irdelenmesi bizlere çok daha güçlü bir final sunabilir, böylelikle de Burkett'in fikirleri kafalarda daha derinlere nüfuz edebilir halbuki.

İçerik olarak hızlıca bir göz atacak olursak: Marx'ın tüm ekonomik değerlerin tarımsal üretimde yattığı temel savı ile hareket etmiş fizyokratlara dair eleştirileri; koşullu değer biçme (*contingent valuation*) eksenli neoklasik ekonominin genleşe genleşe her şeye bir fiyat biçecek bir hal alması (Burkett bu noktada neoklasik ekonominin gerçek insanları ve dolayısı ile gerçekliği reddettiğini söylüyor); doğal kapital ve ekolojik iktisat; çeşitli ekonomik modellerdeki güç eşitsizliği ve çevre ilişkisi; ekolojik krizlere ilişkin Sraffian modelinin incelenmesi² ve son bölümde de Marx'ın geleceğin komünist toplumu üzerine düşüncelerinin ekolojik iktisat ile harmanlanıp sürdürülebilir kalkınma tartışmasını nasıl şekillendirebileceği konusu...

Sonuç olarak (tekrar yinelemekte fayda görüyorum ekonomi altyapısı güçlü olmayan pozitif bilimci bakış açısı ile...) kitabın bütün konu başlıkları ilginç, argümanlar kuvvetli. Ancak eğer işin piri değilseniz okuması ve anlaması zaman alan bir çalışma olmuş. Kitaba, çevre ve ekoloji konusuna duyarlı tüm sosyal bilimciler, alternatif metodolojilere ilgi duyan ekolojik iktisatçılar, ve her telden tüm Marksistlerin kitaba büyük ilgi duyacağı şüphesiz.

Künye: Marxism and Ecological Economics: Toward a Red and Green Political Economy (2006) Historical Materialism Book Series, Brill

Türkçe çevirisi: Marksizm ve Ekolojik İktisat: Kızıl ve Yeşil bir Ekonomi Politika Doğru (2011) 384 Sayfa, Yordam Kitap, Çeviren: Ertan Günciner

2-Bu bakış açısına göre rekabet her zaman adil bir gelir dağılımını garantilemez.

Kaybedecek zaman yok: Ekolojik Devrim Hemen Şimdi!

Stefo Benlisoy

BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20) beklendiği üzere uçurumun eşiğindeki yerkürenin ekolojik krizine ilişkin herhangi bir “gerçekçi” çözümün gündeme gelmemesiyle başarısız küresel zirveler silsilesine bir yenisini eklemiş oldu. Üstelik konferans doğanın metalaştırılması ve finansallaştırılmasına dönük yeni piyasa mekanizmaları tarif ederek küresel egemenlerin ekolojik krize ilişkin yanlış yolda yürümeye devam etme kararlılıklarını bir kez daha göstermiş oldu. Konferansa ilişkin tek kayda değer gelişme ise “yeşil ekonomi” kavramının yirmi yıl önceki Rio’daki BM Çevre ve Kalkınma Konferansı’ndan sonra hızla tedavüle giren “sürdürülebilir kalkınma” kavramını andırır biçimde bizi ekolojik krizden çıkarması beklenen yeni fetiş haline gelivermesi. BM Çevre Programı tarafından geliştirilen “yeşil ekonomi” kavramı sınırlı bir dünyada sınırsız büyümeye ilişkin kapitalist hülyanın devamlılığının garantisi, doğanın korunmasıyla sermayenin sonsuz kâr açlığını bütünleştirebilecek yeni bir simyacılık formülü. “Yeşil ekonomi” ile ekosistemlerin korunması adına doğanın tüm süreç ve fonksiyonları sermaye birikim sürecinin bir parçası haline gelebilecek. Bu çerçeve içinde artık sadece doğadan devşirilen maddeler değil “ekosistem hizmetleri” olarak adlandırılan doğanın tüm süreçleri sermayenin kâr arayışının nesnesi haline girmiş olacak, üstelik doğanın korunması ve “yeşil” ekonomi adına. “Yeşil ekonomi”ye göre geçmişte fiyatlandırılmayan doğal süreçler fiyatlandırılacak. Bunun hâlihazırdaki en yaygın örneği iklim krizine karşı mücadelede bir örnek olarak takdim edilen REDD (Ormansızlaşma ve Orman Bozulması Kaynaklı Emisyonların Azaltılması) uygulaması. Bu uygulama çerçevesinde ormanların sadece karbon tutma işlevine indirgenerek zengin hükümet ve büyük şirketler tarafından denkleştirme mekanizması çerçevesinde kirletme hakları elde etmek için alınıp satılmasına hizmet edecek. Hasılı sermaye yine muazzam bir “nicelleştirme” mekanizması olarak işlemekte. Sermaye egemenliğini kurduğu ve tahakküm altına aldığı her toplumsallığı nasıl basitleştirip nicelleştirmekteseyse, giderek

daha yoğun bir sömürüye tabi tuttuğu doğanın kendisini de basitleştirmekte, nicelleştirmeye tabi tutmakta. Üstelik “yeşil ekonomi” çerçevesinde hükümetlerin kriz nedeniyle kaynaklarının sınırlandığı gerekçesiyle doğayı ve insanlığı ekolojik bozulmadan kurtaracak süper kahraman rolü de tamamen şirketlere bahşedilmekte.

Zirvenin küresel sistemin ekolojik krizi çözme/sınırlandırma konusundaki müteselsil başarısızlığının yeni bir örneğini oluşturmasının yarattığı “hayal kırıklığı” ve ekolojik krizi giderme kapasitesinin giderek daha fazla sorgulanır olması, ekoloji hareketinin değişik kesimlerinde de bir strateji tartışması yaratacağa benziyor. Okuduğunuz yazı bu bağlamda kendisini konferans sonrası Yeşil Gazete’de Yeşiller Partisi üyesi Ahmet Atıl Aşıcı ile yeşil ekonomiye ilişkin bir mülakatta sergilenen kimi görüşlerin eleştirisine hasredecek.¹ Zira ekoloji hareketinin değişik bileşenleri arasında yapıcı ilişki ve işbirlikleri ancak bu bileşenlerin birbirlerinin görüşlerini şablonlaştırma ve karikatürize etmenin ötesinde daha derinlemesine kavramasıyla mümkün olacaktır.

Hala Güncel Bir Tartışma: Reform mu? Devrim mi?

Söyleşisinin belli bir noktasında Aşıcı sosyalist hareket içeriğindeki kadim “reform mu devrim mi” tartışmasına anıştırma yaparak sözü yeşillerle ekososyalistler arasındaki “tartışmalara” getiriyor: “[...] sosyalist hareket içinde bir grup parlamenter sistem içerisinde reformlarla sorunlara çözüm bulunabileceğini savunurken, diğerleri devrimi ön plana çıkarıyordu. Buna benzer bir tartışma bugün ekososyalistlerle yeşiller arasında gerçekleşiyor. Ekososyalistler, her türlü iyileştirme çabalarını mevcut sistemi güçlendirdiği savıyla reddediyor. Bu söylemi özellikle iklim açısından geri dönülemez noktaya hızla yaklaştığımız günümüzde çok tehlikeli ve yanlış buluyorum. Sol tarih içindeki ‘bırakın daha kötü olsun, ne kadar hızla dibe çökersek o kadar hızlı çıkarız’ yaklaşımını

1-Söyleşinin tamamı için: Ahmet Atıl Aşıcı, “Şirketler de yeşil oldu diye Yeşil Ekonomi’yi gözden düşürmeye çalışmak, meydanı onlara bırakmak demek” <http://www.yesilgazete.org>

bugün, ne yazık ki halen, kimi ekososyalist çevrelerde görüyoruz.” Her şeyden önce Aşıcı'nın reform-devrim tartışma ve kavramlarına ilişkin şematik ve donuk kavramsallaştırmasını sorgulayarak başlamak gerekiyor. Zira aslında Aşıcı'nın yukarıdaki satırlardan anlaşıldığı üzere bu neredeyse iki yüzyıllık tartışmaya ilişkin kafasında şematikleştirilmiş bir algı bulunmakta ve bundan ötürü de reform ve devrim kavramları arasında aşılmaz uçurumlar olduğu ön kabulünden yola çıkıyor.

Reform-devrim ya da “asgari program”la “nihai hedef” tartışması en açık biçimde 1914 öncesi Almanya sosyal demokrat hareketinde ortaya çıkmıştı. Bu tartışmalara belirleyici müdahalelerde bulunan Rosa Luxemburg açısından toplumsal devrim ile toplumsal reform arasında ayrılmaz bir bağ bulunmaktaydı ve işçi hareketinin bu iki “moment”inin karşı karşıya getirilmesi anlamsızdı.² Yaşamın tüm biçimlerine canlı bir ilgi ve bağlılığı hayatının sonuna kadar koruyan Luxemburg, döneminin hâkim liberal rehaveti ve evrimci/aşamacı anlayışlara karşı gündelik taleplerle bir toplumsal devrim perspektifi arasındaki diyalektiği kavramıştı. Luxemburg işçilerin özöğürleştirici praxisine verdiği öneme tam da reform-devrim düalizmini berhava ederek ulaşmıştı. Ona göre kitleler tam da bu mücadeleler aracılığıyla, “bizzat kendi deneyimlerinin okulundan” kendilerini kuracaklardır.³ Bu kavrayıştır ki bugün ekososyalistlerin de daha geniş bir bağlamda kullandığı “ya sosyalizm ya barbarlık” sözünü Marksizm'in evrimci bir kaderciliğe indirgenmesi tehlikesine karşı kullanmayı bilmişti.

Reformlar ve devrim arasında bir köprünün nasıl oluşturulabileceği meselesine değinen bir başka isim ise elbette Lev Troçki'dir. Troçki *Geçiş Programı*'nda⁴ 1914 öncesi sosyal demokrasinin programını birbirinden bağımsız iki bölüme ayırdığını vurgular: burjuva toplumunun çerçevesindeki reformlarla sınırlı asgari program ve astronomik bir hedefe indirgenen kapitalizmden sosyalizme geçişi içeren azami program. Bu sosyal demokrasinin içerisindeki hâkim eğilim açısından bu ikisi arasında herhangi bir köprü bulunmamaktadır. Troçki ise bu noktada gündelik (reform) talepleriyle işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesi hedefi arasında bir bağ oluşturacak geçiş talepleri sistemi oluşturulmasının önemine değinir. Yani bizzat kitleler kapitalizmin sınırlarını zorlayan ve sorgulatan gündelik talepler için mücadeleleri içerisinde kendi eyleme kapasitelerine güven kazanacak ve radikal bir toplumsal dönüşüm hedefini içselleştireceklerdir. Yapılması gerekense bu anlamıyla reform talepleriyle sosyalist dönüşüm hedefi arasında bir geçiş programı temelinde sürekli bağlar oluşturabilmektir.

Yukarıda söylenenler bağlamında Aşıcı'nın saptamalarındaki önemli bir sorun, “reform”u algılayışına ilişkindir. Reformların anlamlı ve savunulur olup olmadıklarına ilişkin bir tartışmanın başlaması gereken nokta hangi reformlar ve kimin reformları soruları olmalıdır. Reformlar ancak aşağıdakilerin, ezilenlerin kendi hayatları üzerinde egemen olma imkânı sunuyorsa anlamlıdır. Ekolojik modernleştirme elitler tarafından mevcut kapitalist toplumun ekonomik, toplumsal, kültürel ve ekolojik normlarına dokunmayarak yukarıdan aşağı teknokratik biçimde gerçekleştirilen “reform”larla ekososyalistlerin savunduğu “reformların” içeriği taban tabana zıttır. Rio+20 sürecinin tedavüle soktuğu “yeşil” ekonomik dönüşümü savunanların toplumsal katılımı sınırlayan ve değişimi teknokratlara havale eden yaklaşımına karşı ekososyalistlerin savunduğu ekolojik dönüşüm ve devrim toplumsal katılıma ve toplumun ekonomiye doğrudan müdahalesine dayanacaktır. Bu da siyasal ufkun kapitalizm çerçevesinde gerçekleşmesi mümkün olmayan aşağıdakilerin kendi kaderlerine egemen olmalarıyla, yani onların siyasal, demokratik ve örgütsel yeteneklerini geliştirebilecekleri bir toplumsal örgütlenme biçimini içermesiyle mümkündür. Bu anlamıyla ekonomik demokrasi ekososyalist projenin bütünleyicisidir. Ekososyalistler açısından ekolojik devrimin salt bir teknolojik değişime indirgenemeyeceği açıktır. Örneğin fosil enerji sonrası dönemde hangi alternatif enerji kaynaklarının tercih edileceği meselesi bu kaynakların kimlerin mülkiyetinde, kimler tarafından üretilip denetleneceği sorularından bağımsız olarak düşünülemez.

Ekososyalistler açısından ekolojik kriz insanın özgül toplumsal örgütlenişinin (kapitalizm) doğayla ilişkisiyle ilgili bir sorundur. Ama bu tespiti yapmak Aşıcı'nın iddiasının aksine ekolojik dönüşümü ihtilal sonrasına, kızıl-yeşil bir şafağın doğuşu anına erteleme ve her türlü “iyileştirmeyi” reddetme anlamına gelmez. Ekososyalistler, ekolojik krizin önüne geçilmesinin ancak kapitalizm içerisinde iktisadın toplumun bütünü üzerindeki tahakkümünün sona erdirilmesiyle mümkün olabileceğini bir an olsun akıldan çıkarmadan, gündelik hayattaki en küçük pratiğe dek her türlü insani etkinliğin insan-doğa ilişkisine dair kapitalizm ötesi bir anlayışı ihtiva etmesine çalışırlar. Dolayısıyla kapitalist toplumsal örgütlenişin ekolojik krizdeki birincilliğini yadsımadan gündelik mücadelede reformlar ve somut talepler için mücadele eder ve bunları ekososyalist bir perspektifle bütünleştirme çabasını gösterirler. Ekolojik krizin bütünüyle aşılmasının yolu kapitalizmin yerini ekososyalist bir toplum biçimi alması gerektiği yönündeki soyut siyasal hedef, ancak insanların gündelik hayatlarına dair somut taleplerle ilişkilendirilmesi halinde gerçeklik kazanabilecektir. Başta su olmak üzere doğanın metalaştırılmasına karşı direnişlerden kamusal ulaşımın des-

2-Rosa Luxemburg, *Sosyal Reform mu Devrim mi?*, çev: Nihal Yılmaz, Belge Yayınları, 1993.

3-Michaël Löwy, “Kıvılcım Eylemde Çakar, Rosa Luxemburg'un Düşüncesinde Praxis Felsefesi”, *YeniYol* 42.

4-Lev Troçki, *Bildirgeler*, çev: Erdal Tan & Masis Kürkçügil, Yazın Yayıncılık, 2003, ss. 16-18.

teklemesine, tarımın şirketleştirilmesine karşı direnişten nükleer enerjiye ve ormansızlaşmaya karşı mücadeleye kadar kapitalist kâr ve sermaye birikimi mantığının dışına taşan ve alternatif bir toplumsallığı imleyen taleplere dayalı toplumsal hareketlerin inşası ekososyalist bilincin kitleler nezdinde somutlanmasının, inanılır kılınmasının yoludur. Burada önemli olan yukarıda vurgulandığı gibi kitleleri mobilize edecek somut taleplerin “geçişsel” bir nitelik taşımasına önem vermek, yani ekolojik reformizmin sınırlarının dışına taşarak her talebin kendi somutluğunda sürdürülemez kapitalist üretimcilik ve bireyselleştirilmiş tüketimcilik mantığının dışına taşan bir nitelik taşımasını sağlamaya çalışmaktır.⁵

Aşıcı ise tam aksine söyleşisinin devamında reform meselesini nasıl algıladığını açık biçimde ifade ediyor: “Bir ekososyalist ya da sosyalist devrimi bekleyecek kadar zamanımız maalesef yok. Yerel hareketler elbette ki önemli, ama iş iklim değişikliği olduğunda hareketin de küresel olması gerekiyor. Küresel bir hareketlenme olsa da bu ülke hükümetlerini ortak bir çözüme zorlayacak boyutta değil ne yazık ki. Bu da sistemi içerden dönüştürmeye çalışmayı, yani reformist bir yaklaşımı gerektiriyor. Bu kapitalizmi kurtarmak demek değildir. Aslında demokrasi mücadelesinin iktisadi ayağıdır.” Aşıcı’nın yukarıdaki sözlerini tek tek ele alalım. Ona göre ekolojik krizin ulaştığı aşamada bir ekososyalist devrim bekleyecek zaman yok, üstelik yerel hareketler önemli olmakla birlikte iklim krizi gibi küresel bir sorunda hükümetleri “çözüme zorlayacak” bir küresel hareket de güçlü değil. Bu noktadan hareketle eğer bir devrim umudu yok, hareket de arzu edilen boyutta değilse Aşıcı’nın önerisi “sistemi içerden dönüştürmeye” çalışmak, yani kendi deyimiyle “reformist bir yaklaşımı” benimsemek oluyor.

Bu noktada yeniden bir hatırlatma yapmak gerekiyor. Rio+20 Konferansı içerisine bulunduğumuz ekolojik kriz felaketinden canlı yaşamı ve insanlığı çıkaracak bir inisiyatif egemenlerden beklemenin beyhude olduğunu bir kez daha olanca açıklığıyla ispatladı. Egemen küresel siyasi ve ekonomik yapının ekolojik krizi önlemek bir yana etkilerini sınırlama noktasında dahi iflas ettiği açık değil mi? Sadece Aşıcı’nın zikrettiği iklim krizi düşünüldüğünde dahi küresel egemenlerin çok değerli yirmi yılı berhava ettikleri söylenebilir. Üstelik kendisinin de bildiği gibi krizin kontrol edilemez boyutlara varmasını engelleyecek zaman aralığı tam da bu yüzden oldukça daralmış, hatta kapanmış durumda. Yüzyıl ortasında yeryüzü ortalama sıcaklığında 4°C’lik bir artışın giderek daha sıklıkla telaffuz edilmesi küresel sistemin hazin bilançosunun en acı kanıtını oluşturmuyor mu?

Ekososyalistler başından itibaren sermayenin kendi yarattığı krizi çözemeyeceğini vurguladılar. Sermayenin olsa olsa kendi yarattığı krizlerin maliyetini aşağıdakilere ve doğaya kartacağına işaret ettiler. Ekososyalistlerin hedeflediği radi-

kal toplumsal dönüşümse üretim araçlarının toplumun demokratik denetim ve mülkiyetine geçtiği, her türlü üretim ve yatırım kararlarının demokratik, aşağıdan ve çoğulcu bir plan çerçevesinde belirlendiği, üretici güçlerin ekolojik rasyonellik çerçevesinde radikal biçimde yeniden yapılandırıldığı, ekosistemlerin onarılmasının temel toplumsal ilkelerden biri haline geldiği, kapitalizmin aksine kullanım değerinin değişim değeri üzerinde hâkim olduğu bir topluma ulaşmayı amaçlamaktadır. Giderek açık biçimde kapitalizmin ve piyasanın kör mekanizmasının ekolojik krizin üstesinden gelmede yetersiz olduğu açığa çıkarken üretim ve tüketim kararlarının ekolojik kriterler temel alınarak demokratik ve çoğulcu bir müzakere süreci sonrasında belirlenmesinin esas alınmasını daha güçlü ve cesur bir biçimde vurgulamak gerekiyor. Ekososyalist bir toplumda demokratik planlama süreci ve çalışma saatlerinin azalması, ekonominin radikal biçimde demokratikleşmesinin ve kullanım değerinin egemen olmasının önünü açacaktır. Kapitalizmin doğayı hoyratça sömüren savurganlığının yerine demokratik planlama eksenli bir ekonomi, kapitalizmin ürettiği silahlanma, reklam, otomotiv gibi devasa ama insani ihtiyaçlarla örtüşmeyen sektörleri ortadan kaldıracaktır. Ekososyalist toplum insanın tükettiği oranda varolmaya hak kazandığı, tüketim fetişisti mevcut toplum düzeninden farklı olarak ne emeğin ne de doğanın meta olmadan paylaşıldığı, insani özgürleşme ve deneyimlerin zenginleşmesine dayalı olacaktır.

Müesses nizam ekolojik krizin çözümü konusunda bugüne kadar gösterdiği performansla siyasal ve ahlaki meşruiyetini çoktan yitirdi. Sermayenin krizi ve ekolojik kriz karşısında çözümü, hatta kısmi iyileştirmeleri dahi egemenlerden beklemek artık tamamen boşuna. Tam da bundan dolayı içinde bulunduğumuz kapitalist uygarlığın krizinden ancak ekolojik krizin tüm kurbanlarının ve ezilenlerin mücadelesiyle çıkabileceğimizi durmaksızın savunmak gerekiyor. Doğaya ve emeğe sahip çıkan kitle mücadelelerinin boy vermesine katkı sağlamak önümüzdeki dönemin hiç kuşkusuz en yakıcı görevini oluşturuyor. “Gerçekçi” olmak adına iklim krizinin önlenmesi, ekosistemlerin onarılması için krizi bizzat yaratılardan gelecek başarısızlığı defalarca kanıtlanmış sözde çözüm kırıntılarına bel bağlamak, “sonuç alıcı” olmak adına projeciliğe, lobiciliğe savrulmak kadar (olumsuz anlamda) “ütopik” bir tutum yok bugün. Egemenlerden ekolojik kriz karşısında aktif tutum almalarını beklemek, hükümetleri ya da sermaye çevrelerini ekolojik krizin kurbanları lehine harekete geçmeye teşvik etmek ham hayalden ibaret. Dolayısıyla bugün ekolojik kriz karşısında bütünsel, “sistemik” çözümler aramak, bu çözümleri pratikte sınımanın, başka bir dünyayı bugünden kurmaya başlamanın yollarını bulmak ve bu yolda aşağıdakilerin gücünü seferber etmekten başka çare yok. Tam da bu yüzden “gerçekçi ol, imkânsız iste” sloganı hiç bugünkü kadar “gerçekçi” olmamıştı.

5-Michael Löwy, “Resistance is the only Way”, 2008 <http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article1526>

Toplumsal Mücadelenin Tüm Eyleyenlerine Çağrımızdır!

Hande Atay

6-9 Eylül 2012 tarihlerinde İzmir Karaburun'da düzenlenen 7. Karaburun Bilim Kongresi, "*Bilim itaatsiz olana ihtiyaç duyar*" söylemiyle köylerde, sokaklarda, mahkeme salonlarında, ekoloji mücadelesi veren bütün eyleyenleri "*Doğa-Toplum-Teknoloji*" gerilimini tartışmaya çağırıyor.

Bu tartışma bugün, doğa ve emek sömürsü üzerinden yola çıkan bizleri, ekolojik krizin kaynağı olarak kapitalist üretim ilişkilerine çıktığımız noktada, ekoloji sorunsalının politik arka planını analiz etme yolunda Marksist kurama mecburi olarak çıkarıyor. Çünkü Malthus'un teolojik evrensel doğa yasasının geçerliğini yitirdiği noktada, birbirinden ayrı kurgulanan doğa ve toplum ilişkisinin, "*İnsan doğanın bir parçasıdır*" söylemiyle Marx'ın insan/toplum-doğa birlikteliğine çıktığı yer, tam da Engels'in "*İnsan ile doğa arasındaki metabolik alışverişin evrensel, insani varoluşun doğaca dayatılmış koşulu*" olarak emek sürecidir. Marksist kurama göre, söz konusu insan-doğa birlikteliği de ancak emek dolayımıyla kavranabilir. Doğanın materyalist kavranışı doğrultusunda maddi yaşam koşullarını yani doğayı, emeğiyle şekillendiren insan aynı zamanda doğa-insan çelişkisini de üretmiş olur. Bu sebeple ekolojik krizin arka planında üretim ilişkilerini odak noktası almak tarihsel materyalizmin kaçınılmaz süreci olarak karşımıza çıkar.

İşte bu tarihsel materyalizmi ekolojik bir pencereden yeniden yorumlama ihtiyacıyla birlikte işe **Homo Sapiens'in Doğa Algısı**'yla başlıyor ve soruyoruz; günümüz insanının antroposantrik bir bakış açısıyla, kendisini doğadaki diğer canlılardan üstün görerek ve yalıtarak kurduğu yıkıcı düzen kapitalizmin sürdürülebilirliği mümkün mü?

Ve ardından **Teknodeterminizmin Ekoloji Politikası**'yla sorgulamaya devam ediyoruz. Kapitalizmin masaya yatırıldığı andan itibaren üretim ilişkilerinden bağımsız teknoloji kurgusu üzerinden kapitalizme ilerici bir nitelik atfeden teknodeterminist görüşler kapitalizmi üstü örtülü bir şekilde meşrulaştırdıklarının ne ölçüde farkında?

Bizzatıhi sosyalistler ve yeşil ideologlar tarafından dahi meşrulaştırılan kapitalist üretim ilişkilerinin öbür cephesinde kimler var? **Şirket Çevreciliğinin Teknoloji ve Doğa Algısının Yönetmelik Boyutları** yeşil ekonomi, biyoteknoloji gibi yeşil ka-

pitalizm içerisinde kirliliklerinden bile kâr elde etme eğilimini açıkça gösterirken bugüne ve geleceğe dair ne düşünüyoruz?

Ayrılmaz bir ilişki olarak doğa-insan, doğa-tarih bütünselliği doğrultusunda doğanın materyalist kavranışı önkoşul olarak kendisini dayatırken, insan-doğa diyalektiğinin ancak ve ancak emekle kavranabilir bütüncül ve sürekli olarak üretilen bir nitelik taşıdığı görmezden gelinemez mi? Dahası doğa hem toplumsal yaşamın temeli hem de bu yaşamın ta kendisi olarak anlam kazanırken politik reçetemiz ne olmalı? Fiziksel sınırlarla bağlı bir dünyada sınırsız büyümenin mümkün olduğunu ileri süren yeşil kapitalizmi reddederek, devletin sönmüldüğü, özyönetime dayalı hümanist, eşitlikçi ve demokratik bir toplum alternatifi kurgulayan; bu alternatif ulaşmak için siyasal öznelerini insanla doğanın, sınıfla kimliğin birliği yeni enternasyonalizmde birleştiren bir teori... Aynı zamanda Bolivya'da, Kenya'da, Ekvador'da; Hopa'da, Gerze'de, Erzurum ve Ulukışla'da direnenlerle birlikte bir pratik... **Ekososyalizm: Bugüne ve Geleceğe Dair Siyasi Bir Tahayyül** ise ekoloji mücadelesinin eyleyenleri tam olarak nerede duruyor?

Ve bu tahayyülün güncelinde neler oluyor? Bugün çevre hakkı, su hakkı, barınma hakkı gibi mevcut dayanışma hakları ekseninde kurulan hukuk mücadelesi giderek ekolojik kriz karşısında kurucu iradesinin halka ait olduğu yeni bir hukuk arayışına dönüşürken **Hukuk ve Teknik Bağlamında Kent ve Çevre Davaları**'nın gidişatı ne yönde?

Yerel ekolojist hareketler içerisinde kadın katılımı ve radikalizasyonu ile birlikte, kuramsal bir çaba olmaktan ziyade, bir hareketi anlamak, dönüştürmek için kullanışlı bir kavramsal çerçeve olarak **Ekofeminizm**, ekolojik tahribat, gıda, iklim, su krizi, savaş ve kadınlık durumları arasındaki bağlantıyı nasıl kuruyor?

Bütün bu sorulardan yola çıkarak eş zamanlı işleyen doğa ve emek sömürsüne karşı barbarlığın yegâne alternatifinin ne olduğuna dair birlikte tartışabilmek ve bu kez de itaatsizlerin bilimini referans alarak eyleyebilmek için herkesi 6-9 Eylül 2012'de Karaburun'a bildiri sunularımıza ve atölye çalışmalarımıza katkı sunmaya davet ediyoruz.

Karaburun Bilim Kongresi Bildiri Özetleri

Ekoloji Kolektifi

Homo Sapiens'in Doğa Algısı

Deniz Zengin, Serhat Ertuğrul, Bora Sarıca
Duygu Akdoğan Bulut

Charles Darwin'in Türlerin Kökeni adlı eseri sonrasında antroposantrik düşünce modelinin sarsılması! Zincirin en tepesinde değiliz, halkalardan sadece birisisiniz, bu bağlamda günümüz Homo sapiens'inin doğa algısı nereden geldi nereye gidiyor?

Biyoloji biliminin temelinde, makro ölçekte doğa ve canlılara dair temel özelliklerin, yaşama biçimlerinin, ekosistemlerin, ekolojinin algılanması ve incelenmesi ile mikro ölçekte canlı hücrelerin fizyolojisi, anatomisi, kimyası, genetik yapısı gibi konu ve kavramlar öne çıkmaktadır. Bir yandan da tarihte ilk kez Charles Robert Darwin'in (d. 12 Şubat 1809 – ö. 19 Nisan 1882), spekülasyonlar ve gerçeğe dayandırılmamış bilgilerden uzak, günümüz bilimsel verileriyle desteklenen ve geliştirilebilen**, bilimsel bir bütünlük içerisinde 24 Kasım 1859 tarihinde kaleme aldığı "Doğal Seçilim Yoluyla Türlerin Kökeni ya da Hayat Kavgasında Avantajlı Irkların Korunumu Üzerine" adlı eser dünya üzerindeki biyoçeşitliliğe dair kavramsal bir çerçeve sunmuştur. "Darwin'in evrim kuramı" olarak bilinen ve adı geçen eserinde özetlediği temel kavramlar; evrim, ortak köken, basamaklı değişim, popülasyon değişimi ve ortak köken kavramlarıdır. Theodosius Dobzhansky'nin meşhur sözünü dillendirmek gerekirse "Evrimin ışığı olmaksızın biyolojideki hiçbir şeyin anlamı yoktur". Bu bağlamda amacımız öncelikle evrim kuramının temel ilkelerini özetlemek, Charles Darwin'in "Doğal Seçilim Yoluyla Türlerin Kökeni ya da Hayat Kavgasında Avantajlı Irkların Korunumu Üzerine" adlı kitabıyla bilim tarihine düştüğü notlara göz atmak, günümüz evrimsel biyolojisinin Darwin'in referansı ile ne kadar yol aldığına, şu anki güncel veriler çerçevesinde bilimsel yerine değinmektir.

Sunumumuzun ikinci yarısında ise antroposantrizm kavramı

ele alınacaktır. Antroposantrizm, en temel tanımıyla insan-merkezcilik anlamına gelmektedir. Tanımından da öngörülebileceği üzere antroposantrizm, insan türünü merkeze yerleştiren, diğer tüm canlıların insan türü için var olduğunu iddia eden bir düşünce modelidir. Zaman içerisinde, doğa felsefesi içerisinde çevremerkezcilik, derin ekoloji gibi düşünce ve fikir bütünlükleri ortaya çıkmıştır. Bu çerçeve içerisinde, insanoğlunun doğa algısını tarihi ve felsefi perspektifte incelemek, kavramları tanımlamak ve değerlendirmek sunumumuzun ikinci yarısının temel gayesini oluşturmaktadır.

Son olarak da değinmeyi planladığımız konu, günümüz insanının antroposantrik bir bakış açısıyla, kendisini doğadaki diğer canlılardan üstün görerek, yalıtılarak kurduğu en yıkıcı düzen olan kapitalizmin, tam da bu bağlamda sürdürülemezliğine değinmektir. Kapitalizmin krizi çerçevesinde yaşayan tüm canlıların düzenden etkilenişlerine dair, felaket tellallığına varmadan somut bir gerçekler bütünü sunarak, ekosistemimizin çökmek üzere olduğuna dair bilimsel veriler üzerinden, doğa ile süregelen milyonlarca yıllık beraberliğimiz çerçevesinde doğa algımızı yeniden düşünmektir.

Ayrıca sunum içerisinde sosyal darwincilik ve doğalcılık yanılığısı kavramları açıklanacak; bu kavramların politikacılar, emperyalistler ve diktatörlerce çıkar çatışmaları dahilinde nasıl kullanıldıklarının örnekleri verilecektir. Sosyal darwincilik, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında yirminci yüzyılın başlarında filozof Herbert Spencer tarafından ortaya atılmış olup, doğal seçim kavramını, bireyler, ırklar ve ülkeler arasında, engellenmemiş savaşımın bir sonucu olarak sosyal gelişme üretecek yararlı bir doğa yasası olarak görmüştür. Evrim kuramı ve günümüz evrimsel biyolojisi; ahlâklılık, ahlâksızlık gibi konulara kanıt bulma çabasında değildir ve kapsam olarak da bu konularla ilgilenmez. Bu gibi kurallar, insan dışı dünyada bulunmaz ve evrim kuramı "ne olmak zorundadır" kavramını değil, sadece "nedir" kavramını açıklar. Doğalcılık yanılığısı kavramı ise doğal olanın iyi olduğu kavramı üzerine şekillenen ve akla uygun, felsefi dayanağı olmayan bir düşünce sistemidir.

Teknodeterminizmin Ekoloji Politigi

Fevzi Özlüer, Iğın Özkaya

Üretim ilişkileri ile teknoloji arasındaki ilişki 20. yüzyılın başlarındaki tartışmaları yeniden çağırdı. Kapitalist üretim tarzının teknolojiyi geliştirmesi tezi üzerinden kapitalizme ilerici bir yön atfeden kimi sosyalist gelenekler özellikle Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi kapitalist uygarlığın benzer deneyimlerini üretmişti. Kapitalist üretim tarzından kopartılan bilim ve teknoloji sanki o üretim tarzının fikriyatını taşıyor, o uygarlığın yaşam biçimini yeniden üretmiyormuşçasına, kapitalizmi aşacak bir toplumsal yaşamın temel dinamikleri olarak varsayıyordu. Teknolojiyi üretim ilişkilerinin dışına atmaya dayalı bakış açısı, örneğin GDO'ların kapitalistlerin elinde zararlı olduğunu, bunu sosyalistlerin, insanlığın yararı için kullanabileceklerine işaret ediyor. Diğer bir Teknodeterminist bakışa göre, kapitalizmin tarımsal alanda ilerici bir karakter taşıdığı ve teknolojinin üretim ilişkilerinden bağımsız bir güç olduğuna yönelik ikinci enternasyonal fikriyatı kapitalizmin meşrulaşmasına da zemin hazırlıyor.

Bu ekseninde aslında bu tekno fetişist sosyalistler kadar tehlikeli olan ve bu aynı pencereden bakan yeşil ideologlar da aynı cephede. "Küçük güzeldir" in seviciliğine hapsolmuş bu yeşil ideoloji de yıllardır rüzgâr, güneş bize yeter ekseninde siyaset üretiyor. İşte bu iki farklıymış gibi görünen cepheyi aynı yere düşüren çizgi tam da teknoloji belirlenimcilik olarak vücut buluyor.

Yeni bir uygarlık projesinden bahsederken, ekososyalizmin, Marksizmin de güncel bir okuması olduğunu görmediğimizde ya da sosyalizmin başına sıfat konulmuş biçimi olarak gördüğümüzde hatalarımızı tekrar ederiz. Buradan hareketle söylemek gerekir ki yeşiller, sosyalistler geriliminde onları geleneksel açıdan aynı noktaya savuran gerçekliğin, teknoloji konusundaki tarih dışı okuma biçimleri olduğu ve teknolojinin tarihselleştirilmesine yönelik bir ekoloji politik eksensizliği bu çalışmanın eleştirel eksenini oluşturmaktadır. Verili sorunlara bir an önce pratik çözümler geliştirme popülizmi içinde, toplumsal gerilimleri tarihselleştirmekten uzak algılama biçimlerinin güncel sorunları çözme konusunda da geliştirici bir yönünün olmayacağı da bu çalışmanın temel izleği olarak kabul edilecek ve tarihselleştirilmiş teknoloji algısı üzerine bir sunum yapılacaktır.

“

Yeni bir uygarlık projesinden bahsederken, ekososyalizmin, Marksizmin de güncel bir okuması olduğunu görmediğimizde ya da sosyalizmin başına sıfat konulmuş biçimi olarak gördüğümüzde hatalarımızı tekrar ederiz. Buradan hareketle söylemek gerekir ki yeşiller, sosyalistler geriliminde onları geleneksel açıdan aynı noktaya savuran gerçekliğin, teknoloji konusundaki tarih dışı okuma biçimleri olduğu ve teknolojinin tarihselleştirilmesine yönelik bir ekoloji politik eksensizliği bu çalışmanın eleştirel eksenini oluşturmaktadır.

”

Şirket Çevreciliğinin Teknoloji ve Doğa Algısının Yönetsel Boyutları Rio+20, Şirket Çevreciliğine Direnmek

Cömert Uygur Erdem, Aylime Aslı Demir, Arca Atay
Özgül Yahyaoğlu, Merthan Özcan

3-4 Haziran 1992’de gerçekleşen Rio Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED*), çevre ve yoksulluğun küresel krizine dikkat çekerken çok uluslu şirketler dünya sahnesine ilk kez çevreci sıfatıyla çıkıyorlardı. Ekolojik ve Ekonomik küreselleşmenin aynı potada eritilmesini içeren “şirket çevreciliği” bu kapsamda ortaya çıktı ve bu konferansta kabul edilen ilkeler sonucunda eskiden çevre sorunlarının baş sorumlusu olarak görülen şirketler, sorunların çözümünde ve gezegenin sürdürülebilir geleceğinin korunmasında temel aktörlere dönüştüler.

92 Rio Zirvesi’nde Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (CDB), Birleşmiş Milletler Çerçeve Sözleşmesi ve Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi kabul edilmişti. Sunumda bu sözleşmelerin politik olarak neye tekabül ettiğine dair daha ayrıntılı bir sunum gerçekleştirilecektir.

Bu sözleşmelerle şirket çevreciliğinin 4 ilkesinin belirlendiğini söyleyebiliriz. İlkeleri şöyle sıralayabiliriz;

- Sürdürülebilir kalkınmanın temelde açık ve rekabete dayalı ticarete bağlı olması,
- Çevresel maliyeti karşılama amacıyla ücretlendirme mekanizmalarının oluşturulması,
- Kendi kendine düzenleme mekanizmalarının en etkili yöntem olduğunun benimsenmesi,
- Daha temiz üretim ve kaynakların daha verimli kullanılması için teknoloji ve üretim pratiklerinin geliştirilmesi.

Bu ilkeler çerçevesinde, kalkınma ve çevre sorunlarını çözmek için ortaya atılan “Sürdürülebilir Kalkınma” geçen bu yirmi yılda hiçbir sorunun çözülmesine yardımcı olmadı. Aksine gıda sistemi büyük firmaların eline geçti ve dünyada açlık çeken insanların sayısı daha da artmaya devam etmektedir. Aynı şekilde iklim değişikliği sözleşmesi karbon ticaretinin önünü açarak karlı ve spekülatif bir meta icat edip, Ormansızlaşmadan ve Orman Bozulmasından Kaynaklanan Emisyonların Azaltılması (Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation (REDD)) gibi düzenlemeler yoluyla büyük şirketler için daha fazla kirletmenin izinlerini oluşturmaktadır. Ayrıca, yeşil ekonomi, biyoteknoloji, jeomühendislik gibi farklı alanlarda yapılan çalışmalar da ekolojik ve biyolojik sistemin kapitalizmin hizmetinde kalmasına olanak sağlamaya devam etmekte.

Bu yıl haziran ayında, Rio Zirvesinin 20. Yılında Brezilya’nın Rio De Janeiro şehrinde gerçekleşecek olan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (bilinen adıyla Rio+20) geçen yirmi yılın kapsamlı bir değerlendirmesini gerçekleştirecek. Tarih, Kyoto Protokolü’nün birinci taahhüt döneminin de sonuna denk gelmesi açısından önem taşımakta.

Rio+20’nin geçen yıl yapılan hazırlık toplantılarında tartışılan başlıklar aslında bizleri nasıl anlaşmaların beklediği konusunda korkutmaya yetiyor. Zira tartışmalarda, tarım iklim değişikliğinin sebepleri arasında gösterilerek, endüstriyel tarımla köylü tarımı arasında ayırım yapılmıyor. Yeşil ekonomi yoksulluk açlık ve sefalet çeken ülkelerde sürdürülebilir kalkınmayı uygulatmanın bir yolu olarak pazarlanıyor.

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı, Rio+20 için 2012 haziranında 3 ana konu üzerinden tartışmayı açmayı öneriyor;

- 1992 den günümüze geçen yirmi yılda uzlaşılan taahhütlere yönelik neler yapıldığının değerlendirilmesi,
- Yeşil ekonomi,
- Sürdürülebilir kalkınmanın yapısı.

Dolayısıyla konferansın önümüzdeki mücadele alanlarına dair belirleyeceği pek çok şey var.

Gıda egemenliğinin uygulanmasını ve doğal kaynakların korunmasını savunan milyonlarca köylünün yerli halkların sesi olan Via Campesina** gibi pek çok örgüt, konferansı protesto etmek için hazırlıklara başlamış durumda. Küresel bir etkinlik olarak Rio+20, küresel dayanışmanın önünü açacak olan ve dünyanın pek çok yerinden gelen insanların ortak bir vizyon için mücadele edeceği bir alan olacak.

18-26 Haziran 2012 tarihlerinde gerçekleşecek olan bu büyük etkinliklerin ve konferansta alınan kararların, imzalanacak olan sözleşmelerin derinlemesine analizinin yapılması oldukça büyük önem taşımakta. Sunumda da Rio+20 konferansının ayrıntılı bir analizine, şirket çevrecilerinin iklim krizi karşısında takındıkları tutumun çözümsüzlüğüne ayrıntılarıyla değinilecektir.

Ekososyalizm: Bugüne ve Geleceğe Dair Siyasi Bir Tahayyül

Hande Atay, Ethemcan Turhan

“İnsanın doğa üzerindeki tahakkümü, aslında doğayı bir araç olarak kullanan insanın diğer insanlar üzerinde tahakkümüdür.” Clive Lewis (1942)

1970’li yıllardan itibaren farkına varılan ekolojik kriz yalnızca güncel hayatta toplumsal mücadelelerin değil, onları kuran siyasal ideolojilerin de odak noktası oldu. Sorunların yarattığı zararların nasıl ortadan kaldırılabileceğinin de ötesinde sistematik sorunları giderme ihtiyacıyla birlikte, mevcut ideolojiler de yeşil bir pencereden yeniden ele alınmaya başlandı. Endüstriyalizm, fabrikalar, nükleer-termik-hidroelektrik santraller, GDO’lar, sınaî hayvancılık, nüfus, yoksulluk, iklim değişikliği, kentsel dönüşüm derken gözler ister istemez dünyayı sarmalayan sisteme çevrildi. Kapitalist üretim-tüketim ilişkileri masaya yatırıldı ve çevre sorunsalının politik arka planını analiz etme yolunda öncelikle kapitalist toplum eleştirisi olarak Marksizm’den anarşizme uzanan radikal sol geleneğe geri dönüş yapıldı.

Bu geri dönüş sürecinde ayrılmaz bir ilişki olarak doğa-insan, doğa-tarih bütünselliği doğrultusunda doğanın materyalist kavranışı önkoşul olarak kendisini dayatırken, insan-doğa diyalektiğinin ancak ve ancak emekle kavranabilir bütüncül ve sürekli olarak üretilen bir nitelik taşıdığı tekrar hatırlanır oldu. Gerçekten de insan-doğa ilişkisi aynı zamanda bütünsellik içerisinde ele alınan organik bir ilişkidir. İnsan, önkoşullarını doğal evrimin hazırladığı emek dolayımıyla bu eşikten geçtiği andan itibaren, insan-doğa birliği de; doğa tarihinden farklılaşan bir insanlık tarihiyle, giderek çoğalan toplumsal belirlenimlerle, emekle, emeğin ve tekniğin toplumsal örgütlenişleriyle, insan-insan ilişkileriyle ve genel olarak kültürle dolayımlanmış bir birlik haline gelir. Bu birlik, hem insanın toplumsal bir varlık olarak taşıdığı özgüllüğü, hem de doğallığı içerir; doğa hem toplumsal yaşamın temeli hem de bu yaşamın ta kendisi olarak anlam kazanır.

Ekososyalizm de tam bu noktada Marksist çerçevede ekoloji tartışmalarına dair yönelimler arasında, kapitalist üretim tarzının bizzat iktisadın yasalarıyla hem emek hem de doğanın sömürsünü doğallaştırdığının tespitiyle işe başlarken bir yandan da politik reçetesini ekolojik ve özyönetimci bir sosyalizm idealiyle pratikler üzerinden kurar. Ekososyalizm, doğa, toplum ve tekno-determinizm gerilimini insan-doğa-emek ilişkisinden yola çıkıp tarihsel materyalizmle temellenirken, Marksizm’i üretimci boyutlarından kurtarmakla bir nevi özeleştirisini yapmak suretiyle, doğa ve emek sömürsünü eşzamanlı ele alarak ekolojik kriz etrafında pratiği örgütler. Fiziksel sınırlarla bağlı bir dünyada sınırsız büyümenin mümkün olduğunu ileri süren yeşil kapitalizmi reddederek, devletin sönmüldüğü, özyönetime dayalı hümanist, eşitlikçi ve demokratik bir toplum alternatifi kurgulayan; bu alternatifte ulaşmak için siyasal öznelerini insanla doğanın, sınıfla kimliğin birliği yeni enternasyonalizmde birleştiren bir teori olarak ekososyalizm, Bolivya’da, Kenya’da, Ekvador’da; Hopa’da, Gerze’de, Erzurum ve Ulukışla’da direnenlerle birlikte somutlaşmaya devam ediyor.

Bugün sermayenin devletin şiddet tekeliyle birlikte merkezileştiği günümüzde, yoksul halkların, kadınların, eşcinsellerin, öğrencilerin, işçilerin, köylülerin ve çiftçilerin birlikteliği, ekososyalist toplumun kurucu iradelerinin eylemliliğiyle geleceğini de inşa ediyor. Bugüne ve geleceğe dair siyasi bir tahayyül olarak ekososyalizmi öneren bu çalışma, eş zamanlı işleyen doğa ve emek sömürsüne karşı dipten gelen bir dalga olarak ekososyalizmi barbarlığın yegâne alternatifi olarak öne sürecek ve ekososyalist ufuğun sunduklarını tartışacaktır.

Ceren Gamze Yaşar

Karaburun Atölye Çalışmaları

1- Ekofeminizm Atölyesi

Ekoloji Kolektifi

Konu Özeti: Ekofeminizm, başta Vandana Shiva olmak üzere çoğunlukla ekolojist hareket içinden gelen kadınların 1970'li yıllardan itibaren feminist ve ekolojist hareketleri birleştirmeye yönelik giriştikleri kuramsal çabaların bir ürünü olarak ortaya çıkmış, ekolojik yıkım ile patriyarka arasındaki ilişkileri kavrayabilmek açısından önemli bir katkı sunmuştur. Günümüzde ekofeminizm, yerel ekolojist hareketler içerisinde kadın katılımı ve radikalizasyonu ile birlikte, kuramsal bir çaba olmaktan ziyade, bir hareketi anlamak, dönüştürmek için kullanışlı bir kavramsal çerçeve olarak kavranabilir. Atölye, kuramsal bir girişin ardından çeşitli hareket deneyimlerinde kadın katılımının niteliği üzerine bir çalışma olarak kurgulanmıştır. Bu bağlamda özellikle Bergama (Ecehan Balta) ve Gerze'de (Deniz Zengin) kadın katılımının bazı özellikleri saha deneyimleri ışığında tartışmaya açılacaktır.

Çalışmanın Amacı: Sürmekte olan ekolojik kriz kadınları çok derinden etkiliyor. Bunun karşısında kadınlar tüm dünyada ve

Türkiye'de de doğanın tahribatına karşı mücadelenin de en militan özneleri olmayı sürdürüyor. Ekofeminizm her iki tespite ilişkin olarak da "neden?" sorusuna verilen en önemli yanıtlardan bir tanesi. Feminizmin ekolojizmi kendi bakış açısına dahil etmesi, aynı anda ekoloji mücadelelerinin toplumsal cinsiyet duyarlı bakış açısını geliştirmek için neler yapabileceğimizi, ekolojik tahribat, gıda, iklim, su krizi, savaş ve kadınlık durumları arasındaki bağlantıyı bu atölyede konuşacağız.

Çalışmanın Yöntemi: Kısa sunum ve atölye çalışması

Çalışmanın Genel Tartışmalara Katkısı: Ekofeminizm, Türkiye'deki ekolojistlerin ve feministlerin yeni gündeme almaya başladıkları bir tartışma başlığı olup, bu atölye yaklaşımı, Türkiye bağlamında sınanması açısından genel tartışmaya özellikle doğa ve toplum başlıkları çerçevesinde önemli bir katkı sunacaktır.

2-Hukuk ve Teknik Bağlamında Kent ve Çevre Davaları Atölyesi

**Ekoloji Kolektifi, Türkiye Çevre ve
Ekoloji Hareketi Avukatları (ÇEHAV)**

Konu Özeti: Doğaya yönelik her türlü tahakküm ilişkisine karşı bir haksızlık pratiği olarak yükseltelen hak talepleri, ekoloji mücadelesi içerisinde de halkın bilgi edinme ve karar alma süreçlerine katılımı mekanizmaları yanında mahkemeler önünde hak arama özgürlüğünün bir parçası olarak da yükseltiliyor. Bugün çevre hakkı, su hakkı, barınma hakkı gibi mevcut dayanışma hakları ekseninde kurulan hukuk mücadelesi giderek ekolojik kriz karşısında kurucu iradesinin halka ait olduğu yeni bir hukuk arayışına dönüşüyor. Bu bağlamda Hopa, Solaklı, Tortum'daki HES karşıtı mücadeleden Ulukışla ve Bergama'daki altın karşıtı mücadeleye; Gerze ve Aliağa'daki termik santral karşıtı mücadeleden Akkuyu'daki nükleer santral karşıtı mücadeleye kadar yereldeki her direniş toplumsal mücadelenin bileşenlerinden biri olarak hukuk mücadelesini de şekillendiriyor. Öyle ki suyunu, toprağını, havasını savunanlar önce devletin kolluk şiddetiyle muhatap olup daha sonra sermaye karşısında sanık konumuna düşürülüyor.

Ekoloji mücadelesi yaygınlaştıkça kent ve çevre davalarının konusu idari davalardan ceza ve tazminat davalarına karşı bir genişleme gösteriyor. Toplumsal mücadele hukuk mücadelesi içerisinde de davacı-davalı bloklarıyla devam ediyor. Bu bağlamda hukuk da mücadelenin temel eksenine haline dönüştürülmeden yereldeki ekolojist mücadelelerin bileşenlerinden biri olarak kurgulanıyor. Bu sebeple bu çalışmada hukuk tartışmalarının ardındaki "kamunun üstün yararı" kavramının mücadelenin neresine denk düştüğü, bir hukuk tekniyenliğinden öte yereldeki halkla birlikte mücadele eden aktivist hukukçuların hem saha hem de dava deneyimleri üzerinden aktarılmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın Amacı: Son yıllarda hukuk tartışmaları gündemin en başat konularını içinde barındırıyor. Özellikle hak arama

mücadelesinin bir dinamiği olan, idarenin yargısal yolla denetimi ve bu süreçte halkın karar alma süreçlerine katılımı mekanizması önemli tartışmaları da beraberinde getiriyor. Mahkeme kararlarının son yıllarda giderek tartışılır olması, bu kararların hukuki mi yoksa ideolojik kararlar mı olduğuna yönelik retorik zeminine özellikle çekilmeye çalışılıyor. Yargı kararlarını veren mahkemeler de kararlarında hukuki nitelermelerin sınırlarını dahi bilirkişi raporlarıyla çiziyor. Bilirkişi raporları, teknik ve bilimsel birer rapor olarak anılıyor ve mahkeme kararlarının önemli bir dayanağı haline dönüşüyor. Oysaki çevre ve kent davalarında hukuka uygunluğu denetlenen işlemlerin teknik ve bilimsel açıdan hukuka uygun olup olmadığı sorunundan daha önemli olan, bu kararların salt hukukla yani devletin yurttaşla kurduğu haklar ekseninde değerlendirilmesi, tartışılması ile korunan üstün kamu yararının açığa çıkarılabilmesidir.

Ancak yargı kararlarının giderek, teknik bir değerlendirme haline gelmesi, toplumun yargısal yolla toplumsal birikim elde etmesi süreçlerini de zayıflatıyor. Hukuki süreçlerin tekniğin bir fonksiyonu olması tehlikesi karşısında kent ve çevre davalarında korunan hakkın teknik veya bilimsel olduğu düşünülen bilirkişi raporlarına göre değil öncelikle hukukun koruduğu menfaatler dengesine atıfla nasıl inşa edilebileceğinin sorgulanması ve alandaki deneyim ve birikimle bu atölyenin sonucunda bir sonuç bildirgesi yayınlanması amaç edinilmektedir.

Çalışmanın Yöntemi: Alandaki mücadelelere dair deneyim aktarımı sunumları ve atölye çalışması

Çalışmanın Genel Tartışmalara Katkısı: Bu çalışmanın hukukun toplumsal mücadele içerisindeki işlevi üzerinden doğa-insan-teknik geriliminin neresine denk düştüğü ve ekolojik kriz karşısında mevcut hukuk mücadelelerinin yöneldiği yeni hukuk arayışlarını tartışmak açısından, doğa ve toplum tartışma başlıklarına katkı sunması beklenmektedir.

Atölye ve Seminerlere Katılmak İsteyenler için iletişim adresi:
Hande Atay: hande.atay@gmail.com; **Deniz Zengin:** denizz-zengin@gmail.com

HİROŞİMA

Büyükbabam, babam, ben
Küçük oğlan, kız, damat...
Gelişimiz teker tekerdi
Gidişimiz cümbür cemaat.

Melih Cevdet ANDAY

